René GROUSSET

BOZKIR İMPARATORLUĞU

Atilla • Cengiz Han • Timur

Çeviren:
Dr. M. Reşat UZMEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 155
KÜLTÜR SERİSİ: 26

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-975-437-098-0

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 1980

9. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok. No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

Yazarın Önsözü 11

GİRİŞ

Bozkır ve Tarih 17

BİRİNCİ FASIL
XIII. YÜZYILA KADAR YUKARI ASYA

1. Bozkırların Eski Tarihi: İskitler ve Hunlar 29
İskitler 32
İskit Sanatı 38
Sarmallar ve Batı Sibirya 42
Altay ilk Türk Kültürleri 44
Hiyong-Nu'ların (Hunların) Menşei, Hun Sanatı 47
Hunların İlk Baskısı ve Yüe-çi'lerin Göçü 55
Hunların İlk Zaferlerinin Tepkileri Afganistan'da Yunan Hâkimiyetinin Düşmesi 58
Hunların İlk Han'lar İle Olan Mücadelesi Batı Hunlarının Ayrılması 62
Son Han'lar Hânedânı Döneminde Çin'in Hunlarla Yaptığı Mücadeleler - Güney Hunlarının Ayrılması 68
İpek Yolu 69
Tarım Havzasının Pan Çao Tarafından Fethedilmesi 71
Tarım Vahalarının İlk Çağ Sonu ve Orta Çağ Başlangıcında Medenileşmesi 77
Moğolistan İmparatorluğunda Kuzey Hunlarının Yerine Siyen-pi'lerin Geçmesi 82
IV'cü Asrın Büyük İstilâları Kuzey Çin'in Hunlar ve Siyen-pi'ler Tarafından Fethi 84
Türk Tabgaç (veya Topa) Kırallığı ve Apar (Juan-juan) Moğol Hanlığı 90
Minusinsk'in Son Kültürü 95
Heftalit Hunları: (Akhunlar) 96
Hunlar Avrupa'da: Attila 101

2. Ön Ortaçağ: Gök-Türkler, Uygurlar ve Kıtaylar 109
Gök-Türk İmparatorluğu 109
Gök-Türk İmparatorluklarının Parçalanması 116
Doğu Gök-Türk Kağanlığının İmparator T'ai-tsong tarafından yok edilmesi 121
Batı Gök-Türk Kağanlığının Yokedilmesi 123
Tang'ların Zamanında Tarım'ın Hint-Avrupa Vahaları 125
Tarım Bölgesinde Tang Hâkimiyetinin Yerleşmesi 127
Yukarı Asya'ya Hâkim Olan Tang' Dönemi Çin'i 131
Gök-Türk Kudretinin Son Dirilişi-Kapağan Kağan 132
Kül-Tegin ve Bilge Kağan 137
Doğu Gök-Türk İmparatorluğunun Yıkılışı Uygur İmparatorluğunun İlk Zamanları 140
Tang'ların En Parlak Devri: Batı Türkistan'ın Ele Geçirilişi 142
Pamir'in Batısında Araplar ile Çin Arasındaki Rekabet 144
Pamir'de Çinliler (747-750) 146
Yukarı Asya'da Tang Hâkimiyetinin Sonu (751) 148
Uygur Türk İmparatorluğu 149
Şa-t'o (Çöl) Türkleri 155
Kıtaylar 156
Cürçetler 164

3. XIII. Asra Kadar Türkler ve İslâm 170
X. Asra Kadar Türk Dünyasının Önündeki İran Engeli: Sâmânîler 170
Kâşgarya ve Mâveraünnehir'in Türkleşmesi: Karahanlılar 173
Türk Tarihinde Selçukluların Rolü 177
Sultan Sançar ve Amu-Deryâ Üzerindeki Nöbet 188
Kara Kıtay İmparatorluğu 192
Harzem İmparatorluğu 195

4. VI. Asırdan XIII. Asra Kadar Rus Bozkırı 199
Avarlar 199
Bulgarlar ve Macarlar 205
Hazarlar 207
Peçenekler ve Kıpçaklar 210

İKİNCİ FASIL

ÇENGİZ HAN'IN MOGOLLARI

1. Çengiz Han 217
XII. Asırda Moğolistan 217
Moğollar Arasında İlk Birleşme Teşebbüsleri 226

Çengiz Han'ın Gençliği ... 228
Keraitlerin Tâbii Çengiz Han ... 229
Çengiz Han'ın Wang-han'dan Kopması - Kerait Ülkesinin Fethi ... 238
Nayman ülkesinin Fethi Moğolistan'ın Çengiz Han Tarafından Birleştirilmesi ... 242
İmparator Çengiz Han ... 247
Yeni Moğol İmparatorluğu - Devlet ve Ordu ... 250
Kuzey Çin'in Çengiz Han Tarafından Fethi ... 258
Eski Kara-Kıtuy İmparatorluğu'nun Moğollar Tarafından Fethi ... 265
Harzem İmparatorluğu'nun Çengiz Han Tarafından İmhası ... 269
Cebe ve Sübötey'in İran ve Rusya'ya Yaptıkları Akınlar ... 277
Çengiz Han'ın Son Yılları ... 280
Çengiz Han'ın Karakteri ve Eseri ... 281

2. Çengiz Han'ın İlk Üç Halefi ... 288
İmparatorluğun Çengiz Han'ın Oğulları Arasında Paylaşılması ... 288
Ögedey'in Saltanatı (1229-1241) ... 291
Kin Kıratlığının Moğollar Tarafından Yıkılması ... 292
Batı İran'ın Moğollar Tarafından Fethi ... 295
Batu ve Sübötey'in Avrupa'deki Seferleri ... 299
Töregene'nin Naipliği (1242-1246) ... 303
Güyük'ün Saltanatı (1246-1248) ... 305
Oğul Kaymış'ın Naipliği ... 308
Mongka'nın Saltanatı (1251-1259) ... 311
Rubrouck'un Seyahati ... 312
Mongka'nın Song İmparatorluğu'na Karşı Savaşı ... 318

3. Kubilay ve Çin'de Moğol Hânedânı ... 321
Kubilay İle Arik-böge'nin Rekabeti ... 321
Song İmparatorluğu'nun Kubılay Tarafından Fethi ... 322
Kubilay'ın Japonya, Hindicini ve Java'daki Savaşları ... 325
Kubilay'ın Kaydu'ya Karşı Mücadelesi ... 328
Kubilay'ın Hükümeti: Moğol Siyaseti ve Çin Siyaseti ... 332
Kubilay ve Haleflerinin Dinî Siyaseti: Budizm ... 334
Kubilay İle Haleflerinin Dinî Siyaseti: Nesturilik ... 337
Marco Polo'nun Seyahati ... 342
Moğol Hâkimiyeti Sırasında Çin'in Refahı ... 347
Moğol Hânedânı Sırasında Çin'de Katolik Mezhebi ... 351
Son Kubılaylılar - Moğollar'ın Çin'den Kovulması ... 358

4. Çağatay Hânedânı Döneminde Türkistan ... 364
Çağatay Hanlığı: Umumî Hususiyetleri ve Başlangıç Dönemi ... 364
Algu'nun Dönemi - Çağataylılar'ın Bağımsızlıklarına Kavuşma Teşebbüsü 369
Kaydu'nun Hâkimiyetinde Çağatay Hanlığı ... 371
Çağatay Hanlığı'nın En Parlak Dönemi: Duva, Esen-buka ve Kebek ... 375
Çağatay Hanlığı'nın Bölünmesi: Mâveraünnehir ve Moğolistan ... 379

Emir Kazgan'ın Döneminde Mâveraünnehir 380
Tuğluk Timur: Çağatay Birliğinin Yeniden Kurulması 382

5. Moğol Hâkimiyetindeki İran ve Hülegü Hânedanı 385
Hülegü'nün Gelişine Kadar İran'da Moğol Rejimi: Çormağan, Baycu ve Elcigidey 385
Hülegü'nün Gelişine Kadar İran'daki Moğol Rejimi: Körgüz ve Argını Ağa 388
Hülegü'nün Dönemi - İsmaili'lerin Yok Edilmesi Bağdad'ın Fethi ve Halifeliğin Yıkılması 391
Hülegü'nün Hıristiyanlığa Duyduğu Yakınlık 394
Hülegü'nün Suriye Seferi 396
Hülegü'nün Son Yılları 404
Abaka Han'ın Dönemi 406
Argun Han'ın Dönemi 410
Rabban Sauma'nın Batıya Yaptığı Seyahat 412
Gaykatu ve Buydu Hanların Dönemleri 415
Gazan Han'ın Dönemi 416
Olcaytu Han'ın Dönemi 421
Ebu Said Han'ın Dönemi 426
İran Moğol Hanlığının Çökmesi 427

6. Kıpçak Hanlığı 432
Cöçi ve Oğulları: Altın Ordu, Ak Ordu ve Şeyban Ulusu 432
Batu ve Berke 434
Nogay ve Toktay 441
Özbek ve Canibek 444
Mamay ve Toktamış 446

7. Aksak Timur 449
Timur Tarafından Moğolların Elinden Alınan Türkistan Hanlığı 449
Timur ile Mir Hüseyin'in Çekişmeleri 452
Türkistan Hükümdarı Timur ve Timur İmparatorluğu 455
Harzem'in Timur Tarafından Fethi 459
Timur'un Moğolistan ve Uyguristan Seferleri 461
Doğu İran'ın Timur Tarafından Fethi 466
Batı İran'ın Timur Tarafından Fethi 469
Timur ve Kıpçak Hanlığı 475
Timur'un Hindistan Seferi 484
Timur ve Memlûklar 487
Timur ve Osmanlı imparatorluğu 489
Timur ve Çin'in Fethi 494
Şahruh'un Dönemi 494
Ebu Said 500
Son Timuroğulları 502

ÜÇÜNCÜ FASIL

SON MOĞOLLAR

1. Rusya Moğolları 509
Altın Ordu Devleti'nin Sonu 509
Kırım, Astrahan ve Kazan Hanlıkları 511

2. Şeybanîler (Şıbın Oğulları) 516
Seyhan'dan Ebu'l-Hayr'a 516
Muhammed Şeybanî ve Türkistan Şeybanî Hanlığı 519
Astrahanlılar ve Mangıt'lar döneminde Buhara Hanlığı 524
Hıyve Hanlığı 525
Hokand Hanlığı 526
Sibirya Şeybanî'leri 526

3. Son Çağataylılar 528
Timur'dan Sonra Moğolistan'ın Yükselişi: Vays-Han ve Esen-buğa 528
Yunus ve Çağataylıların Timuroğullarından Aldıkları öçleri 530
Tanrı Dağlarının Doğusuna Atılan Çağataylılar 533
Kâşgarya'da Timur Dirilişinin Etkisi - Tarihçi Haydar-mirzâ 533
Son Çağataylılar 536
Kâşgarya'nın Hoca'ları 538

4. XV. Asırdan XVIII. Asra Kadar Moğolistan'ın Son İmparatorlukları 540
1370'den Sonra Moğolistan'daki Kargaşalık 540
İlk Oyrat İmparatorluğu - Togan ve Esen-tayci 544
Çengizoğullarının Son Dirilişi: Dayan-han ve Altan-han 547
Dayan imparatorluğunun Parçalanması Ordos ve Kalka Hanlıkları 549
Doğu Moğollarının Lamaizme Dönmeleri 551
Çin'in Mançu'lar Tarafından Fethi 553
XVII. Asırda Batı Moğolları 557
Batı Moğollarında Aşiretlerin Hareketi Kalmuklann Göçü 559
Tibet Mabedinin Koruyucusu Saydam ve Kuku-nor Koşot Hanlığı 561
Çoros Hânedânı Altında Cungar Kırallığı Bağatur-Kontaycı'nın Dönemi (1634-1653) 563
Galdan'ın Dönemi (1676-1697) Cungar İmparatorluğunun Kurulması 564
Çevang Rabdan Döneminde (1697-1727) Cungar İmparatorluğu 569
Galdan Çereng'in Dönemi (1727-1745) 572
Davacı ve Amursana Çungarya'nın Mançu imparatorluğuna İlhakı 573
Batı Moğollarının Kaybolan Talihi 576
Kâşgarya'nın Mançu İmparatorluğuna ilhakı 578

EK Bozkırların Hayvan Sanatı 580

Bozkır Sanatı 585

Haritalar 592

YAZAR HAKKINDA BİLGİ

1885 yılında Aubais(Fransa)'de doğan René Grousset Doğu ülkelerinin tarih ve sanat araştırmaları üzerinde ihtisas sahibi olmuştur. Uzun yıllar Doğu Dilleri Okulunda (Ecole des Langues Orientales) tarih ve coğrafya öğretmiş ve Tibet, Hindistan, İran, Japonya, Çin, v.s.'ye ilmî geziler yapmıştır. Aynı zamanda Paris'teki Cernuschi ve Guimer Müzelerinin müdürlüğünü yapmış ve "*Journal Asiatique*"in sekreterliğinde bulunmuştur.

Tarih sahasındaki derin vukufu ile René Grousset, modern Doğu tetkikleri için temel teşkil edecek önemli eserler bırakmıştır. Bunlar arasında şunları sayabiliriz: *Histoire de l'Asie* (Asya Tarihi) (1922), *Histoire de l'Extréme-Orient* (Uzak-Doğu tarihi, 1929), *Histoire des Croisades et du royaume franc de Jerusalem* (Haçlılar ve Kudüs Frank Krallığı Tarihi, 1933-1936), *L'Empire des Steppes* (elinizde tuttuğunuz *Bozkır İmparatorluğu*, 1939), *Le Conquerant du Monde* (Dünya Fâtihi, 1944) (*Cihan Fatihi Cengiz Han*, İzzet Tanju tercümesi, Ötüken, İstanbul 2001)

1946 yılında Fransız Akademisine seçilmiş olan René Grousset 1952 yılında Paris'te ölmüştür. Yukarda saydığımız eserleri ve diğerleri kendi sahalarında birer otorite sayılmaktadır.

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Attila, Çengiz Han, Aksak Timur... Bunların isimleri her hafızada yer etmiştir. Batılı vakanüvislerin, Çinli veya İranlı tarihçilerin tasvirleri şekillerini halkın gözünde canlandırmıştır. Bu büyük göçebeler medenî tarihin ortasında birden ortaya çıkmakta ve bir kaç yıl içinde Roma, İran veya Çin dünyasını bir harabe yığını hâline sokmaktadırlar. Bunlarda, eski yerleşik medeniyetleri cezalandırmak üzere gönderilmiş Tanrı'nın felâketlerini gören eski tarihçilerin hükümlerini kendi hükümleri yapmaktan uzak olmayan müspet tarihe rağmen, gelişleri, hareketleri, kayboluşları açıklanamaz gibi gözükmektedir.

Bu arada insanlar hiç bir zaman bu kadar fazla *toprağın oğlu* olmamışlar, toprak tarafından yoğurulmamış, ortam tarafından özümsenmemiştir; nasıl vücut buldukları bilindiğinde davranış ve hareketlerindeki sebepler "okunur" olmuştur. Son derece ağır fizikî şartların üstesinden geldiği için yenilmez olan bu cılız ve bodur gövdeleri bozkır imâl etmiştir. Yüksek yaylaların sert rüzgârı, aşırı soğuk veya yakıcı sıcak bu çekik gözlü, çıkık elmacık kemikli, seyrek sakallı yüzlerin şeklini değiştirmiş, kemikli gövdelerini sertleştirmiştir. Hayvan sürülerinin yürüyüşünün tesadüfüne kalmış olan hayatın icapları göçebeliklerini tâyin etmiş ve göçebe iktisadının verileri yerleşikler ile olan münasebetlerini tespit etmiştir ki, bu münasebetler kâh çekingen ödünç almalara bürünmüş, kâh kanlı akınlar şeklinde kendisini göstermiştir.

Ansızın gelerek bizim tarihimizin düzenini yırtan üç, dört büyük Asyalı göçebe, bildiklerimizin ötesinde sâdece birer istisna teşkil ediyorlar gibidir. Dünyanın Fâtihi olmak gibi şaşırtıcı bir talihi gerçekleştiren üçünün yanısıra acaba daha ne kadar başarıya ulaşamamış Atilla veya Çengiz Han vardır? Başarıya ulaşamamış derken, Asya'nın ancak dörtte birinde, Sibirya'dan Sarı Nehre, Altay'dan İran'a sınırlı imparatorluklar kurmaktan öteye gidememiş olanları kastediyorum ki, ilerde mutabık kalınacağı gibi, bu yaptıkları da hiç de küçümsenmeyecek hareketlerdir. Bu kitabın başlığında yazılmış üç kudretli ismin etrafında ve onları anlatarak, on asırlık tarih boyunca Çin sınırlarından Batı'nın sınırlarına yürüyen büyük göçebeler kavmini hatıra getirmek istedim.

Fakat meseleyi açıklamakta yarar vardır. Klâsik dünyanın toprakları üzerinde barbar olarak tanınan çeşitli kavimler vardır, yani komşu kavimler tarafından o şekilde nitelendirilmiş olanları kastediyorum.. Keltler uzun zaman Romalılar için, Germenler Galya için ve Slav dünyası Germenler için barbar olarak bilinmişlerdir. Aynı şekilde şimdiki Güney Çin, Sarı Nehrin civarındaki esas Çin için bir barbar ülkesi olarak kabul edilmiştir. Ancak, coğrafî şartları tarım hayatını gerektiren bu değişik bölgelerdeki kavimler, ne kadar geri kalmış olurlarsa olsunlar böyle bir mevcudiyet tarzına yavaş yavaş girmişler, böylece Orta Çağ'ın ortalarından itibaren Avrupa'nın hemen hemen tamamı ile ön Asya, İran, Hindistan ve Çin aynı maddî medeniyet seviyesine kavuşmuş durumdaydılar.

Buna rağmen hâlâ önemli sayılabilecek bir saha bu hareketin dışında kalmıştı. Bu, Mançurya sınırından Budapeşte'ye kadar Avrasya'nın merkezinde ve kuzeyinde uzanan geniş bantın, yani bozkır sahasının kuzey sınırında Sibirya ormanları başlıyordu. Orada, coğrafî şartlar, ancak birkaç tarım adacığı dışında tarım hayatına müsaade etmediğinden, kavimleri ebediyen çoban hayatı, göçebe hayatı sürmeye mahkûm etmişti, tıpkı bundan binlerce yıl önce, neolitik çağın sonunda insanlığın diğer kısmının yapmak zorunda olduğu gibi. Daha kötüsü, bu aşiretlerin bir kısmı, ormanlık bölgelerde yaşayanlar, Madlen'deki tarih öncesi avcıların kültür seviyesinde kalmıştı. Böylece bozkır ve orman sahası bir barbarlık müzesi hâline gelmişti; pek tabiî (ve katiyen yanlış anlaşılmayalım) orada bulunan kavimler diğerlerine nazaran insanî meziyetleri itibariyle asla aşağı değillerdi; barbarlık derken, diğer taraflarda uzun zamandır terkedilmiş olan maddî mevcudiyet şartlarını devam ettirdiklerini göz önüne almaktayız.

Asya'nın geri kalan kısmı uzun zamandan beri en ileri bir tarım mevkiine gelmiş iken, çobanlık mevkiinde kalmış olan bu insan kitlelerinin mevcudiyetlerini sürdürmesi, tarihin dramını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durum komşu kavimler arasında bir nevi kronolojik kayma meydana getirmişti. M.Ö. II. binin insanları, M.S. XII. asrın insanları ile bir arada yaşıyordu. Birinden diğerine geçmek için Yukarı Moğolistan'dan Pekin'e inmek, Kırgız bozkırından İsfahan'a çıkmak yetiyordu. Tehlikeler ile dolu, anî bir kopma karşısındaydık. Çin, İran veya Avrupa yerleşikleri için Moğol, Türkmen veya Hun, birkaç gösteri ile gözü korkutulacak, birkaç boncuk veya unvan ile oyalanacak, itaat altında bulundurularak işlenmiş topraklardan uzakta tutulacak vahşilerdi. Göçebelere gelince, duygularını tahmin etmek güç değildir. Kurak yıllarda, bozkırın seyrek otlakları üzerinde, tarım sahalarının sınırlarına kadar bir damla su bulabilmek için maceradan maceraya koşan yoksul Türk-Moğol çobanları, Peçili veya Mâveraünnehir'in kapılarında, şaşkınlık içinde, yerleşik medeniyetin mucizesini, bereketli mahsulü, ağzına kadar tahıl olan köyleri, şehirlerin ihtişamını seyretmektedirler. Sabırlı çiftçinin bu insan kovanlarını yaratmak için sarfettiği çabayı, bu mucizeyi, daha doğrusu bu mucizenin sırrını Hun anlayamazdı. Kar fırtınası olduğunda çiftliklere yaklaşan kurt gibi –ki, onun totemidir– gözleri kamaşmaktadır: çünkü çitin öte tarafında avını görmüştür. Onun da binlerce yıllık alışkanlığı, ansızın ortaya çıkmak, yağmalamak ve ganimetiyle kaçmaktır.

Tarımla uğraşan bir insanlığın yanında çobanlık ve hayvancılık ile uğraşan bir insanlığın mevcudiyeti, veya başka bir ifadeyle, çobanlık durumunu muhafaza etmiş ve kurak yıllarda bozkır hayatını pençesine almış korkunç açlık buhranlarını hisseden kavimlerin yanında gitgide daha zenginleşen tarım cemiyetlerinin gelişmesi, en şiddetli iktisadî zıddiyete sık sık en vahşî içtimaî zıddiyeti ilâve etmiştir. Tekrar edelim, bu beşerî coğrafya meselesi içtimaî bir mesele hâline gelmiştir. Yerleşik ile göçebenin birbirlerine karşı duydukları duygular, aynı modern bir şehirde bulunan kapitalist bir cemiyet ile proleteryanın birbirlerine duyduğu duyguların aynısıdır, isterse Kuzey Çin'in sarı topraklarını, isterse İran'ın bahçelerini, isterse Kiev'in zengin kara topraklarını işletsin tarım cemiyetlerinin çevresinde, çoğunlukla korkunç iklim şartlarına sahip, her on yılda bir su kaynakları kuruyan, otlakları yok olan, hayvanları ölen fakir otlaklar kuşağı bulunuyordu.

Bu şartlar altında, göçebelerin işlenmiş topraklara yaptığı akınlar bir tabiat kanunu niteliğindedir. Şunu ilâve edelim ki, Türkler veya Moğollar, zekî, dengeli, pratik bir ırka mensup olup, ortamın sert gerçekleri altında

yetişerek tabiî bir şekilde kumanda etmeye hazırlanmışlardı. Çoğunlukla çöküş hâlinde olan yerleşik cemiyetler darbenin tesiri altında derhâl çözülüyorlar, göçebe şehre giriyor ve ilk katliam saatleri geçtikten sonra, büyük bir çaba sarfetmeden devirdiği hükümdarların yerine geçiyordu. Hiç çekinmeden en ulvî tahtlara yerleşiyordu, işte Çin'in Büyük Kağanı, İran'ın Şah'ı, Hindistan'ın imparatoru, Rûm'un Sultanı... O zaman ortama uyuyordu. Pekin'de yarı Çinli, Isfahan veya Rey'de yarı İranlı oluyordu.

Mukadderat bunun için, bozkır ile tarım sahaları arasındaki bu uzlaşma için mi tespit edilmişti? Asla. Beşerî coğrafyanın insafsız kanunları hükmünü sürdürmeye devam ediyordu. Çinlileşmiş veya İranlılaşmış Han yavaş veya anî bir yerli tepki ile bertaraf edilmemişse, sınırlarının ötesinde, bozkırda ortaya çıkan, yine aç ve muhtaç yeni aşiretler, eski kuzenlerinde bir Tacik veya Tabgaçı –yani bir İranlı veya bir Çinli'yi– görmekte ve onun aleyhine aynı maceraya yeniden başlamaktadırlar.

Bu maceranın hemen hemen daima başarıya ulaşması, on üç asır boyunca –Hunların Lo'yang'a girmesiyle Mançuların Pekin'i işgal etmeleri sırasında on üç yüz yıl geçmiştir– aynı ritmin tekrarlanması nereden gelmektedir? Çünkü, bütün bu zaman boyunca, maddî kültür açısından oldukça geri kalan göçebe, askerî bakımdan muazzam bir ilerleme, bir üstünlük kazanmıştır. Göçebe okçu süvaridir. Yeni çağlarda topun Avrupa'ya sağladığı üstünlüğe hemen hemen eş değerde bir "silâh" olan şaşmaz okçulardan meydana gelmiş akıl almaz derecede hareketli süvariler yerleşikler üzerinde onlara büyük bir üstünlük sağlıyordu. Göçebenin sahip olduğu bu silâhı Çinli de, İranlı da bilmiyor değildi. M.Ö. III. Asırdan itibaren Çinliler, süvari birlikleri kurabilmek için elbiselerini değiştirmişlerdi. İran'a gelince, Part'lardan beri, gözden kaybolmakta olan süvarilerin attığı ok bulutunun ne demek olduğunu bilmekteydi. Ancak ne Çinli, ne İranlı, ne Rus, ne Polonyalı, ne de Macar bu sahada Moğol'a yetişebilirdi. Çocukluğundan beri bozkırın uçsuz bucaksız topraklarında, dört nala geyik sürülerini sıkıştırmaya mecbur kalarak yetişmiş, görünmeden ve sabırlı bir şekilde pusuda beklemeye, yiyeceği için, yani hayatının idamesi için gerekli, avcının bütün tuzaklarına alışmış olarak bu sahada asla erişilmez bir mevkide idi. Düşman ile sık sık karşılaşmıyordu, fakat tam tersine onu gafil avlayarak kuşatıyor, ortadan kayboluyor, yeniden ortaya çıkıyor, onun saldırmasına müsaade etmeden kendisi saldırıyor, tırpanlıyor, yoruyor ve zorlanmış bir av hayvanı gibi çok bitkin bir vaziyette işini bitiriyordu. Bu süvarilerin baş döndürücü hareketliliği, beklenmedik anda ortaya çıkışları, Çengiz Han'ın iki meşhur

kumandanı, bir Cebe veya bir Sübötey'in ellerinde bir nevî topçu sınıfı değerinde oluyordu. Bunu gören Plan Carpin ile Rubrouck bu kesin teknik üstünlüğü çok iyi bir şekilde belirtmişlerdir. Makedonya veya Roma'nın siyasî teşekkülünde yer almış olan, bütün devletler gibi, doğan, yaşayan ve kaybolan teşkilâtlanmış devletlerin metodlu eseri olan *Falaj* ve *Lejyon*'lar kaybolmuşlardı. Bozkırın okçu süvarisi on üç asır boyunca Avrasya'ya hâkim olmuştu, çünkü bizzat toprağın yarattığı, açlık ve sefaletin çocuğu göçebelerin, kıtlık yıllarında tamamen yok olmamak için tek çareleri bu idi. Çengiz Han'ın daha sonraları dünyayı fethetmeyi başarması, yetim olarak Kerulen çayırında terkedildiğinde, genç kardeşi Kaplan Cöçi ile birlikte, açlıktan ölmemek için her gün yeterince av hayvanı yakalamayı başarmasından ileri gelmektedir.

Ortaya çıkan, ok atan ve gözden kaybolan okçu süvarisinin oku Eski ve Orta Çağlar için, topçularımızın kendi çağlarındaki aşırtma atışları kadar tesirli ve moral bozucu olmuştur.

Bu üstünlük neden yok oldu? Neden XVI. asırdan itibaren göçebe yerleşiklere hâkim olamadı? Çünkü yerleşikler ona karşı topçu kuvvetini çıkarmışlardı. Az zamanda, böylece binlerce yıllık münasebetleri ters yüz eden sunî bir üstünlük kazanmışlardır. Korkunç İvan'ın Altın Ordu'nun son vârislerini dağıtan, Çin imparatoru K'ang-hi'nin Kalmukları korkutan topçu ateşi dünya tarihinde bir dönemin sonunu işaret etmiştir. İlk defa olarak, ama artık ebediyyen askerî teknik taraf değiştirmiş, medeniyet barbarlıktan daha kuvvetli olmuştur. Birkaç saat içinde göçebenin ananevî üstünlüğü inanılmaz bir geçmişe itilmiş ve Rus Çarı I. Aleksandr'ın 1807'de Napoléon'a karşı muharebe meydanında çıkarttığı Kalmuk okçuları, tarih öncesi avcıların ortaya çıkması kadar demode gözükmüştür.

Halbuki aynı okçular daha üç asır önce dünya fâtihleri olmaktan çıkmışlardı.

R. Grousset

GİRİŞ

BOZKIR VE TARİH

Şu anda bize göründüğü şekliyle, Yukarı Asya, yeryüzü tarihinin en muazzam jeolojik dramının izlerini taşımaktadır. Bu uçsuz bucaksız kara parçasının ortaya çıkışı ve tecrit olması, yaşları farklı iki ayrı dev dağ silsilesinin birleşen taarruzu sâyesindedir; bir tarafta Tanrı Dağları ile eski Sibirya düzlüğü Angara'nın kenarlarını çevreleyen Altay dağları, diğer tarafta da, eski "Avrasya" denizinin yerini işgal eden miosen çağının Himalaya kıvrımları bu iki dağ silsilesini teşkil eder. Kuzeybatıda Tanrı ve Altay dağlarının içbükey yayı ile buna karşı bir yay çizen güneydeki Himalaya'lar Türkistan ile Moğolistan'ı kuşatmışlar ve tecrit ederek buraları çevredeki ovaların üstünde asılı gibi bırakmışlardır. Denizlerin uzaklığı, deniz seviyesinden yükseklik bu yüksek ülkelerin yazın aşırı sıcak, kışın aşırı soğuk çok sert bir iklime sahip olmasını sağlamıştır; Moğolistan'daki Urga'da +38 ile -42 dereceler arasında değişen sıcaklık farkları görülmektedir. Yüksekliği sebebiyle neredeyse kutup bitki örtüsüne sahip olan Tiber dağları ile aynı sebeplerden Alp iklimine sahip Altay ve Tanrı dağları yarım dairesi dışında bütün Yukarı Asya, kışın dinlenen yazın kuruyan otlaklara sahip bozkırlarla kaplıdır. Sulanan bölgelerde daha canlı, çölleşme yolundaki merkezî vahalarda gitgide can çekişen otlak-bozkırlar Mançurya'dan Kırım'a, Yukarı Moğolistan'daki Urga'dan Merv ve Belh bölgesine kadar uzanıp gitmektedir; zaten orada da Kuzey'in Avrasya otlak-bozkırları, Akdeniz iklimi etkisine giren İran ve Afganistan'ın kurak subtropikal bozkırı ile devam etmektedir.

Kuzeyde Avrasya bozkırlarının uzunlamasına sürüp giden bölgesi, doğrudan doğruya Orta Rusya ve Sibirya'yı kaplıyan, Sibirya iklimli kuzey ormanları bölgesi ile Moğolistan ve Mançurya'nın kuzey kısımları ile kaynaşır. Orta kısmında hissedilmeyen bir şekilde sahralaşma yolunda olan üç merkezde çöle geçmektedir; bunlar, Kızıl-Kum ve Kara-Kum çölleri, Tarım kapalı havzasındaki Takla-Makan çölü ve nihayet güneybatı ile kuzey-doğu arasında, Gobi'nin Takla-Makan ile birleştiği yer olan Lobnor'dan, Mançurya

sınırlarında Kingan'a kadar uzanan Gobi çölüdür. Bunlar orada tarih öncesi çağlardan beri durmadan genişleyen ve otlaklı bozkırları kemiren kanserli hücreler gibidir. Gobi çölünün, Baykal ormanları Orhon ve Kerulen bozkırları ve Kuzey Moğolistan ile Alaşan, Ordos, Çakhar[1] ve Jehol bozkırlarıyla birlikte Güney Moğolistan arasına sıkışması, eski çağlardaki Hunlar'dan, orta çağlardaki Gök-Türkler'e kadar Türk-Moğol imparatorluklarının uzun süre yaşamasını daima engelleyen sebeplerden biri olmuştur. Tarım havzasına, şimdiki Çin Türkistanı'na gelince, bozkırın çöl tarafından istilâ edilmesi oraya özel bir mukadderat çizmiştir. Otlakların göçebe hayatını terkederek (ki çoğu zaman kuzey kavimlerinin tehdidi veya kontrolü altında yaşamıştır), kervanların geçtiği vahalarda şehirci ve ticarî hayata geçmiş ve bu vaha dizileri sâyesinde Akdeniz, İran, Hint gibi Batı'nın yerleşik medeniyetlerini Uzak-Doğu'nun, Çin'in büyük yerleşik medeniyetine aktarmıştır. Kuzeyde Tuen-Huang, Hami, Turfan, Karaşahr, Kuca, Kâşgar, Fergana ve Maveraünnehir, güneyde Tuen-Huang, Hotan, Yarkand, Pamir vadileri ve Baktriya ile devam eden yay şeklindeki bu iki yol, sık sık çöller ve dağlar ile kesintiye uğramasına rağmen Çin kitleleri ile Hint-Avrupa kitlelerinin asgarî teması sağlamasına yetmiştir. Ticaret ve dinin, Makedonyalı İskender'in haleflerinin Yunan sanatı ile Afganistan'ın atlı budist misyonerlerinin geçtiği ipek veya hac yolu işte bu yoldur. Ptolemeus tarafından bahsedilen Yunan-Roma tüccarları o yoldan Çin'in ipek balyalarına ulaşmaya çalışıyor, yine aynı yoldan ikinci Han'ların Çinli generalleri İran dünyası ve Doğu Roma ile temas imkânları arıyorlardı. Dünya ticaretinin bu büyük yolunun açık tutulmasını temin etmek, Han'lardan Kubilay'a kadar, Çin siyasetinin ezelî endişelerinden biri olmuştur.

Fakat bu dar medeniyet yolunun kuzeyinde yer alan bozkır, göçebeler için çok daha değişik karakterde, sayısız geçitlere sahip sonsuz bir yol sunuyordu. Göçebe atlı müfrezelerinin Orhon kıyıları ile Balkaş gölü arasında at koşturmalarını hiç bir şey engelleyemiyordu; üstelik Balkaş gölü civarında Büyük Altaylar ile Tanrı Dağlarının kuzey sırtları birbirlerine yaklaşır gibiyseler de, Tarbagatay'da Imıl ve Çugucak taraflarında yeterli genişlikte geçit vardır; aynı şekilde, Moğolistan'dan gelen atlıların geçip uçsuz bucaksız Kırgız ve Rus bozkırlarına ayak bastıkları Yulduz, İli ve Isık-Kul (Göl) havzasının kuzey-doğusundaki geçidi de işaret etmek gerekir. Tarbagatay'ın,

[1] Bazı özel isimlerde eski Türkçe'deki kalın "h" ve "hı" sesini verebilmek için "kh" harflerini kullandık.

Ala-tav(dağ)ın ve Muzart'ın bu geçitlerinden doğu bozkırının kavimleri geçerek batı bozkırlarında bahtlarını denemişlerdir. Tarih öncesi çağlarda ters yönde bir hareket meydana geldiyse, ârî ırktan göçebelerin, yani Yunan tarihçileri tarafından İskit ve Sarmat, İran belgelerine göre Saka diye adlandırılan Hint-Avrupalıların kuzey-doğuda çok uzak yörelere, Pasırık ve Minusinsk taraflarına gittikleri, başka Hint-Avrupalıların Kâşgar'dan Kuca'ya kadar, Karaşahr, Turfan, belki de Kan-su'ya kadar Tarım havzasının vahalarını işgal ettikleri izlenimi var ise de, Milâttan hemen sonra kavimlerin hareketinin doğudan batıya yöneldiği kesindir. Fakat bu Hint-Avrupalı kavimler, Tokharca denilen Doğu İran lehçelerini geleceğin Doğu Türkistan vahalarında hâkim kılamamışlardır; halbuki Hun adındaki ilk Türk kavmi Güney Rusya ve Macaristan'da bir Türk imparatorluğu kurmuş, Hunlardan sonra Orta Asya'dan Gök-Türklerin baskısıyla kaçan Apar'lar VI'ıncı asırda aynı yerlerde, yani önce Rusya'da sonra Macaristan'da yerleşmişler; VII'inci asırda Hazar Türkleri, XI'inci asırda Peçenek Türkleri, XII'incide Kuman Türkleri hep aynı yolu takip etmişler, nihayet XIII'üncü asırda Çengiz Han'ın Moğolları bozkırın sentezini yapmışlar, Pekin'den Kiev'e bozkırın yarattığı adamı meydana getirmişlerdir[2].

Bozkırın dahilî tarihi, en güzel otlakları ele geçirmek için itişip kakışan ve bâzı hallerde gezinmeleri asırlar süren hayvan sürülerini yaylak ve kışlaklar arasında getirip götüren Türk-Moğol kavimlerinin tarihinden ibarettir; tabiat bu kavimlere o engin bozkırlarda at sürmek için gerekli her şeyi, fizikî yapıyı ve hayat tarzını vermeyi de ihmâl etmemiştir. Sarı Nehir ile Budapeşte arasında devam eden bu sonsuz gidiş-gelişlerden, yerleşik kavimler tarafından yazılan tarih çok az şey kaydedebilmiştir, o da en son olaylardan... Yerleşik kavimler Ta-t'ong veya Silistre önlerinde, Büyük Sedlerine veya Tuna istihkâmlarına gelip çarpan büyük dalgaları kaydetmişlerdir. Fakat Türk-Moğol kavimlerinin iç kaynaşmalarından hangisi bize bir şey öğretmektedir? Karabalgasun ve Karakorum imparatorluk bölgesinde, yani Orhon nehrinin çıktığı Yukarı Moğolistan'da diğer kavimleri hâkimiyeti altına almak isteyen göçebe kavimlerin, sırasıyla Milâttan önce Hunların, MS. III'üncü asırda Sien-pi'lerin (Tabgaç), V'inci asırda Juan-juan'ların (Aparların), VI'ıncı asırda Gök-Türklerin, VIII'inci asırda Uygur Türklerinin, IX'uncu asırda Kırgız Türklerinin, X'uncu asırda K'i-tan'lar, XII'nci asırda

[2] Beşerî coğrafya tetkiki olarak kabul edilen Türk-Moğol imparatorlukları tarihi üzerinde fikir edinmek için Owen Lattimore'un *The Geographical Journal,* (London) XCI, 1 January 1938 sayısında çıkan "The Geographical Factor in Mongol History" adlı makalesine bkz.

Naymanların, nihayet XIII'üncü asırda Çengiz-oğullarının hâkimiyet kurdukları malumdur. Diğer boylar üzerinde üstünlük sağlayan boyların kimliklerini bilmemize rağmen, başlangıçta büyük akraba grupları olan Türklerin, Moğolların ve Tunguzların mütekabil dağılımları hakkında fikir sahibi değiliz.

Şu anda Tunguz'ların Kuzey Mançurya ile Doğu Sibirya'nın büyük bir kısmını, ayrıca merkezî Sibirya, üç Tunguzka nehri üzerinde orta Yenisey'in doğu kıyılarını, Moğolların tarihî Moğolistan'ı ve Türklerin de Batı Sibirya ve iki Türkistan'ı işgal ettikleri bilinmektedir; Türklerin Türkistan'a en son gelenler olduğu, Altay'da Türkleşmenin M.S. I. asırda. Kâşgar bölgesinde IX. ve Maveraünnehir'de XI. asırda başladığı, Kâşgar'da olduğu gibi Semerkand'da da şehir halkının Türkleşmiş bir İran temeline oturduğu kayda değer bir vâkıadır. Fakat diğer taraftan tarih bize Çengiz Hanlıların esasta Türk olan, Altay'daki Nayman'lar, Gobi'deki Kerait'ler, Çak-har'daki Ongut'lar gibi aşiretleri Moğollaştırdıklarını bildirmektedir. Bütün bu aşiretlerin Çengiz hânedânı tarafından Gök Moğollar bayrağı altında toplanmasından önce şimdiki Moğolistan'ın bir kısmı Türkler tarafından işgâl ediliyordu ve şimdi dahi Sibirya'nın kuzey-doğusunda, Lena, Indıgırka ve Kolima havzalarında, Tunguzların kuzeyinde bir Türk aşireti olan Yakut'lar yaşamaktadırlar. Moğolların ve hattâ Tunguzların kuzeyinde, Kuzey Buz Denizi'nin kenarında Behring Boğazı doğrultusunda bu Türk kütlesinin mevcudiyeti bizi, "ilk" Türk, Moğol ve Tunguzların itibarî durumları hakkında çok ihtiyatlı davranmaya davet etmektedir[3]. Bu durum karşısında, başlangıçta, Türk, Moğol ve Tunguz kütlesinin kuzey-doğu'da olmaları gerektiğini, çünkü, sâdece şimdiki Kâşgar bölgesi değil, Sayansk (Minusinsk) dağlarının kuzey yamaçlarının ve Büyük Altay'ların, Güney Rusya (ortak Hint-Avrupa) kaynağından gelmiş Hint-Avrupalılar tarafından işgal edildiğini düşünme fırsatı elde etmiş oluyoruz. Böyle bir faraziye, Altay (Türk, Moğol, Tunguz) dilleri ile Ural'larda çekirdekleşmiş Fin-Ugur dilleri arasında, yeterli bir ispata kadar, menşe bakımından bir ortaklık olduğunu reddeden Pelliot ve Guillaume de

[3] Yakutların Kuzey'e göçmen olarak geldikleri ve menşelerinin Baykal Gölü taraflarında aranması gerektiği sanılmaktadır. Şimdiki ülkelerinde ren geyiğinden başka bir şey kullanmamalarına rağmen törenlerinde, Moğol bozkırlarında geçirdikleri günlerin hâtırası olarak hâlâ at kafatası kullanmaktadırlar. Bu zıt durum Pasırık'taki mezarlarla ortaya çıkmıştır. Bk. O. Lattimore, *Geogr. Journ.*, 1938, 1.8.

Hévésy gibi dilcilerin görüşleri ile de uyum sağlamaktadır[4]. Diğer taraftan, ortak menşeleri olan ve ortak hâkimiyetleri döneminde (ki medeniyet terimlerinin sık ve karşılıklı alınması buradan gelmektedir) iyice kaynaşan Türk, Moğol ve Tunguz dillerinin bugün arzettiği farklılık, Kuzey-doğu Asya'nın enginliklerinde bu üç kavmin birbirlerinden yeteri kadar uzakta yaşamış olmalarını düşündürmektedir[5].

Türk-Moğol aşiretlerinin tarihi, hayvanları için otlak aramak gayesiyle yaptıkları gezintiler ve meçhul muharebelerden ibaret olsaydı, hiç olmazsa bizi burada ilgilendirdiği kadarıyla pek basit bir şey olurdu. İnsanlık tarihinin en önemli olayı bu göçebelerin Güney'deki yerleşik imparatorluklar üzerinde yaptıkları baskı olup, bu baskı birçok defalar fetihe kadar varmıştır. Göçebelerin inişi bozkır şartlarının mecbur ettiği âdetâ fizikî bir kanundur[6]. Ormanlık yerlerdeki yalnızlıklarının başka işlenecek toprakların var olduğu kavramının yerleşmesine engel olduğu kapalı topluluklar olan ve kara ve göl avcılığı ile yetinen XII. asır Cürçet'leri, Çengiz Han'a kadar "orman Moğolları" gibi Baykal ve Amur civarındaki ormanlık bölgeye çakılı kalan Türk-Moğol aşiretlerinin iptidaî kalması, bulundukları çevrenin dışına çıkamamalarından ileri gelmektedir. Fakat hayvancılıkla meşgul olmalarından mecburen göçebe olan ve ot arayan sürünün peşindeki adam durumundaki bozkır Türk-Moğolları için durum böyle olmamıştır. Üstelik bozkır atın da vatanıdır[7].

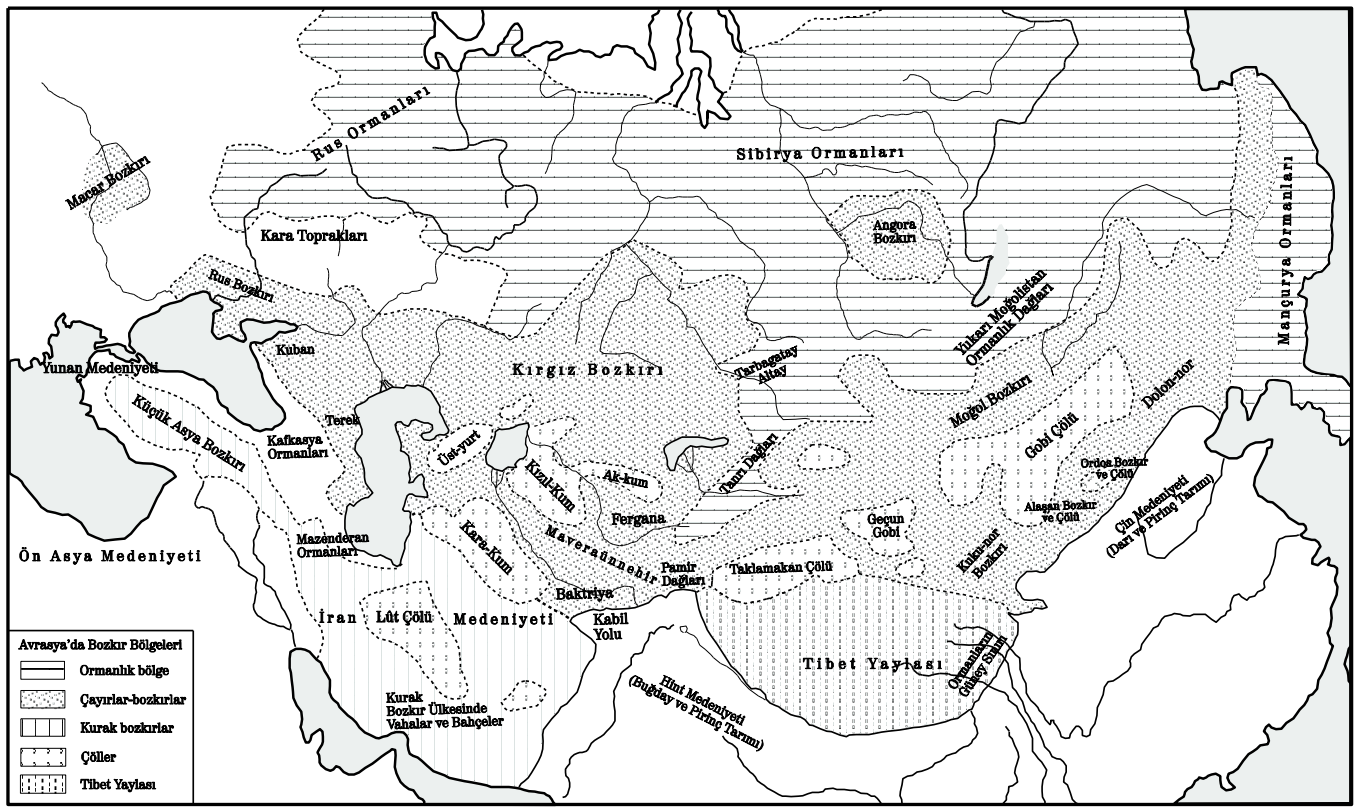
---

[4] "Tetkiklerin şu anki durumunda, Fin-Ugur ve Samoyed dilleri ile Türk, Moğol ve Tunguz dillerini içine alacak bir Ural-Altay dil ailesinden bahsetmekten akıllıca vazgeçilmiştir." (Pelliot, "Les mots a Hinitiale, aujourd'hui amuie, dans iemongol des XIIIe ve XIVe siécles", *J.A*., 1925, 193).

[5] Poppe iptidaî Türkçe, Moğolca ve Tunguzca'nın kaynaklandığı bir ön Altay dilinin varlığını kabul etmektedir. Yine Poppe ile Barthold "Türk dillerinin Moğol dillerine nazaran daha ileri bir gelişme seviyesinde olduklarını, Moğol dünyasının herhangi bir yerindeki Moğolcanın bilinen en eski Türk dillerinden bile daha geri bulunduğunu, fonetik bakımdan yazılı Moğolcanın iptidaî Altay dili gelişme seviyesinde olduğunu" öğretmektedirler. Bk. N. Poppe, "Ungarische Jahrbücher", VI, 98. "Topluluk" meselesinin durumu: Jean Dany, "Langues turques, mongoles et tongouzes"; "Langues du Monde" da, Meillet et Cohen, 185.

[6] Bunun için 39 ve 89. sayfalardaki Çin tarihçileri tarafından Hunlar'ın ve Latin tarihçileri tarafından Attila Hunları'nın fizikî tanımlarına bakınız; aynı şekilde ilerideki sayfalarda Çin, Arap ve Hıristiyan yazarlara göre Çengiz Han Moğolları'nın portreleri verilmiştir.

[7] Sibirya ormanlarının ren geyiğinin yerine bozkır atının gelmesi durumu, ki Pasırık mezarlarında kurban atlarının "ren geyiği" şeklinde tebdil edilmesi (Tannu Tuva, Sibirya Altayı, M.Ö. 100 yılları) orman avcılığından hayvan yetiştirici göçebeliğe geçmekte olan bir aşireti gözlerimizin önüne sermektedir. Bk. O. Lattimore, "Geographical factor in Mongol history", *Geographical Journal,* London, Ocak 1938, 8.

1. Avrasya' da bozkır bölgeleri

Bozkır adamı doğuştan süvaridir. Bosporos Kimmerlerinin vazolarında gösterilen İskit süvarilerinin figürleri veya M.Ö. III. asırda süvarilere karşı süvari çıkartmak isteyen Çinliler'in Hunlardan öğrendiği gibi etekli elbiseyi terkederek pantolonu yerleştirmesi bozkır insanının batıda İran asıllı, doğuda Türk asıllı olarak daima süvari olduğunu ispat etmektedir. Süratli akınların süvarisi aynı zamanda düşmanı uzaktan deviren atlı bir okçu olup kaçarken ok atmakta –Partların okları aslında İskitlerin ve Hunlar'ın oklarıdır– ve ok ve kement ile av hayvanı veya kısrak kovalar gibi muharebeyi sürdürmektedir. Halbuki bu uzun kovalamacaların sonunda bozkırın bitip yeni yerleşik hayatın başladığı yerlerde hırs ve merakı birdenbire uyarılmakta, ona yeniden kuvvet vermektedir. Kendi ülkesinde dondurucu kışlar olmaktadır, o zaman bozkır Sibirya taygasının bir kısmı hâline gelmekte, sonra kurak yazlar başlayınca bozkırı Gobi çölünün âdetâ bir devamı olmakta ve sürülerine taze ot bulmak isteyen göçebe, Kingan, Altay veya Tarbagatay dağlarının yamaçlarına tırmanmaktadır. Bozkırın rengârenk çiçeklerle bezenmiş yemyeşil bir çayır hâline gelmesi sâdece ilkbaharda gerçekleşmekte ve bu mevsim hem onun, hem de sürüleri için bayram vesilesi olmaktadır. Bunun dışında, özellikle kışın, Güney'in ılımlı topraklarına bakmakta, güney-batıda Isık-kul (Sıcak Göl), güney-doğuda Huang-ho'nun verimli toprakları onun için çekici olmaktadır. Aslında ekili toprağı o haliyle beğendiği için istilâ etmemektedir. İşgale uğrayan ekili alanlar içgüdünün etkisiyle verimsiz nadas toprağı hâline gelmekte, tarlalar, koyun ve atın istediği otlaklı bozkırlara dönüşmektedir. Nitekim XIII. asırda bile Pekin bölgesini işgal eden Çengiz-Han darı tarlalarının otlak yapmak uğruna kaldırılmasını buyurmuştur. Ancak Kuzeyin adamı çiftçilikten anlamıyorsa (Türkistan ve Rusya Çengizoğulları XIV. asrın ortasına kadar tamamen göçebe olarak kalmışlarsa, budalaca kendi şehirlerini yağmaladılarsa ve çiftçilerin en ufak itirazlarında toprağı mahvetmek için sulama kanallarının yolunu değiştirdilerse) bile yağma ve gasp için şehir medeniyetinin mamûl maddelerine ve çeşitli ziynet eşyalarına değer vermektedir. Kuzeyin adamı yeni iklimlerin, yine de izafî sayılan letâfetine kapılmaktadır; meselâ Pekin'in sert iklimi Çengiz-Han'a çok gevşetici gelmiş olmalıdır ki, her seferden sonra yazı geçirmek için Baykal Gölü civarına gitmekteydi. Aynı şekilde Celâleddin'i mağlup ettikten sonra ayaklarının altında uzanıp giden Hindistan'ı daima ihmâl etmiştir, çünkü Altay'ların adamı için Hindistan cehennemin kazanıdır. Üstelik, medenî hayatın kolaylıklarından nefret etmekte haklı çıkacaktır, zira, torunlarının torunları Pekin veya Kırım saraylarında yerleşik hayata alıştıklarında derhâl dejenere olacaklardır. Fakat göçebe, göçebe ruhunu muhafaza ettiği sürece yerleşiği kendi çiftçisi, şehiri ve tarlaları kendi çiftliği ve çiftçileri de daima baskı yapılacak

insanlar olarak görmektedir. Böylece yerleşik eski imparatorlukların sınırlarında dolaşmakta, bunların az veya çok rızasıyla muntazam vergi toplamakta, yerleşik vergiyi reddedecek kadar tedbirsiz davrandığında da anî akınlarla açık şehirleri yağmalamaktadır; tıpkı, geyik sürüleri civarında dolaşıp sırasında saldırmak veya geride kalanları, yaralıları yok etmek isteyen kurt sürüleri gibi... (zaten kurt Türklerin eski totemi değil midir?)[1]. Göğün Oğulları[2] tarafından "hayırsever hediye" olarak süslü bir adla anılan muntazam bir vergi ödenmesine dayanan bu karşılıklı yağmalama rejimi MÖ. II. yüzyıldan M.S. XVII. yüzyıla kadar Çin ile Türklerin arasındaki ilişkilerin esas kaidesi olmuştur.

Buna rağmen, bazen göçebeler arasında yerleşik imparatorlukların saray entrikalarına vâkıf, fevkalâde zeki, kudretli bir şahsiyet ortaya çıkmaktadır. Bu adam Çin'deki taraflardan birini diğerine karşı desteklemekte, yanına bertaraf edilmiş bir saltanat meraklısını alarak bir Çin kırallığı ile birlikte diğer kırallıklara saldırmaktadır. Ordusu ile birlikte imparatorluğa federe hâle geldiğini iddia etmekte ve İmparatorluğu müdafaa etme bahanesiyle sınır eyaletlerine yerleşmektedir. Bir, iki nesil sonra eşikten geçebilecek kadar Çin kültürü ile haşır neşir olan torunları zahmetsizce Göğün Oğlu'nun tahtına oturabilmektedir. Bu bakımdan XIII. asırda Kubilay'ın macerası IV. asırda Lieu Tsong'un, V. asırda Topa'ların maceralarının bir tekrarından başka bir şey değildir. İki veya üç nesil daha geçtikten sonra (eğer yabancıyı Çin Seddi'nin dışına çıkarmak için millî bir Çin ayaklanması olmamışsa), göçebe mizacının sertliğini muhafaza edemeden yerleşik medeniyetin sâdece gevşeklik ve kusurlarını benimseyen bu Çinlileşmiş yabancıların kendileri de bir nefret kaynağı hâline gelmekte, toprakları da, bozkırda göçebe ve muhtaç kalmış olan başka kavimlerin göz diktiği yerler olmaktadır. Ve macera yeniden başlamaktadır. Tükenmeye yüz tutmuş Hunların ve Tabgaç'ların (Siyen-pi) sırtına, V. asırda onları imha eden ve yerlerine geçen Topa Türkleri çıkmıştır. X. yüzyıldan beri Pekin'in barışçı efendileri olan, aşırı derecede Çinlileşmiş Moğollar Ki-tan'ların kuzeyinde XII. yüzyılda, büyük şehri bir kaç ay içinde ellerine geçiren Cürçet'ler dikilmiş, başlangıçta bir hayli vahşi olan bu Tunguz'lar da Çinlileşip uyumaya başlayınca, tam bir asır sonra Çengiz-Han tarafından yok edilmişlerdir.

Doğu'da gerçek olan Batı'da da gerçektir. Asya bozkırlarının devamı olan Rus bozkırlarında arka arkaya Atilla'nın Hunlarını, Bulgarları, Avar-

[1] Türk-Moğol kavimlerinin mitolojik atasının beyaz benekli kızıl kurt olduğunu hatırlatalım: *Gizli Tarih*'te Moğollar için Börte-çino, veya *Oğuznâme*'deki "boz yeleli, boz renkli erkek kurt" olan Kök-böri.

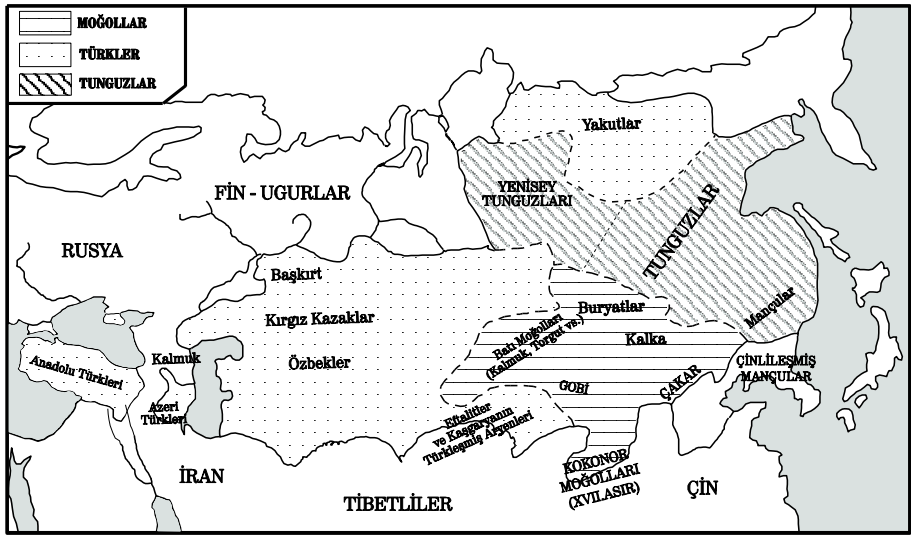
[2] Çin imparatorları (M.R.U.)

ları, Macarları (aslında Fin-Ugur olmalarına rağmen Hun aristokrasisi tarafından yönetiliyorlardı), Hazarları, Peçenekleri, Komanları, Çengizoğulları'nı görmekteyiz. İslâm topraklarında, Çin İmparatorluğu'nun fâtihleri Türkler, Moğollar veya Tunguzlarda görülen Çinlileşmenin tamamen benzeri, aynı şekilde İran ve Anadolu'nun fâtihleri Türklerde de İslâmlaşma ve İranlılaşma olarak görülmüştür. Çin'de Göğün Oğlu olan Han, burada sultan veya padişah olmaktadır. Ve yine orada olduğu gibi burada da yerini bozkırlardan çıkmış daha sert bir Han'a bırakmak zorunda kalmıştır. Böylece İran'da birbirlerini imha eden ve arka arkaya gelen Türk Gaznevîleri, Türk Selçukluları, Türk Harzemlileri, Türk-Moğol Çengizoğulları'nı, Türk Timuroğulları'nı, Moğol Şeybanîler'ini görmekteyiz; pek tabiî İslâm topraklarının en ucuna kadar eriştikten sonra Anadolu'da can çekişmekte olan Selçukluların yerine geçen ve oradan, duyulmamış bir talihle Bizans'ı fetheden Osmanlı Türkleri'nden hiç bahsetmiyoruz.

Bu şekilde, Yukarı Asya, Jornandès'in İskandinavya'sında olduğundan daha ileri derecede, Asya'nın Germanya'sı gibi, eski yerleşik imparatorluklara sultanlar ve Göğün Oğullarını veren bir kavimler dölyatağı, "*vagina gentium*" olmuştur. Hanlarını zaman zaman Ç'ang-ngan, Lo-yang, K'ai-fong veya Pekin, Semerkand, İsfahan ve Kırım, Konya veya İstanbul tahtlarına oturtan bozkır kavimlerinin bu istilâsı tarihin coğrafî kanunlarından biri olmuştur. Ancak, tersine işleyen ve eski yerleşik ülkeler tarafından göçebe istilâcıları yutan bir kanun daha vardır: bu olayın iki veçhesi mevcuttur: birincisi, nüfus çokluğuna dayanan ve dağınık asilzade topluluğu hâline gelen göçebe süvarilerin yoğun insan kütleleri arasında boğulması ve kaybolması, ikincisi de, kültüre bağlı olan ve sert efendilerini sarhoş eden, uyutan, yok eden mağlup Çin veya Fars medeniyetinin mevcudiyetidir. Çoğu zaman fetihten elli yıl sonra sanki öyle bir şey olmamış gibi gözükmektedir. Çinlileşmiş veya Farslaşmış yabancı, yeni göçebe kavimlerinin saldırı dalgalarına karşı tek başına yerleşik medeniyeti korumaya başlamaktadır. V. asırda, Lo-yang'ın efendisi olan Topa Türkleri, aynı maceraya yeniden başlamak isteyen bütün Moğol aşiretlerine, Tabgaç veya Avar Türklerine karşı Çin kültür ve toprağını koruma durumuna geçmişlerdir. Yine, XII. yüzyılda, bütün Oğuz boylarına veya Aral ile İli Kara-Kıtaylarına karşı, Amuderya ve Sirderya üzerinde Selçuklu Sançar silâhlarını kuşanmıştır. Clovis ile Charlemagne'nın tarihi böylece Asya tarihinin her sayfasında tekrarlanmıştır. Sakson ve Norman Germenliğine karşı direnebilmek için Frank enerjisinde yeniden kuvvet bulan Roma medeniyeti gibi, Çin kültürü de V. asırdaki Topa'lar veya Arap-Fars İslâmı da demin bahsettiğimiz kahraman Sançar

kadar mükemmel dayanaklar bulamazdılar. Daha fazlası, eski Şehinşahlar'ın veya Göğün Oğulları'nın eserlerini bu Çinlileşmiş veya Farslaşmış Türk-Moğol kavimleri tamamlamıştır. Hiç bir Hüsrev'in, hiç bir Halife'nin başaramadığı şey olan, "*basileis*"lerin[3] tahtına oturmanın, Aya Sofya'ya girmenin şanı ve şerefi, onların tahmin edilmeyen halefleri olan XV. yüzyıl Osmanlı Pâdişâhına nasip olmuştur. Aynı şekilde büyük Çin hânedânları Han ve T'ang'ların bütün Asya hâkimiyeti hülyası, XIII.-XIV. asırlarda Yunnan İmparatorları, Kubilây ve Temür Olcayto tarafından Pekin, Rusya'nın, Türkistan'ın, İran'ın, Anadolu'nun, Kore'nin, Tibet'in ve Hindiçin'in hâkim başşehri yapılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Türk-Moğol kavimleri, sonunda kılıcını hizmetlerine sunmak üzere, eski medeniyetleri dize getirmiştir. Kısacası, Kubilây'dan K'ang-hi ve K'ien-long'a kadar, milletlere hükmetmek için eski yerleşik medeniyetleri, töreleri ve bin yıllık ihtiraslarından yararlanarak Asya'da Çin emperyalizminin programını yerine getirmek için Çin'i idare etmiş olanlar, Sâsânîler'in ve Abbasîler'in İstanbul'un altın kubbelerine doğru olan ilerleyişini sona erdirmek için Arap-Fars dünyasına hâkim olmuşlardır.

Kumandanlık özelliğine sahip ırklar, imparatorluk kurma kabiliyetine sahip milletler pek fazla değildir. Romalıların yanında, Türk-Moğollar da bunlardandır.

2. Türk- Moğolların şimdiki dağılımı (Jean Deny'ye göre)

[3] Bizans İmparatoru (M.R.U.)

1. BOZKIRLARIN ESKİ TARİHİ: İSKİTLER VE HUNLAR

Bozkır Medeniyetinin Eskiliği

Asya'dan Avrupa'ya açılan ilk yol Kuzey bozkırlarından geçmektedir. Bu yol sâyesinde paleolitik çağdan itibaren "Aurignac" kültürü Sibirya'da yayılmış –yukarı Angara'da İrkutsk'dan fazla uzak olmayan Malta'da bir kadın heykeli bulunmuştur– ve oradan, Teilhard de Chardin'in lös toprağı içinde gömülü olarak mevcudiyetlerini işaret ettiği Şuei-tong-ku (Kan-su eyaletinde) ve Siara-oso-göl (Şen-si'nin kuzeyinde) "Aurignac" tipi merkezleriyle Kuzey Çin'e geçmiştir. Aynı şekilde "Magdalen" çağı da hem Sibirya'da (Yukarı Yenisey), hem Mançurya (Dolon-nor, Mançuli, Khailar) ve hem de Ho-pei'de (Pekin yakınlarındaki Şeu-k'u-tien mağarasındaki süs eşyaları ve iskelet...) temsil edilmektedir[1].

Neolitik çağda, daha doğrusu neolitik çağın sonlarına doğru bozkırların Sibirya yolu, "tarak" ile yapılmış çizgili süslü seramiklerin Asya'yı istilâ etmesine de yaramıştır (Almanlar'ın "Kammkeramik"i, İngilizler'in "camb pottery"si); bu seramik çeşidi III'cü binin ilk yarısında Orta Rusya'da gelişmiş ve Sibirya topraklarının bir kısmına geçerek, Kan-su eyaletindeki Ts'-ikia-ping ön-Çin seramiğini yavaş yavaş etkileyebilmiştir. Aynı şekilde, daha sonraki dönemde, yani II. bin yılın başlarında, Sibirya yolu ile Ukrayna'dan Çin'e, helezonî kurdelâ tezyinatlı zarif seramikler intikal etmiştir; bu seramiklerin Kiev civarındaki Tripolje, Bukovina'da Şipenitz, Beserabya'da Pet-

[1] Bk. Teilhard de Chardin, "Esquisse de la préhistoire chinoise", *Bulletin catholique de Pêkin*, mars 1934; Tolmaçov, "Sur le paléolithique de la Mandchourie", *Eurasia septentrionalis antiqua*, IV. Helsinki, 1929. M.C. Burkitt. "Some reflexions on the Aurignacian culture and its fernale statuettes", *Eurasia septentrionalis Anliqua*, IX, 1934, 113. Anderson, "Der Weg über die Steppen", *Bull. Museum of Far East. Antiq.,* Stockholm, 1929.

reni ve Boğdan'da Cucuteni'de ilk defa görüldükleri, daha sonra 1700'lere doğru (M.Ö.) Çin toprağı olan Ho-nan'daki Yang-şao-ts'uen'de, sonra Kansu'daki Pan-şan'da yeniden ortaya çıktıkları belirlenmiştir. Nihayet, Tallgren'e göre, Batı Sibirya'da bronz çağı 1500 yıllarında, aynı çağdaki büyük Tuna bronz çağı ile bağlantılı olarak başlamış, halbuki, Orta Sibirya'da, Minusinsk'de bronz ancak üç yüzyıl sonra ortaya çıkmıştır (1200 yıllarına doğru). Çin'de taklit edilen Batı-Sibirya baltaları ile mızrak uçları Max Loehr'ü bronz tekniğinin Sibirya'dan Çin'e o çağlarda geçtiğini düşünmeye zorlamıştır.

Bozkırın eski tarihinin en büyük olayı, göçebelerin lüksü sayılan bronz, altın veya gümüşten mamul teçhizat plâkaları veya koşum takımlarını süslemeye yarayan son derece orijinal, gittikçe belirli bir stile kavuşan bir hayvan sanatının teşekkülüdür. Bu sanat Kuban'da, Maykop mezarında, kesin şekilde Asur-Bâbil etkisi taşıyan hayvan (boğalar, aslanlar, vs...) tasvirlerini gösteren som altın veya gümüşten heykelcikler ile hafif bir alaşımdan yapılmış bir vazonun bulunmasıyla ortaya çıkmıştır. Hepsi birden Orta Minoen ile çağdaş olduğundan, Tallgren'e göre, M.Ö. 1600-1500 yıllarına ait olmalıdır[2]. Bu Asur-Bâbil etkisinin, M.Ö. VI. asra kadar meşhur Kelermes baltasında devam ettiğini ilerde göreceğiz.

Tallgren M.Ö. 1200 yıllarında Karadeniz'in kuzeyindeki Rus bozkırının, Trakya-Frigya ırkından bir kavim olduğu sanılan Kimmerler[3] tarafından istilâ edilmeye başlandığını tahmin etmeye hazırdır; bu Hint-Avrupa kavmi belki Macaristan veya Romanya'dan gelmiştir, belki de, daha zayıf bir farazi-ye ile Romanya veya Macaristan'da da bulunmaktadır[4]. Son zamanlarda Dniepr ve Kuban bölgesinde o çağlar için yapılmış kazılarda ortaya çıkan çok sayıda eşyanın hiç olmazsa bir kısmının Kimmerlere ait olduğu meşhur Fin arkeologu Tallgren tarafından öne sürülmüştür. Sözü geçen buluntuların başlıcaları şunlardır: Borodino hazinesi (1300-1100 yılları?), bronz tırpanlar ile Ştetkovo hazinesi (1400-1100?), Nikolayev bronz dökümhanesi (1100

---

[2] Maykop'un mukayeseli bir kronoloji denemesi A.V. Schmidt tarafından teklif edilmiştir, "Kurgane der Stanica Konstantinovskaia", *Eurasia septentrionalis antiqua*, IV, 1929, 18. Çeşitli tarihler ve anlaşılmaz farklar için Tallgren'e bkz. "Caucasian monuments", *ibid* (*E.S.A*), V, 1930, 180.

[3] Herodot tarafından İskitler üzerinde yazılan efsanelerin bir kısmında geçen Trak isimleri (E. Benveniste, *Communication a la Sociêtê Asiatique*, 7 Nisan 1938) (Rostovtzeff, "İranians and Greeks", s 39).

[4] Bk. A. M. Tallgren, "La Pontide prêscthique apês l'introduction des mêtaux", *E.S.A.*, II. Helsinki, 1926, s. 220.

2. ÖN ORTAÇAĞ:
GÖK-TÜRKLER, UYGURLAR VE KITAYLAR

Gök-Türk İmparatorluğu

540 yıllarına doğru Bozkır imparatorluğu üç muazzam Türk-Moğol hâkimiyeti arasında pay edilmişti. Moğol soyundan geldiği sanılan Cücen'ler (Aparlar) Mançurya sınırından Turfan'a ve hattâ Balkaş'ın en doğu ucuna kadar ve Orhon'dan Büyük Çin Seddi'ne kadar Moğolistan'a hâkimdiler. Akhunlar, şimdiki Semireçye, Rus Türkistan'ı, Soğdiyan, doğu İran ve Kâbil, yukarı Yulduz'dan (Karaşahr'ın kuzeyi) Merv'e, Balkaş ve Aral'dan Afganistan'ın kalbi ve Pencâb'a kadar imparatorluklarını yaymışlardı. Cücen'lerin ve Akhunların esas hâkim aşiretleri müttefik idiler. 520'ye doğru Akhun Hanı Cücen Kağanı Anakuey'in teyzesi ile evlenmişti. Zaten, esas Moğolistan'ın efendileri olarak kalan Cücenlerin, güneybatı eşiğinin efendisi olan Akhunlar üzerinde bâzı üstünlükler sağladığı sanılmaktadır. Nihayet, bir az önce gördüğümüz gibi, Azak Denizi ve Don ağzı taraflarında, batıda Kutrigur Hunlarının, doğuda Uturgur Hunlarının çekişmelerinin güçlerini sıfıra indirmesine rağmen şüphesiz Türk soyundan gelen Avrupa Hunları Rus bozkırında hüküm sürüyorlardı.

Çinlilerin belirttiğine göre, Cücenlerin tâbileri arasında, adını aynı dil ailesine mensup bütün kabilelere veren Türk soyundan "Tu-kiyu" kabilesi bulunuyordu. Pelliot, "*Çince* T'u-kiyu *denen isim, tam anlamı kuvvetli demek olan* "türk" *kelimesinin Moğolca çoğul eki ilâve edilerek elde edilen* "Türküt"*ten gelmedir*[166]" demektedir. Çin tarihlerine göre Gök-Türklerin (Tu-kiyu) totemi

[166] Bkz. Pelliot, "L'origine de T'ou-kiue, nom chinois des Turcs", *T'oung-pao,* 1915, 687. - V. Thomsen, "Zeitsch. deut. morgenl. Ges. LXXVIII, 1924, 122. F.W.K. Müller, "Uigurica", II, 67, 97. - Marquart, "Untersuchungen zur Geschichte von Eran", II, 252 (1905) - Barthold, art. "*Türks*", *Encyclopêdie de l'İslam,* s. 948.

kurt'tu[167]. Eski Hunların torunlarıydılar, bu da Pelliot'un Hunlarda gördüğü ile (proto) Türk karakterine uymaktadır. VI. yüzyılın başlarında Gök-Türklerin vatanı, metalürji ile, "demircilik mesleği" ile meşgul oldukları Altay bölgesi olmalıdır. Aparlara gelince, Doğu Apar Kağanı Anakueyi ile Batı Apar Kağanı Polomen'i karşı karşıya getiren 520'deki iç savaş yüzünden güçleri oklukça zayıflamıştı.

Sonunda tek başına Kağan olarak kalan Anakuey Kağan (522-552) tâbi Türk kabilelerinin itaatsizlikleri ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu kabilelerden Çinlilerin Kao-kiyü dedikleri, Uygurların ataları olması ihtimali olan Tölös veya Töleş'ler Altay'ın güneyinde Urungu tarafında göçebe hayatı sürerlerken 508'de Aparları bozguna uğratmışlar, ancak 516'da başbuğları onlar tarafından öldürülünce yeniden boyun eğmek zorunda kalmışlardı: 521'de Tölös'ler Aparlar arasındaki iç savaştan yararlanarak kurtulma çarelerini boşuna aramışlardı. 546'dan biraz önce, aynı soydan olmalarına rağmen, Apar kağanı Anakueyi'yi yani meşru hükümdarlarını uyaran Gök-Türkler Tölöslerin yeni bir ayaklanmasına engel olmuşlardı. Bu hizmetinin karşılığında Gök-Türk hükümdarı, –bu hükümdarın hem Türkçe ismini. "Bumun", hem de Çince ismini, "Tûmen" bilmekteyiz– bir Apar prensesi ile evlenmek istediğini bildirmişti[168]. Anakueyi bunu reddetmişti. O zaman Bumun Si-Wei hânedânı -Tabgaç soyundan, yani Türk olan hânedân Çin'in kuzey-batısında, Çang-ngan'da hüküm sürüyordu- ile anlaşmıştı. Tamamen Çinlileşmiş olmalarına rağmen Tabgaç'lar Türk soyundan gelen boylara karşı hissiz kalmıyorlardı. Aslında eski düşmanları Aparları arkadan vuracak olan bu ittifaktan dolayı memnun olmaları gerekirdi; hemen Bumun'a hânedânlarından bir prensesi vermişlerdi (551). Aparları böylece kuşatmış olan Bumun onları tamamen ezmiş ve Kağanları Anakueyi'nin intihar etmesine sebep olmuştu (552). Moğolistan'ı Gök-Türklere terkeden Aparlardan arta kalanlar Çin sınırına kaçmışlar ve orada Tong-Wei'lerden sonra gelen Pei-Ts'i hânedânı onları Çin'in eşiğinde muhafız olarak yerleştirmişti[169].

---

[167] Gök-Türklerin atası bir dişi kurt tarafından emzirilmişti. Büyüdükten sonra onunla birleşmiş ve on oğlu olmuş, bunların hepsi analarının ininde doğmuştu (Stanislas Julien, *Documents sur Tou-kiue*, 326). "Gök-Türkler bayrak direklerinin tepesine altından bir dişi kurt başı dikerler, Kağanlarının adamlarına kurt adı verilirdi. Bir dişi kurttan dünyaya geldiklerinden, eski menşelerini unutmak istemezlerdi." (*A.g.e.*, 331).

[168] Bkz. Chavannes, *Documents sur les T'ou-kiue occidentaux*, 221 (Pei che, Tcheou ahou ve Leang chou'ya göre).

[169] Bizans tarihçisi Teofilakt Simokatta "Avar"lardan arta kalanların "Taugast" ülkesine, yani Tabgaçların torunlarının bulunduğu ülkeye kaçtıklarını söyleyerek bu olayı doğrulamaktadır. Chavannes, Documents, 246'da zikredilmiştir.

3. XIII. ASRA KADAR TÜRKLER VE İSLÂM

X. Asra Kadar Türk Dünyasının Önündeki İran Engeli: Sâmânîler

751'de Talas muharebesi sonunda Mâveraünnehir'de Arap hâkimiyetinin zayıflaması bir asır sonunda İran ırkına yaramıştı. Mâveraünnehir'den gayrimüslim-Türk ve Çin tehlikesini uzaklaştıran Araplar sâdece kendi hâkimiyetleri, Halife için çalıştıklarını sanmışlardı. Fakat ertesi yüzyılın üçüncü çeyreği içinde Buhara ve Semerkand'da iktidar Arap fâtihlerinden, tarihî Soğdaklardan gelen yerli İranlılara geçmişti. Belh yakınlarında Sâmân'da ortaya çıkan tamamen İranlı Sâmânîler, Buhara başkent olmak üzere 875'den 999'a kadar Mâveraünnehir'in hâkimi olmuşlardır. Bu iktidar kayması, daima saygı duyulan Halife'nin hükümranlığının dışına çıkmadan İslâm cemiyetinin içinde ihtilâlsiz ve şiddetsiz gerçekleşmişti. Sâmânîler mütevazi Emîr rütbesiyle yetinmişler, Bağdad Halifesi'nin temsilcilerinden başka birşey olmadıklarını ifâde etmişlerdir. Aslında her şey sanki tamamen bağımsızlarmışçasına oluyordu; üstelik, eski Pers kıralı Behrâm Çûbin'e bağlanma istekleri, en koyu İslâmcılık örtüsü altında millî İranlılığın ihyası demek olan gerçek karakteri ortaya koymaktadır[304].

Sâmânî hânedânının büyüklüğü 874-875'de Nâsr ibn Ahmed'in Halife Mu'temed'den Semerkand merkez olmak üzere Mâveraünnehir'i tımar olarak almasıyla başlamaktadır[305]. Aynı yıl Nâsr kardeşi İsmail'i Buhara valisi olarak ilân etmiştir. Mâveraünnehir'deki hânedânların ezelî kusuru olan şey yeniden tekerrür etmiş, iki kardeş arasında az zaman sonra savaş patlak vermişti (885, 886). Nâsr'ın ölümü ile (892) İsmail Mâveraünnehir'in tek hâkimi olarak kalmış ve Buhara da bundan böyle Sâmânî başkenti olmuştu.

---

[304] Mirkhond, *Histoire des Samanides*, Defrêmery'nin tercümesi, 113.

[305] Taberî: Barthold'da, *Turkestan..*, 210.

İsmail (İsmail ibn Ahmed) (892-907) büyük bir hükümdar olmuştur. Belh civarında ordularının 900 yılı ilkbaharında Horasan beği Saffarî Amr ibn el-Leys'e karşı kazandıkları zafer sâyesinde İran tarafında topraklarını iki misline çıkarmıştı[306]. Bu zafer sonunda Horasan'ı kendi topraklarına katmıştı. 902'de bir başka hânedândan Rey ve Kazvîn dahil olmak üzere Taberistan'ı almıştı. Kuzey-doğu tarafında 893'den itibaren Türk ülkesine. Talas yöresine seferler düzenlemişti. Hattâ Talas şehrini eline geçirmiş, orada bulduğu bir Hıristiyan topluluğun (muhtemelen Nesturî) kiliselerini camiye döndürmüştü[307]. İranlı hükümdar Türk bozkırına yaptığı bu seferden atlar, koyunlar ve develerden meydana gelmiş muazzam bir ganimetle dönmüştü. Eski Sâsânî kıralları tarafından Amu-Derya'nın kuzey kıyılarında sürdürülen koruyucu nitelikteki eski karşı-akınlar siyasetini yeniden başlatmış olması ilgi çekicidir. Sir-Derya üzerinde yerleşmiş olan bu kuvvet şimdi, Şaman veya Nesturî Türk dünyasına karşı İran İslâmlığını temsil etmek gibi dinî bir hüviyete bürünmüştü. Sınır bölgesindeki Türkler İslâm dinine geçince durum değişecektir. Sâmânî hânedânının bunca gayretle uğraştığı Türklerin İslâmlaşması, sonunda kendi aleyhine tecellî etmiş, zaten Türklere İslâm cemiyetinin bütün büyük kapılarının açılmasından başka bir gayeleri olmayan Türk beğlerinin arzusu gerçekleşmişti.

Sâmânîlerin topraklarının en geniş olduğu dönem II. Nâsr ibn Ahmed'in saltanat dönemine rastlar (914-943). Kuzeyde, Taşkent, kuzeydoğuda Fergana, güney-batıda Rey (bu şehir 928'e kadar) Sâmânî Devleti'nin toprakları içine giriyordu. Fakat Nâsr'ın şiîliğe geçmesi ağır karışıklıkların çıkmasına sebep olmuş, ve sonunda tahttan feragat etmek zorunda kalmıştı. Mâveraünnehir'deki İranlılar o çağlardan beri koyu sünnî olup, asıl Farslardan kendilerini bu şekilde ayırıyorlardı[308].

I. Nûh ibn Nâsr (943-954) döneminde Sâmânîlerin çöküşü başlamıştır. İranlı asker asilzadeler durmadan ayaklanmaları teşvik ediyorlardı. Güneybatıda Sâmânîler, Batı İran'a sahip olan bir başka İranlı hânedân Büveyhîler ile savaşa girmişlerdi; Sâmânîler sünnî, Büveyhîler şiî olduğundan bu savaş mezhep ayrılıkları sebebiyle büsbütün canlanıyordu. Savaşın asıl amacı ve bahanesi birkaç defa el değiştiren Rey şehrine kimin hâkim olacağı mesele-

[306] Bu tarih Barthold'un eserinde tartışılmıştır, *Turkestan,* 225.

[307] Barthold, *a.g.e.,* 224. Narşahî, Taberî ve Mes'udî'ye göre. Bu son kaynağa göre Sâmânîler tarafından zorla döndürülen bu Nasturî Türklerinin Karluk olması gerekmektedir.

[308] Barthold, *Turkestan,* 243.

4. VI. ASIRDAN XIII. ASRA KADAR RUS BOZKIRI

Avarlar

Güney Rusya bozkırları coğrafyacı için Asya bozkırlarının devamından başka bir şey değildir. Aynı şey tarihçi için de geçerlidir. Antik çağda bunun böyle olduğunu İskitler, Sarmatlar, Hunlar bahsinde görmüştük. Aynı şey Orta Çağ'da Avarlar'dan Çengizhanlılar'a kadar da söz konusudur.

Avarlar'ın Yukarı Asya'dan Güney Rusya'ya göçleri bize Bizans tarihçisi Teofilakt Simocatta tarafından nakledilmiştir. Simocatta gerçek Avarlar ile sahte Avarlar dediği iki ayrı topluluktan bahsetmiştir. Marquart'ın işaret ettiği üzere gerçek Avarlar olarak, Gök-Türkler tarafından 552 yılında ezilen ve bütün V. asırda Moğolistan'ın efendisi olan Moğol ırkından Cücenler'i (Juan-juan) kastetmektedir. "Sahte Avar" (Pseudavaroi) olarak da, Avar adının şöhretinden yararlanan Avrupa Orta Çağı'nın Avarları'nı nitelemektedir. Bu sonuncu Avarlar, Avar adının çıktığı Uvar (veya War) ve Hun etimolojisinden geldiği sanılan Kunni veya Huni adlarında iki ayrı boydan meydana gelmiş olmalıdırlar[358]. Uvar ve Khuni adları ayrı ayrı Avar ve Hun demek olmaktadır. Diğer taraftan, Bizanslıların "Uvarkhonitai" yaptıkları bu Uvarlar ve bu Khuni'ler, yine aynı Bizans kaynaklarına göre, iki Ogur boyu, yani bâzı Şarkiyatçıların düşündüğü şekliyle Uygur boyu olmalıdır. Ancak tarihî Uygurlar Türktürler, halbuki Avrupa Avarları'nın Moğol olduğu sanılmaktadır. Nitekim Albert Herrmann atlasının haritalarından birinde War ve Khuni'lerin Cücen'ler (yani Juan-juan) ile aynı kavim olduklarını belirtmektedir ki, Juan-juan'lar Moğoldu[359]. Aslında, Minorsky'nin de işaret ettiği gibi, "Gerçek Avar"lar ile "Pseudavar" arasındaki fark bir tek Bizans kaynağına dayandığından oldukça nâzik bir husustur[360]. Veya, Albert Herrmann'ın

---

[358] Marquart'ın faraziyelerinin ("Osttürkische Dialektstudien", 1914. Pelliot tarafından tartışılması için bk "A propos des Comans", *J. A.*, 1920, I, 141.

[359] *Atlas of China*, 32.

[360] Minorsky, "Hudûd al-Alam", 448 (1937).

da öne sürdüğü gibi, VI. Asrın ikinci yarısında Avrupa'ya göçen Avarlar Cücen değilse[361], bunların Ak-hun olması gerekir. V. asırda İli, Mâveraünnehir ve Baktriya'ya sahip olan Cücenler gibi Moğollar'dan gelen Akhunlar'ın, Cücenler'den bir müddet sonra, 565'e doğru, onlara karşı Sâsânî Pers'i ile ittifak yapan Gök-Türkler tarafından ezildiği hatırlanmaktadır[362].

Bu tartışmanın sonucu ne olursa olsun Bizans İmparatoru Jüstinyen'in (ö. 565) hâkimiyetinin son zamanlarında Avarlar'ın –Yunanca: Abares, Abaroi, Lâtince: Avari, Avares– Simocatta'nın bize anlattığına göre, önlerine "Hunugur ve Sabir ve diğer Hun aşiretleri"ni katarak Avrupa'ya göç ettikleri bilinen bir şeydir. Bizanslıların Sarosios dedikleri Alan kıralı onlarla iyi geçinmesini bilmişti. Avarlar'ın görünüşü Bizanslılar'a Hunlar'ı hatırlatıyordu, şu farkla ki, Avarlar'da sırtlarına inen iki saç örgüsü vardı. Onların şaman dininden olduklarını bilmekteyiz; Simocatta büyücülerinden birini sözkonusu etmektedir (Avarlar büyücüye *bokolabras* demektedir ki, bunun Moğolca büyücü demek olan "böge"den geldiği sanılmaktadır)[363]. Avar elçisi Kandıkh Jüstinyen'in huzuruna çıkmış, ondan toprak ve vergi istemişti (557). Jüstinyen daha sonra onlara kendi elçisi Valentinos'u (daha ileri tarihte Gök-Türkler'e giden elçi) göndermiş ve Kağanlarını[364] Hunugur ve Sabir gibi kavimleri ezmesi için teşvik etmiş, bir müddet sonra istediği de gerçekleşmişti. Avarlar, Attila'nın kavminden inen ve Azak Denizi'nin kuzeyinde göçebelik yapan Kutrigur Hunları ile Don nehrinin ağzında yerleşmiş Uturgur Hunlarını da ezmişlerdir. Bu Hunları kendi orduları içine dahil etmişlerdi. Adı geçen Hunlar, Türk ve bizim Avarlar da Moğol sayıldığına göre, bir defa daha Türk-Moğol ırkının iki büyük temsilcisinin birinin kurduğu İmparatorluğa diğerini de dahil ettiğini böylece görmekteyiz. Avarlar, Bizans'ın hesabına, federe devlet olarak hareket ederek bu Hun kırallıklarını yok etmişlerdi. 560'da hâkimiyet sahaları şimdiden Volga'dan Tuna'nın ağzına kadar uzanıyordu. Kağanları arabalardan meydana gelen karargâhını Tuna'nın kuzey kıyısına kurmuştu. Kuzeyde Slav kabileleri olan Ant'ları, Sloven'leri ve Vend'leri ezmiş; batıda Germanya'ya girmiş ve nihayet Thüringen'de

---

[361] *Atlas of China*, 30.

[362] Bk. Pelliot, *BEFEO*, 1903, 99; Chavannes, *Documents sur les T'ou-kiue occidentaux*, 229-233; Pelliot, "Propos des Comans", *J. A.*, 1920, I, 141. Juan-juan'ların Bizans tarihçilerinin "Kermikhion"ları olması gerekir.

[363] Teofilakt Simocatta, I, 8.

[364] Teofilakt şöyle yazmaktaydı: "Principem suum chagana, honoris causa, nominârunt". Ve Grêgoire de Tours da şöyle demektedir: "Vocabatur gaganus; omnes enim reges gentis illius hoc appellantur nomine".

1. ÇENGİZ HAN

XII. Asırda Moğolistan

XII. asrın sonunda, daha önce gördüklerimize göre Asya'nın siyasî coğrafyası şu şekli almıştı: Çin güneyde, Hang-çeu başkent olarak millî Gong imparatorluğu ile kuzeyde, Pekin başkent olarak Cürçet, Ju-çen veya Kin Tunguz İmparatorluğu arasında paylaşılmıştı. Çin'in kuzeybatı kısmında, şimdiki Ordos ve Kan-su'da, Tibet ile akrabalığı olan Si-Hia Tangut kırallığı teşekkül etmişti. Tarım'ın kuzeydoğusunda, Turfan'dan Kuça'ya uzanan bölgede, Budist ve Nesturî kültüründe, medenî ve yerleşik Türkler olan Uygur Türkleri yaşıyordu. Çu nehrinin Isık-kul bölgesi ile Kâşgarya'da, Moğol ırkından ve Çin kültüründen Kara-Kıtay'ların İmparatorluğu bulunuyordu. Mâveraünnehir ve hemen hemen bütün İran, soyca Türk, dince müslüman, kültürce Arap-Fars etkisinde olan Harzem Sultanları'na aitti. Onların arkasında müslüman Asya'nın geri kalan kısmı Bağdad'daki Abbasî Halifeleri, Suriye ve Mısır'daki Kürt ırkından, Arap kültüründen Eyyubî Sultanları ve Anadolu Türk soyundan, son derece ilerlemiş İran kültüründen Selçuklu Sultanları arasında paylaşılmıştı.

Bu yerleşik medeniyeti temsil eden Asya idi. Ötede, daha kuzeyde Sibirya-Moğolistan sınırlarında, Gobi'nin kuzeyindeki bozkırlarda, Altay, Kangay ve Kentey dağlarına yakın kısımlarda Altay ırkının Türk, Moğol ve Tunguz dallarına ait göçebe kalmış olan çok sayıda aşiret kaynaşıyordu. Bu dil ayrılığına rağmen, aynı hayatı süren, aynı iklim altında yaşayan Yukarı Asya'nın göçebelerinin büyük bir kısmında mevcut etnik akrabalık havası bütün seyyahların dikkatini çekmiştir. Grenard'ın onlar hakkında çizdiği portre, Ammien Marcellin'in Rubruquis'nin ve Çinli tarihçilerininkinden hiç de farklı değildir:

"Geniş yüzleri, basık burunları, çıkık elmacık kemikleri, çekik gözleri, kalın dudakları, seyrek sakalları, sert ve siyah saçları, güneş, rüzgâr ve soğuktan pişmiş koyu renkli derileri, kısa boyları, çarpık bacakları üzerinde kaba ve ağır vücutları vardı."

Hun veya Moğol'un bu ezelî portresi Eskimo'nun ve Fransa'daki Causses köylüsünün portresine çok yaklaşmaktadır, zira, kışın dondurucu, yazın bir kaç haftasında kavurucu rüzgâr tarafından süpürülen bu engin saha, böylesine bir tabiata karşı mücadele etmek için yeterince kuvvetli ırklara aynı biçimsiz ve cılız kudreti kabul ettirir.

Bu aşiretlerden pek çoğunun tam mevkiini tesbit etmek oldukça zordur ve ancak tahmin ile gerçeğe yakın mevkiler ileri sürülebilir.

Türk-Moğol aşiretlerinin en önemlilerinden biri olan Nayman'lar Ubsa-nor'dan, bir tarafta Kara-İrtiş ve Zaysan-nor'a, diğer taraftan yukarı Selenga'ya kadar uzanan, şimdiki Kobdo eyaletinde yaşıyor olmalıdırlar.

"İsimleri Moğolca gibi gözükmesine rağmen (*nayman* Moğolca *sekiz* demektir) soyluları Türktü ve Naymanlar Moğollaşmış Türkler olabilirler[1]."

Nesturîlik aralarında pekçok taraftar kazanmıştı. "*Cihan-güşâ*" hattâ Nesturîlerin çoğunluğu teşkil ettiğini ve özellikle XIII. asrın başında, kıralla-rının veliahtı meşhur Küçlüg'ün o bölgede eğitildiğini söylemektedir[2]. Buna rağmen "*Gizli Tarih*", harp zamanında fırtına çıkararak müdahelede bulunabildiklerini yazdığı "şaman"ların da Naymanlar arasında büyük bir nüfuza sahip olduğunu göstermektedir. Naymanlar kültürlerinin prensiplerini, güneydeki komşuları Uygurlar'dan alıyorlardı. XIII. asrın başında Nayman kıralının mühürdarlığını ve saray kâtipliğini T'a-t'a-t'ong-a (Çin transkriptlerine göre) adında bir Uygur aydını yapıyordu, aynı zamanda Uygur Türkçesi saray lisanı olarak kullanılıyordu. Pek tabiî Çin'in (bilhassa Cürçet'lerin ve Kin'in Çin'i) onlar üzerinde büyük bir nüfuzu vardı; bunu Çengiz Han zamanında Nayman kırallarına verilen Çince "büyük kıral" anlamındaki "tawang" kelimesinden türeyen "*tayang*" unvanının mevcudiyeti ile anlıyoruz. Bir önceki nesilde, şimdi bahsettiğimiz tayang'ın babası İnanç-Bilge korkulan bir şöhret bırakmıştı.

Naymanlar'ın kuzeyinde, yukarı Yenisey üzerinde, başkanlarının "*İnal*" unvanını taşıdığı ve 920 yılında Kıtaylar'ın bir akını sonucu Yukarı Orhon bölgesinden kovulduktan sonra tarihte hiçbir rol almamış Kırgız Türk aşiretleri yaşıyordu.

---

[1] Pelliot, *La Haute Asie*, 28.

[2] *Hist. of the Moghuls of Central Asia*'dan Denison Ross'un tercümesi.

Kerait'ler onları hâkimiyet altına almak için Naymanlar ile çekişiyorlardı[3]. Keraitler'in esas yerleri iyi tesbit edilememiştir[4]. Birçok şarkiyatçı onları, şimdiki Sayın-Noyan topraklarında Selenga'nın güneyinde, yukarı Orhon, Tula ve Ongkin nehirleri üzerinde yerleşmiş olarak gösterirler. Diğerleri için Naymanlar daha doğuda, Kerait sahasının başlaması gereken Karakurum bölgesine doğru kaymış durumdadır. Genellikle Keraitler Türk olarak kabul edilmektedir.

"Moğollar'ın menşeine ait efsaneler Keraitler'den hiç bahsetmemektedir ve Keraitler'in şiddetli şekilde Türk etkisi altında kalmış Moğollar mı, yoksa Moğollaşma yolu üzerinde Türkler mi olduğunu söylemek oldukça zordur; her hâl ü kârda pek çok Kerait asili Türk olup Tuğrul bir Moğol adından ziyâde Türk adıdır[5]."

Süryânî vak'anüvis Bar Hebraeus'un naklettiğine göre Keraitler'in Nesturîliğe geçişlerinin 1000 yılından hemen sonraya tesadüf etmesi gerekmektedir. Bozkırda kaybolan Kerait Hanı[6] Aziz Sergis'in (Sen Serj) ortaya çıkışı ile kurtulmuştu. Ülkede bulunan hıristiyan tacirlerin teşviki ile o zaman Merv'de bulunan (Horasan) Nesturî Metropolit'i Ebecesü'den ya kendisinin, ya da yollayacağı bir rahibin gelip kendisiyle birlikte kabilesini de vaftiz etmesini istemişti. 1009 yılına ait olan ve Bar Hebraeus tarafından bahsedilen Ebecesü'nün Bağdad'daki Nesturî Patriği VI. Jean'a (ö. 1011) yazdığı mektupta 200.000 Kerait Türk'ünün Hanları ile birlikte vaftiz olduğu yazılmaktadır[7]. XII. asırda Kerait kıraliyet ailesinin mensupları hâlâ hıristiyan adları taşımakta devam ediyorlardı; bunun Batı'da "*Rahip-Jean*" efsanesinin kaynaklarından biri olduğunu, diğer kaynağın Habeşistan İmparatorlarına ait olduğunu söyliyebiliriz[8]. Çengiz Han'ın zamanından iki nesil önce Keraitler'in Marguz (yâni Marcus) Buyruk adını taşıyan Hanlarının, Tatarlara ve pek tabiî Pekin'in Kin kırallarına karşı Doğu Gobi'nin hâkimiyetini özlediği sanılmaktadır. Fakat Tatarlara yenildikten sonra onlar tarafından Kin'lere teslim edilmiş ve tahtadan bir mengene üzerine çivilenmiştir. Dul karısı

---

[3] P. Mostaert'in *Bulletin no. 9 of the Catholic University of Peking*, 1934, s. 52'deki "Ordosica"da teklif ettiği gibi "Kereit" ... "*Gizli Tarih*"in transkriptlerindeki şekil "Kereyid"dir (Mostaert, *a.g.e,* s. 33). Şimdiki şekil: K'erit.

[4] Pelliot, "Chrêtiens d'Asie Centralo et d'Extrême-Orient", *T'oung-pao,* 1914, 629.

[5] Pelliot, *La Haute Asie*, 25.

[6] Fakat Pelliot Kerait isminin burada Bar Hebraeus tarafından bilhassa iktibas edilip edilmediğini sormaktadır.

[7] Bar Hebraeus, *Chron. eccles.*, III, 280-282.

[8] Kerait krallarının Hıristiyan adları üzerine bk. Pelliot, "Chretiens d'Asie Centrale", *a.g.e.,* 627.

2. ÇENGİZ HAN'IN İLK ÜÇ HALEFİ

İmparatorluğun Çengiz Han'ın Oğulları Arasında Paylaşılması

Çengiz Han'ın dört oğlu da babaları daha hayatta iken, belirli sayıda aşireti toplayan bir "ulus"a, bu aşiretlerin hayvancılık yaparak geçinmelerini sağlayacak bir bozkıra, bir tımara veya bir "yurd"a, ve yakın çevresi ile adamlarının ihtiyaçlarına göre tespit edilmiş ve Çin, Türkistan ve İran'ın ele geçirilmiş kısımlarındaki yerleşik halkın ödediği vergilerin de içinde bulunduğu bir gelire veya bir "incü"ye sahip olmuşlardı[191]. Aslında paylaşılacak olanın sâdece Türk-Moğol otlakları, göçebelerin işine yarayacak bozkırlar olduğunu işaret etmek gerekir. Pekin'in veya Semerkand'ın çevresinde işlenmiş toprak olarak fethedilen ülkeler İmparatorluk toprağı olarak kalıyordu. Çengiz Han'ın oğullarının aklına, birinin Çin imparatoru, diğerinin Türkistan Hanı, bir başkasının İran Sultanı olacak şekilde yerleşik milletlerin topraklarını paylaşmak üzere hesaplaşma çizgisine girmek gelmemişti. 1260'dan sonraki haleflerinin akıllarına gelebilecek olan bu düşünceler onlara tamamen yabancıydı. Nitekim, düşüncelerine göre, otlakların paylaştırılması Çengiz İmparatorluğu'ndan hiç bir şeyi götüremezdi. Kardeşlerin anlaştığı ("concordia fratrum") bir rejim altında İmparatorluk devam edecekti. Barthold'un işaret ettiği üzere, göçebe hukukunda da, Kağanın mutlak hâkimiyetine rağmen, Devlet onun şahsından ziyâde bütün kıraliyet ailesine aittir.

Çengiz Han'ın büyük oğlu Cöçi[192] kendisinden altı ay önce, 1227 Şubat'ında Aral'ın kuzeyindeki bozkırlarda ölmüştü. Çengiz Han onun doğumu hakkında mevcut şüpheyi hiç bir zaman açıkça belli etmediyse bile son zamanlarında ikisi arasında ayrılık iyice su yüzüne çıkmıştı. 1222-1227 yıllarında, bizzat katıldığı Urgenç'in fethinden (1221 Nisan) itibaren Cöçi, baba-

---

[191] Bk. Barthold, "Cinghiz Khan", *Enc. Isl.*, I, 882.

[192] Bu ad için bk. Pelliot, "Sur quelques mots d'Asie Centrale", *J.A.*, 1913, I, 459 (mümkün etimoloji: "*coçin*", misafir).

sının tertiplediği seferlere katılmaksızın Turgay ve Uralsk'daki topraklarında kalmıştı. Bu hazîn münzevîlik, büyük oğlunun kendisine karşı bir şeyler tertiplediği hakkında Kağan'da bâzı endişeler uyandırmakla sonuçlanmıştı; Cöçi'nin ölümü belki ciddî bir çatışmayı önlemiştir.

Cöçi'nin oğullarından Batu, babasının topraklarının yönetimine geçmişti. Moğol tarihinde yumuşak ve bilge bir hükümdar (bu bakımdan *Sayın-Han* unvanını almıştır) ve Ruslar tarafından da zalim bir fâtih olarak takdim edilmiş, daha sonraları Çengizhanlı ailesi içinde en kıdemli Han olarak imparatorluk tahtı üzerindeki mücadelelerde çok önemli rol oynamış, bu mücadeleler içinde "*büyük-hanlar yaratıcısı*" olarak gözükmüştür[193]. O an için diğerlerine nazaran yaşının küçüklüğü, babasının ölümü ve ailenin bu dalı üzerinde duyulan üstü kapalı şüphe "Cöçi hânedânına" İmparatorluğun işlerinde ancak silik bir rol oynatmıştı. Buna karşılık, büyük oğullara babalarının merkezinden en uzak toprak parçasını veren Moğol yasasına göre Cöçi'nin ailesi, Avrupa'nın karşısında Moğol İmparatorluğu'nun hareket hâlindeki kanadını teşkil ediyordu. Böylece İrtiş'in batısındaki bozkırlara, "*Moğol atlarının nalları altında çiğnenmiş kadar uzaktaki*" topraklara, yani Semipalatinsk, Akmolinsk, Turgay veya Aktiyubinsk, Uralsk, Adaj ve esas Harzem (Hiyve), ayrıca Cebe ve Sübötey tarafından başlatılmış Volga'nın batısında, Kıpçak ülkesindeki bütün fethedilen topraklara sahip olmuştu.

Çengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay[194] (ö. 1242), Moğol disiplininin ve yasasının uygulanmasıyla memur olup, aslında sert ve korkulan bir yargılayıcı, Çengiz yasasının dikkatli ve hattâ çok titiz bir uygulayıcısı, disiplinli bir asker ve babasının en yüksek makama küçük kardeşi Ögedey'i tercih etmesi karşısında bir tek söz söylemeyecek kadar da biraz dar kafalı idi. Çağatay'a tımar olarak eski Kara-Kıtay İmparatorluğu'nun, doğuda Uygur ülkesinden batıda Buhara ve Semerkand'a kadar uzanan bozkırları, yani esas olarak İli, Isık-kul, yukarı Çu ve Talas havzası ile ikinci derecede (çünkü buraları yerleşik toplulukların sahası idi) Kâşgarya ve Mâveraünnehir verilmişti; bu son bölgede Semerkand, Buhara, vs... gibi şehirlerin doğrudan Kağan'ın memurları tarafından idare edildiğini hatırlatmak gerekir. Ç'ang-ç'uen'in ifâdesine göre Çağatay'ın her zamanki merkezi İli'nin güneyindeydi.

---

[193] Bk. Barthold, "Batu-khan", *Enc. Isl.*, I, 699.

[194] Cağatay veya Çağatay. Moğolca beyaz anlamına gelen "çağan"dan mı gelmektedir? Bk. Barthold, "Caghatai-khan", *Enc. Isl.*, I. 831. Ben burada Fransa'da klâsik hâle gelen Çağatay-Türkçesindeki imlâya göre Çağatay'ı benimsedim.

Çengiz Han'ın üçüncü oğlu olup ilerde tekrar döneceğimiz Ögedey[195], Balkaş'ın doğu ve kuzey-doğusunda, Imıl ve Tarbagatay, Kara İrtiş ve Urungu bölgelerini almıştı; bu son bölge eski Nayman ülkesinin yakınındaydı. Ögedey'in otağı çoğunlukla Imıl üzerinde kuruluyordu.

Nihayet, Moğol töresine göre, Çengiz Han'ın en genç oğlu olan Tuluy[196] ailenin koruyucusu, "*oçigin*" veya daha doğrusu "*otçigin*" olarak, yani babadan kalan ilk toprakların mirasçısı olarak Tula, yukarı Onon ve yukarı Kerülen arasındaki topraklara sahip olmuştu. Tuluy bize son derece gözüpek bir asker, fetihten başka bir şey düşünmeyen iyi bir kumandan olarak gösterilmiştir (1232'de Ho-nan'a yaptığı seferi gayet iyi yönetecektir); bunun dışında kendisini içkiye vermiş (1232 Ekim'inde henüz kırk yaşındayken ölecektir) ve büyük fikirleri veya davranışları olmamıştır. Ancak, eski Kerait kıraliyet ailesinden (son "wang-han"ın yeğeni), bütün Keraitler gibi Nesturî, son derece zekî, Soyurgaktani veya Sorğâktani adında bir prensesle evlenmiş ve bu kadın daha sonraları oğullarının İmparatorluğa sahip çıkmalarını sağlamıştı.

Çengiz Han'ın iki kardeşi Kasar ve Temüge Oçigin'in ailelerinin de tımar-sahibi edildiğini, Kasar ailesinin Argun ve Kaylar ırmağı taraflarını, Temüge'nin ailesinin ise Moğolistan'ın en doğu ucunu, şimdiki Girin eyaletinde eski Cürçet ülkesinin yakınındaki sahayı aldıklarını ilâve etmekte yarar vardır.

Yine Moğol töresine ve aile ocağının muhafızı sıfatıyla, Çengiz Han'ın ölümünden sonra Tuluy, yeni Kağan'ın seçimine kadar saltanat naipliği yapmakla yükümlüydü (1227-1229). Bu unvanı aldıktan sonra babasının çadırlarına, "*ordus*"lara ve 1227'de Moğol ordusunun mevcudu olan 129.000 kişiden 101.000'ine sahip olmuştu (geriye kalan 28.000 kişi şöyle dağıtılmıştı: dörder bin kişi Çengiz Han'ın diğer oğullarına, 5.000 Çengiz Han'ın küçük kardeşi Temüge'ye, 3.000 Çengiz Han'ın diğer kardeşi Kaçi'un'un oğullarına, 1.000 imparatorun üçüncü kardeşi Kasar'ın oğullarına ve 3.000 annesi Ölün-eke'nin ailesine).

Ancak 1229 ilkbaharında Kerülen ırmağı kıyılarında, Kağan'ı seçmek üzere bir kurultay toplanmıştı. Bu kurultay, Çengiz Han'ın kendi yerine geçmek üzere tespit ettiği üçüncü oğlu Ögedey'in Kağan olmasını tasdikten başka birşey yapmamıştır[197].

---

[195] Veya Ögödey. "Moğolca, yüce anlamında "ögede"den mi?"

[196] Bu ad için, Pelliot, "Sur quelques mots d'Asie Centrale", *J.A.*, 1913, I, 460 (mümkün etimoloji: "*toli*" ayna). Bk. Reşideddîn, Erdmann'da "*Temudschin*", 641.

[197] Bâzı kaynaklara göre Ögedey'in resmen tahta çıkışı 13 Eylül 1229 tarihine rastlamaktadır. Tuluy'a gelince, Ögedey'in seçilmesinden üç yıl sonra, saltanat naipliğinde başarı kazanarak, sâdece kırk yaşındayken, 9 Ekim 1232 tarihinde ölmüştür.

6. KIPÇAK HANLIĞI

Cöçi ve Oğulları: Altın Ordu, Ak Ordu ve Şeyban Ulusu

Çengiz Han'ın, kendisinden altı ay önce, 1227 Şubat'ında, ölen oğlu Cöçi'ye İrtiş'in batısındaki ovaları, yani Semipalatinsk, Akmolinsk, Turgay, Uralsk, Adaj ve esas Harzem'i bıraktığını görmüştük. Çengiz Han ölmeden önce bu sahayı Cöçi'nin oğullarına ve özellikle onların ikincisi Batu'ya bırakmış, o da, 1236-1240 yıllarında yaptığı başarılı seferler ile bütün eski Kıpçak toprağı ile Bulgar topraklarını bu imparatorluğa katmış, Rus prenslikleri üzerinde hâkimiyet kurmuştu[613]. Yeni fethedilen yerler Hanlığın Avrupa kısmı için muazzam bir saha idi: önce Karadeniz'in kuzeyindeki uzunlamasına sahadaki bozkırlar, Ural havzası, Don, Donetz, Dniyeper ve Bug nehirlerinin aşağı tarafları, Dniyester'in ağzı ile Prut nehrinin aşağı tarafı, Kuban, Kuma ve Terek havzaları boyunca uzanan Kafkasya'nın kuzeyinde devam eden bozkırlar, kısacası bütün eski Avrupa İskit ülkesi; ve Bulgar ülkesine ait olan orta Volga ile onun kolu Kama'nın suladığı tarım ve orman bölgeleri. Ancak, Herodot tarafından tarif edilen eski İskitya gibi, bu "Moğol Avrupası" uçsuz bucaksız bozkırları ile "bir boşluk"tu; Rubrouck'un orası hakkında yazdıkları bize bir fikir vermektedir: "*Yolumuz üzerinde gök ve topraktan ve bazen sağ tarafımızda deniz, ve şurada, burada iki fersah mesafeli Kuman kurganlarından başka hiç bir şey göremeden daima Doğu'ya doğru ilerliyorduk*[614]." Bu bozkırlarda Moğol aşiretleri, daha doğrusu Moğol unsurlarının hâkim olduğu Türk orduları göçebe hayatı yaşıyordu; zira, Reşideddîn'in bize aktardığı Çengiz Han'ın "vasiyetnamesine" göre büyük Kağan Batu'ya ancak dört bin esas Moğol veriyor, geri kalan ordular ise müttefik Türkler olan Kıpçaklar, Bulgarlar, Oğuzlar vs.'den meydana geliyordu; bu da Cöçi Hanlığının neden bu kadar Türkleştiğini açıklamaktadır[615].

---

[613] Daha önceki bahislere bkz.

[614] Rubrouck, Fasıl XV.

[615] Reşideddîn, Erdmann'da, "*Temudschin*", 453.

Batu Han, ilkbaharda Kama nehri taraflarında, ticaret şehri Bulgar'ın bulunduğu eski Bulgar ülkesine çıkarak ve ağustosta, ilerde kurulacak olan başkenti Saray'ın bulunduğu nehrin ağzına inerek, Volga nehri boyunca göçebe hayatı yaşıyordu[616]. Aşağı Volga üzerinde kurulu olan karargâhında Rubrouck, Han'ın çadırında huzura çıkarılmıştı:

"Batu Han, üç basamakla çıkılan, tamamen yaldız kaplı ve bir yatak büyüklüğünde bir taht veya büyük bir koltuk üzerinde oturuyordu. Yanında hatunlarından biri vardı. Diğer adamlar bu kadının sağında ve solunda yer almışlardı. Çadırın girişinde bir peyke üzerinde kımız ve kıymetli taşlarla bezenmiş altın ve gümüş kupalar yerleştirilmişti. Batu bize dikkatle bakıyordu. Yüzü biraz kızarmıştı, vs..."[617]

Batu'nun kardeşlerinden olan Orda, silik bir rol oynamasına rağmen, ailenin en büyüğü olmasından dolayı şimdiki Kazakistan'da bir tımar sahibi olmuştu[618]. Toprakları içine güneyde, Kara-tağ yakınlarındaki Sığnak şehrinden Aral gölündeki nehrin ağzına kadar Sîr-Deryâ'nın güney kıyısı giriyordu, buna aynı deltanın sol kıyısı ile Amu-Deryâ deltasına kadar uzanan kıyı şeridi de dahil idi, yani gölün hemen hemen bütün doğu kıyısı oluyordu; kuzeyde ise Sarı-su havzası ile bu havzayı Turgay havzasından ayıran Uluğ-tağ sıradağları dahildi. Orda'nın son halefi olan Toktamış 1376'da, yerleşik dünya ile temas sağlıyan Sığnak ve Otrâr şehirlerini devralmıştı[619]. Batu Han'ın Hanlığı tarihte *Kıpçak Hanlığı* ve *Altın Ordu Hanlığı* ("Altan-ordo", "Altun-ordu"), Orda'nın Hanlığı ise *Ak-Ordu* ("Ça-gan-ordo, Ak-ordu") *Hanlığı* olarak tanınmıştır.

Batu'nun bir diğer kardeşi olan ve 1241 Macaristan seferinde kendini gösteren Şeyban paylaşma sırasında Orda'nın kuzeyinde bulunan toprakları, yani güney Ural'ın doğu ve güney-doğusundaki ülkeyi, özellikle bu yönde, şimdiki Rus eyaleti Aktiyubinsk ve Turgay'ı almıştı. Yazın *"ordu"*su Ural dağları, İlek nehri (Ural nehrinin Orenburg güneyindeki kolu) ve Irgız ırmağı arasında yerleşiyor; kışın, güney tarafında Orda'nın "ulus"una yaklaşıyordu. Şeybanîler daha sonraları hâkimiyetlerini Batı Sibirya taraflarına doğru genişleteceklerdir[620].

---

[616] Barthold, "Bâtû-khân", *Enc. Isl.,* I, 698. Barthold, "Sarâi", *Enc. Isl.,* 163.

[617] Rubrouck, Fasıl XXI.

[618] Bk. Reşideddîn, d'Ohsson'da, II, 335-336.

[619] Bk. *Zafernâme*, Pêtis de la Croix'nın terc., s. 278.

[620] İlerde görüleceği gibi Şeybanîler 1480 yıllarına doğru Sibirya'daki Tiyumen veya Sibir Hanlığını ele geçirmişler, bu Hanlık 1598 Rus fütuhatına kadar onların hâkimiyetinde kalmıştır (Bk. İlerdeki kısımlar). Yine ilerde, Ak Ordu Hanı Toktamış'ın 1380'de Altın Ordu'yu fethedince Ak Ordu halkının büyük kısmının onunla birlikte nasıl Avrupa'ya

Batu ve Berke

Batu'ya gelince –ki asıl kabiliyetlisi o idi– bu Han hüküm sürdüğü 1227'den 1255 yılına kadar, Çengizoğullarının büyük dalı başkanı olarak (pek tabiî ağabeyi Orda'nın rızâsı ile) umum Moğol siyaseti üzerinde son derece önemli bir tesire sahip olmuştur[621]. Buna rağmen hiç bir zaman Kağan olmak hevesine kapılmamıştır. Hattâ başlangıçta, Kağanlığı Ögedey'in ailesine bırakan atasının kararlarına saygı göstermiştir. Bu çekimserlik herhalde Cöçi'nin doğumu üzerinde duyulan şüpheden ileri gelmektedir. Çengiz Han'ın karısı, dört imparatorluk prensinin annesi Börte, Cöçi'ye hâmile kaldığı sıralarda bir Tatar reisi tarafından kaçırılmamış mıydı? Burada, bilhassa şüphede bırakılmış bir mesele varmış gibi gözükmektedir[622]. Zaten Çengiz Han'ın büyük oğluna karşı daha az sevgi duyduğu, Urgenc kuşatmasından sonra Cöçi'nin hayatının son beş yılını, Çengiz Han'ın seferlerine katılmaksızın Turgay, Emba ve Ural'daki tımarında geçirdiğini görmüştük; sonunda baba ile oğulun anlaşmazlığı iyice su yüzüne çıkmıştı[623]. Bu çeşitli mülâhazalar daha işin başında Cöçi hânedânını oldukça silik bir duruma itmişti. Batu Han, 1250-1251'de Ögedey hânedânının düşürülüp- yerine Tuluy hânedânının geçirilmesini tahrik ederek intikamını almıştı. 1250'de bu konuda Alakmak'daki kesin müdahalesini ve 1251'de kardeşi Berke'yi, Tuluy'un oğlu Mongka'yı tahta çıkarmak üzere nasıl Moğolistan'a gönderdiğini görmüştük[624]. Mongka bu yüzden daima Batu'ya karşı borçlu kalmıştır. 1254'de Mongka Kağan Rubrouck'a kendisinin ve Batu'nun kudretinin güneş ışınları gibi bütün yeryüzünü kapladığını söylemişti; bu bir nevi ortak hâkimiyetin veya paylaşılmış imparatorluğun varlığını düşündürmektedir. Zaten Rubrouck da Mongka'nın topraklarında Batu'nun temsilcilerine, Batu'nun topraklarında Mongka'nın adamlarına gösterilenden çok daha fazla

---

geçtiğini ve Orda'nın, Sir-Deryâ'nın kuzeyindeki eski tımarının nasıl boşalarak derece derece Şeybanîler tarafından doldurulduğunu göreceğiz. 1428'de, Tura vilâyetinde saltanat sürmeye başlamış olan Şeybanî Hanı Ebu'l Hayır, Batı Sibirya'dan, Sir-Deryâ üzerinde Sığnak merkez olmak üzere Balkaş'dan Ural'a kadar uzanan topraklara hükmetmiştir. Torunu meşhur Muhammed Şeybanî, 1500'de Buhara ve Semerkand'da, ilerde bahsedeceğimiz Özbek İmparatorluğunu kurmuştur.

621 Plan Carpin Orda'nın Çengizoğullarının en kıdemlisi olduğunu kesin şekilde belirtmiştir. "Tatarların en eski kumandanı ve dükü Orda" (F.V.)

622 Daha önceki kısımlara bkz.

623 Daha önceki kısımlara bkz.

624 Daha önceki kısımlara bkz.

hürmet gösterildiğine dikkati çekmektedir[625]. Kısacası, Barthold'un teşhis ettiği gibi, 1251 ile 1255 arasında Moğol dünyası pratikçe Mongka Kağan ile "ağabey" Batu Han arasında paylaşılmıştı; iki hâkimiyet sahası arasındaki sınır ise Çu ve Talas ırmakları içindeki bozkırlardan geçiyordu[626]. O zamanlar Batu Han Çengizoğullarının diğer üyeleri arasında yüce hakem ve *hükümdar yapıcı* durumundan yararlanıyordu. Kendi şahsına gelince çok değişik şekillerde değerlendirilmiştir. Moğollar ona "*Sayın-Han*" iyi hükümdar diyorlar ve babacan haliyle cömertliğini övüyorlardı. Hıristiyanlık için, tam tersine, 1237-1241 Rusya, Polonya ve Macaristan seferlerinin duyulmamış vahşetini yapan insandı. Plan Carpin bu değişik görüşleri, onu "*kendi insanlarına karşı yumuşak, sevimli ve lûtufkâr, fakat savaşlarda oldukça zalim*" diye tarif ederek özetlemiştir[627].

1237-1241 yıllarında Slav Rusya, Polonya, Silezya, Moravya, Macaristan ve Romanya'ya yapılan ve Çengizoğullarının bütün dallarının iştirak ettikleri bu sefer, neticede Batu Han için yapılmıştı. Hiç olmazsa resmen kendisi bu seferin önderiydi (stratejik yönetim onun adı altında Sübötey'e verilmişti). Ve bu seferden tek kazançlı çıkan o olmuştur. Sâdece son Kıpçak Türkleri ezilmekle kalmamış, Ryazan, Suzdalya, Tver, Kiev ve Galiçya Rus prensliklerı de boyunduruk altına alınmıştı. İki asırdan fazla bu prenslikler Altın Ordu Hanlığının hâkimiyetinde kalmışlardır. XV. asrın sonlarında bu bağlılık oldukça sıkılaşacak, Hanlar keyiflerince Rus prenslerini değiştirecekler, istendiğinde Rus prensleri Han'ın aşağı Volga üzerindeki ordugâhına gelerek önünde secdeye kapanacaklardır. Bu hürmet-kârane bağımlılık siyaseti 1243'de Batu Han'a gelerek hürmetlerini bildiren ve onun tarafından "Rus prenslerinin en kıdemlisi" olarak tesbit edilen Büyük-prens Vladimir Yaroslav tarafından başlatılmıştı[628]. 1250'de Galiçya prensi Daniel (1255'de kıraliyet unvanını alacaktır) de huzura gelerek bağımlılığını göstermiş ve taziz edilmesini istemişti. Yaroslav'ın oğlu ve halefi Aleksandır Nevski (1252-1263), Baltık tarafında Rusya'nın düşmanlarına karşı başarıya ulaşmak için sıkı Moğol himayesinden gayet iyi yararlanmıştır. Bu şekilde kabul edilmiş kölelik, ülkenin o korkunç yılları geçiştirebilmesinde seçebileceği tek davra-

---

[625] Rubrouck, Fasıl XXV ve XLVI.

[626] Barthold, "Bâtû-khân", *Enc. Isl.*, I, 699.

[627] Plan Carpin, Fasıl III.

[628] Moğol hükümdarlara teslim olma, en gözde Rus prensleri için bile tehlikesiz olmuyordu. Plan Carpin (Fasıl XIII), Moğolistan'a gidip hürmetlerini bildirdikten (1246'da Güyük Kağan'ın seçilmesine katılmıştı) hattâ ana-kıraliçe Töregene'nin "bizzat elinden" yemek yedikten sonra ülkesine dönen Yaroslav'ın hasta olduğunu ve vücudunda çıkan şüpheli lekelerden sonra yedi gün içinde öldüğünü anlatmaktadır.

7. AKSAK TİMUR

Timur'un Moğolların Elinden Aldığı Türkistan Hanlığı

Aksak Timur 8 Nisan 1336 tarihinde, Semerkand'ın güneyinde, şimdiki Şehr-i Sebz olan Keş şehrinde dünyaya gelmişti. Timur devrinin tarihçileri onu Çengiz Han'ın bir silâh arkadaşının sülâlesinden, hattâ doğrudan Çengiz soyundan gelmiş gibi göstermişlerdir. Aslında kendisinin Moğollukla hiç bir alâkası yoktu, çünkü Türk'tü. Mâveraünnehir'de Keş civarına hâkim olan soylu Barlas aşiretinden geliyordu.

Barlas'ların bağlı olduğu Çağatay Hanlığının o sıralardaki durumunu daha önce açıklamıştık. Emîr Kazgan'ın enerjik davranışı ile, nazariyede Moğol Hanlığı, gerçekte bir Türk konfederasyonu olan ülkenin Orta Asya'da belirli bir öneme kavuştuğunu görmüştük. Ancak Emîr Kazgan'ın katli yeniden anarşiyi davet etmişti (1357). Müteveffa'nın oğlu Mirza Abdullah, Timur'un amcası, Keş beği Hacı Barlas ve bir başka mahallî Türk beği Bayan tarafından kovulmuştu (1358). Bu iki adamdan hiç birinde Türkistan Türk soylularına hâkim olacak yeterli kabiliyet mevcut değildi. Ayrıca Kazgan'ın bir torunu, Mir Hüseyin, Afganistan'da, Kabul, Belh, Kunduz ve Badahşan'ı içine alan önemli bir beğliğin hükümdarı olmuştu. Bu, ülkenin feodal bir şekilde parçalanması demekti. İli'deki Çağatay Hanı Tuğluk Timur'un, Türkistan'ı işgal etmek, boyunduruk altına almak ve böylece kendi emri altında eski Çağatay "ulus"unu ihya etmek üzere bu durumdan yararlandığını görmüştük (*Zafernâme*'ye göre 1360 Martı)[681]. Timur'un amcası Hacı Barlas sonu iyi görünmeyen mücadeleden vaz geçerek Keş'den Horasan'a kaçmıştır.

Timur çok daha akıllı çıkmıştı. Yirmi beş yaşındaki bu genç adam ortaya çıkmak için fırsatın çok uygun olduğunu anlamıştı. İli Moğollarının geri dönüşüne karşı Türkistan Türk direnişinin ümitsiz önderi olarak kendisini

[681] *Zafer-nâme,* Denison Ross'un terc., *Tarih-i Râşidî* tercümesinde, 15.

ortaya atmamıştı. Tam tersine, ülkesinde süregelen olaylar içinde amcası Hacı Barlas'ın aşiretine ve Keş'teki beğliğine meşru bir şekilde sahip çıkacak bir çâre görmüştü; bunun için tam sırasında ve kesin şekilde işgalci Han Tuğluk Timur'a bağlılığını bildirmiştir. Şerefeddîn'in kahramanın ağzından bu vesileyle verdiği nutuk küçük bir nezaket dolu ikiyüzlülük harikasıdır: Kaçışıyla ailesinin zor durumlara düşmesine sebep olan amcasının yerine geçerek Han'a bağlanması kendisine neye mâl olursa olsun, kendisini umumî menfaatlere adayacaktı[682]. Böylesine işe yarar bir bağlılıktan memnun olan Tuğluk Timur, Timur'u mükâfatlandırmış ve Keş'e sahip çıkmasını tasdik etmişti. Bu arada, Çağatay birliklerinin kısa bir süre uzaklaşmasından istifade eden Hacı Barlas tekrar Keş'e gelmişti. Faziletli Timur ona taarruz etmekte tereddüt etmemiş, ancak başarılı geçen ilk muharebeden sonra askerleri tarafından terkedilince Hacı Barlas'a gidip af dilemekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştır; amcası da onu atfetmiştir[683]. Tuğluk Timur Han'ın İli'den Türkistan'a geri dönmesi Aksak Timur'un işlerini düzeltecektir (1361)[684]. Han'ın gelişi üzerine bütün Türkistan beğleri, Hocent emîri Mîr Bâyezid, Bayan Selduz, Aksak Timur, hattâ Hacı Barlas bu defa bağlılıklarını bildirmek üzere huzura çıkmışlardır. Ancak Moğol hükümdarı, çok gürültücü olan bu Türk soylularını bir ders vererek tesir altına almak istiyordu. Görünürde bir sebep olmaksızın Mîr Bâyezid'i idam ettirmişti[685]. Bunun üzerine Hacı Barlas'ı bir korku sarmış ve çekip gitmeyi uygun bulmuştu. Bir defa talihi kötüye gitmeye başlamıştı: Horasan'a geldiğinde, Sebzevâr civarında öldürülmüştü. Timur katilleri cezalandırmak üzere derhâl harekete geçmiştir. Aslında tesadüfen bir rakipten kurtulmuş oluyor ve kesin şekilde Keş beği ve Barlas aşiretinin reisi oluyordu. Vaktinden önce gösterdiği bilgeliği ile gözüne girmeyi becerdiği Tuğluk Timur, İli'ye dönmeden önce Türkistan umumî valiliğine getirdiği oğlu İlyas Hoca'ya Timur'u müşavir tâyin etmiştir[686].

Timur o zamana kadar Çağataylılara bağlılık yolunda ilerlemişti. Herhalde Çağatay yönetiminde birinci derecede bir mevki bekliyor olmalıydı. Halbuki o şimdi ikinci mevkiye gelmişti; Han, oğlu İlyas Hoca'nın yanına Begcik adında bir başka emîri birinci derecede müşavir olarak getirmişti. Bu

---

682 *Zafer-nâme*, Pêtis de la Croix'nın tercümesi, I, 28.

683 *Zafer-nâme*, 36-38.

684 *Zafer-nâme*, Denison Ross'un terc., *a.g.e.*, 18.

685 Bir müddet sonra da Bayan Selduz'u da idam ettirmiştir.

686 *Zafer-nâme*, Denison Ross'un terc., *a.g.e.*, s. 22.

defa Timur, Han'ın temsilcileri ile münasebetlerini kesmiştir. Badahşan'ı almasına yardım ettiği ve zaten kayınbiraderi olduğu Belh, Kunduz ve Kabil hükümdarı Mîr Hüseyin'in yanına gitmişti. Her ikisi İran'a geçerek, macera-perest hayatlarını sürdürmüşler bu arada kılıçlarını Seistan'daki bir hükümdarın hizmetine koymuşlar, daha sonra Mîr Hüseyin'in topraklarında, Kunduz taraflarında kuvvetlerini birleştirerek yenilemişler ve Türkistan'a girmişlerdir[687]. Bir Çağatay ordusu onları Vaks nehrinin Taş Köprüsünde ("pul-i sengî") durdurmaya teşebbüs etmişti[688]. Timur kullandığı bir savaş hilesi ile nehri aşmış, düşmanı yenmiş ve Demir Kapılardan geçerek şehri Keş'i kurtarmıştır.

Çağatay prensi İlyas Hoca son bir teşebbüste daha bulunmuştur. *Zafer-nâme*'nin Taş Arığı ve Kaba-matan veya mitan arasında (Keş ve Semerkand yakınında) olduğunu söylediği bir yerde yapılan büyük bir muharebede Timur tarafından mağlup edilmiş, düşmekten zor kurtulmuş ve aceleyle İli'ye kaçmak zorunda kalmıştır[689]. Timur ile Mîr Hüseyin onu Hocent'ten öteye kadar kovalamışlar ve Taşkent'te durmuşlardır. Türkistan Moğollardan kurtulmuştu (1363). Taş Köprü ve Kabamatan muharebeleri arasında İlyas Hoca babası Tuğluk Timur'un İli'de meydana gelen ölümünü öğrenmişti.

Dediğimiz gibi Türkistan Moğollardan kurtulmuş, Çağataylıların otoritesini kırmıştı. Fakat ne Timur, ne Mîr Hüseyin, ne de diğer Türk beğleri bir Çağatay hükümdarından vaz geçmek gibi bir düşünceye kapılmamışlardır. Çengizoğullarına bağlılık öylesine tartışılmaz bir konu idi ki galipler kendilerine paravana vazifesi görecek bir Çağataylı vasıtasıyla zaferlerini tasdik etmeyi gerekli görmüşlerdir. Derviş kılığında gizlenen Kâbil-şah adında, Duva'nın oğlunun torununu bulup çıkartmışlardır. Bu, onlara lâzım olan insandı.

"Onu tahta yerleştirdiler, kendisine hükümdarlık kupasını verdiler ve bütün beğler önünde dokuz defa diz vurdular",

ondan sonra artık hiç kimse onun ile ilgilenmemiş, ancak Türkistan Hanlığı başındaki mevcudiyeti Çengiz yasasına göre meşrulaştırmış ve tasdik ettirmiştir[690]. İli'deki Çağataylı İlyas Hoca, Buhara ve Semerkand'da gerçek bir Çağataylı bulunduğundan Türkistan işlerine karışacak bir durum göremiyordu; ilâhî hakka dayanarak saltanat süren bu Han'ın arkasında Timur ile

---

687 *Zafer-nâme*, Pêtis'nin terc., I, 45. 54.

688 *Zafer-nâme,* Pêtis'nin terc., 68-74. Denison Ross, *a.g.e,* 27-29.

689 *Zafer-nâme*, Pêtis'nin terc., 75.

690 *Zafer-nâme*, Pêtis, I, 76-78. Denison Ross'un terc., 29-31.

1. RUSYA MOĞOLLARI

Altın Ordu Devleti'nin Sonu

Moğol kuvveti birdenbire ortadan kaybolmamıştır. Çengizoğulları Timuroğulları üzerindeki son intikamı misalinde olduğu gibi uzun müddet dönem dönem hayatiyet kazanmış, âni sıçramalar yapmış, bu sâyede çağdaşlarını hayrete düşürmüş ve hattâ bazen Çengiz Han'ın günlerinin geldiğine inandırmıştır. XVI. asırda Türkleşmiş bir Çengiz hânedânını Timur'un tahtına oturtan dirilişten çok sonra, XVII. asrın ikinci yarısında ve XVIII. asrın ortalarına kadar Doğu Moğollarının Çin İmparatorluğu aleyhine Çengiz Han'ın macerasına teşebbüs ettiklerini göreceğiz. Orta Çağın büyük destanlarının son kısmı olan bu Moğol teşebbüslerini, kitabımızı bitirmek için burada kısaca özetlemek yerinde olacaktır.

Rusya'da, Timur'un son müdahalelerinin neticesinde Altın Ordu veya Kıpçak Hanlığı başındaki Toktamış Han'ın yerine, aynı onun gibi Ak Ordu veya Orda kolundan gelen rakibi Timur Kutluk'un geçtiğini görmüştük[1]. Timur Kutluk, eski Han Toktamış'ın teşviki ile Hanlığın işlerine müdahale etmeye yeltenen Litvanya kıralı Without'u 13 Ağustos 1399 tarihinde, Dniyeper'in kolu Worskla üzerinde yenerek Rusya'da Moğol hâkimiyetini kuvvetlendirmişti. Doğu bozkırları, Timur'un himayesindeki Koyrıcak adında Ak Ordu'dan gelen bir hükümdarın eline geçerken Toktamış'ın yerine esas

[1] Timur Kutluk, Timur Melik'in oğlu ve Timur'un rakibi Ak Ordu'nun meşhur Hanı Urus'un torunudur.

Kıpçak'a hükmeden Şâdi-beğ (1400-1407)[2] geçmişti. Şâdi-beğ döneminde Altın Ordu Ryazan Rus prensliğinin sınır boylarına akınlar yapmıştı. Aynı şekilde Pulad (Moğolca Bolod) Han'ın döneminde Timur Kutluk'un oğlu ve Şâdi-beğ'in yeğeni (1407-1412), İdiku'nun komutasındaki Altın Ordu ordusu 1408 Aralığında Moskova prensliği üzerine yürümüş, Nijni Novgorod ile Gorodets'i yakmış ve Moskova'yı kuşatmıştı; fakat ağır bir harp vergisi vaadi karşısında geri çekilmiştir.

Şâdi-beğ ve Pulad'ın dönemlerinde asıl iktidar, İbn Arabşâh'ın bize gerçek bir "saray kâhyası" olarak tanıttığı, Nogay veya Mangıt[3] aşiretinin reisi İdiku'ya aitti. Aynı tarihçi, Timur adında yeni bir Han'ın (1412-1415) İdiku'nun diktatörlüğüne karşı çıkmasıyla iç savaşın başladığını ilâve etmektedir. Sonunda Timur Han galip gelmiş ve İdiku'yu öldürtmüştür[4].

Küçük Muhammed Han'ın uzun saltanat döneminde (1423 ile 1459 arasında), ilerde göreceğimiz üzere, Altın Ordu Hanlığı Kazan ve Kırım Hanlığının kurulmasıyla parçalanacaktır. Bu sıralarda benzer aile kavgalarının Büyük Prens II. Kör Vasili zamanında (1425-1462) Moskof prensliğini de sarstığını ilâve edelim. Daha sonraki saltanat dönemlerinde, Küçük Muhammed'in oğlu ve halefi Ahmed Han ile (1460-1481) Rus Büyük Prensi III. Büyük İvan (1462-1505) arasında nihai bir kuvvet denemesi yapılmıştır. Altın Ordu'nun boyunduruğundan çıkmak isteyen III. İvan Kırım'ın muhalif Hanı Mengli Girey'in[5] dostluğunu aramış ve hattâ Kazan sarayından yakınlık görmüştür. 1476'da Venedikli Marco Ruffo'yu, Saray Hanına karşı Batı İran hükümdarı Uzun Hasan ile üçüncü bir ittifak yapmak üzere aracı olarak yollamıştı. Bu şekilde, az çok Altın Ordu'yu tecrit ettikten veya kuşattıktan sonra yıllık vergisini ödemeyi ihmâl etmeye başlamıştı. 1474 yılında Ahmed Han vergisini ödemesini istemiş ve bu maksatla kendisine elçi Karakuçum'u göndermiştir. 1476'da yeni bir elçi III. İvan'a Saray'a gelip hesap vermesini emretmiştir. İvan bunu reddetmişti. Moskof Prensliğini, Lehistan kıralı IV. Kazimir ile anlaşarak kuşatmayı deneyen Ahmed Han nihayet Moskova üzerine yürümüştü. Yolunu kesmek isteyen İvan Oka ırmağı üzerinde vaziyet almış, sonra, Moğollar batıya doğru dönünce Ugra ırmağı üzerine yerleşmiş-

[2] İbn Arabşâh'ın "Raşadibeg" dediği kimse ("Vie de Tamerlan", Sanders'in terc, 1936, s. 86).

[3] Bk Barthold, "Mangit", *Enc. Isl.*, 259.

[4] İbn Arabşâh, s. 86-87. – İdiku, Rus kaynaklarının Yedigey'idir.

[5] Mengli Girey, 1469'dan 1475'e ve 1478'den 1515'e kadar Kırım Hanıdır.

2. ŞEYBANÎLER (ŞIBIN OĞULLARI)

Şeyban'dan Ebu'l-Hayr'a

İran, Çin, Türkistan ve Güney Rusya'da yerleşmiş Çengizoğlu hânedânları yıpranıp kaybolurlarken, kuzey bozkırında geride kalmış ve unutulmuş aynı ailenin diğer dalları onların yerini almaya ve tarihî imparatorluklardan kendilerine düşen payları istemeye başlamışlardı. Şeybanîler de bunlardan biriydi[11].

Daha önce gördüğümüz üzere, Şeybanî hânedânı, Kıpçak Hanları Batu ve Berke'nin kardeşi Şeyban (Şıbın) adında Çengiz Han'ın bir torunundan iniyordu. Şeyban 1241'de Macaristan'a yapılan seferde dikkati çekmişti, hattâ, Reşideddîn'e inanmak gerekirse, bu ülke Moğolların elinde kalsaydı oranın umumî valisi olacaktı. Çengiz Han'ın ölümü üzerine Şeyban'a güney Uralların doğu ve güneydoğusundaki topraklar, özellikle şimdiki Aktiyubinsk ve Turgay eyaletlerinin büyük bir kısmı kalmıştı. Burası şimdi Kırgız'ların Orta Boyunun (cüz) (batıda Tobol kaynakları ve Semipalatinsk bölgesi ile doğuda yukarı İrtiş arası) ve Küçük Boyunun (cüz) (Ural ve Sarısu arası) birlikte işgal ettiği sahadır. Şeyban'ın ve haleflerinin "ordu"sunun yazın Ural dağı, İlek ırmağı (Orenburg'un güneyinde Ural'ın kolu) ve Irgız ırmağı arasında karargâh kurduğu sanılmaktadır; kışları Sarı-su'ya doğru yaklaşmış olmaları gerekir. XIV. asrın sonuna kadar Şeybanî ulusunun bu taraflarda tek başına bulunmadığı bilinmektedir, zira, gördüğümüz gibi, Sarı-su bozkırında ve Ulu-tağ'larda göçebe hayatı yaşayan Ak Ordu'nun komşusuydu. Fakat Toktamış'tan sonra Ak Ordu başkanları Altın Ordu Hanları olunca, 1380'de, Ak Ordu'nun hemen hemen tamamen Güney Rusya'ya göç ettiği sanılmaktadır; Timur'un 1391'de bozkırda yaptığı seferin hikâyesi açıkça böyle bir izlenim vermektedir[12]. Bütün bu Sarı-su ve Ulu-tağ bölgeleri ile Turgay bölgesi de Şeybanîler tarafından istilâ edilmiş olmalıdır. Bundan sonra, Şeybanîlere tâbi olan aşiretler XIV. asrın ortalarına doğru Özbek adını almışlar ve menşei hâlâ tartışılan bu isimle tarihte anılmışlardır.

---

[11] Bk. Barthold, "Shaibânides", *Enc. Isl.*, 283.

[12] *Zafer-nâme,* II, 70-93.

Özbeklerin esas kurucusu çok maceralı bir hayatı olan Şeybanî prensi Ebul-Hayr'dır[13]. On yedi yaşındayken, 1428'de, Sibirya'da, şimdiki Tobolsk'un batısında Tura ırmağı üzerinde ulusunun Hanı ilân edilmiştir. Hemen diğer Cöçi uluslarından, Ural ırmağının doğusunda ve Sir-Deryâ'nın kuzeyinde kalan toprakları almıştır. 1430-1431'de Harzem bölgesini de almış ve Urgenc'i yağmalamıştı. 1447'den önce Timuroğullarının elinden Sir-Deryâ hattındaki, Sığnak'tan Uzkent'e kadar müstahkem şehirleri ele geçirmişti. Barthold'un tahminine göre Sığnak başkenti olmuştu. Buna karşılık şimdiki Türkistan şehri olan Yesi, Timuroğullarının elinde kalmış, Ebul-Hayr Timur'un torunları arasındaki mücadeleden yararlanarak Türkistan'ın iç işlerine karışma fırsatı bulmuştur. Bu şekilde Timuroğlu Ebu Said'in Semerkand tahtına çıkmasına yardım etmiştir (1451).

Ebul-Hayr'ın kudreti zirvesine çıkmıştı; imparatorluğu Sir-Deryâ'da Tobolsk civarına kadar uzanırken, 1456-1457 yıllarında Oyrat veya Kalmukların, yani Doğu Moğollarının istilâsı ile karşılaşmıştır. İlerde görüleceği üzere Oyratlar Tarbagatay ve Çungarya'dan Büyük Altay ve Kangay dağlarını içine alan ve Kara İrtiş, Urungu, Kobdo, Ulyasutay, Selenga kaynakları ve Kosogol bölgeleri de dahil olmak üzere Baykal gölünün güneybatı kıyılarına kadar muazzam bir sahaya hükmediyorlardı. O sıralarda tam bir yayılma içinde olduklarından akıncıları Pekin civarına olduğu kadar Doğu Türkistan'a da akınlar tertipliyordu. Büyük bir muharebe sonunda onlara mağlup olan Ebul-Hayr Sığnak'a kaçmış ve orta Sir-Deryâ'nın bütün kuzey kıyısının yağmalanmasına göz yummak zorunda kalmıştı (1456-1457).

Bu felâket Ebul-Hayr'ın otoritesini büyük ölçüde sarsmıştı. Onun gibi Cöçi ailesinden gelen iki tâbi reis, Karay ve Cânibeg onu terkederek Çağatay Hanı II. Esenbuğa'ya[14] gitmişler ve kendisinden toprak istemişlerdi; o da onları Moğolistan'ın basamaklarına yerleştirmişti. Daha sonraki yıllarda, 1465-1466 yıllarına doğru, o zamana kadar Ebul-Hayr'a bağlı olan çok sayıda göçebe aşiret Karay ve Cânibeg'e katılmak ve bağımsız bir hayat yaşamak üzere onu terk etmişlerdir. Artık Özbek Hanlığından ayrılan bu aşiretler Kazak ("maceraperestler", "âsiler") adıyla anılmışlar veya bizim bundan sonra kullanacağımız gibi Kırgız-Kazak adını almışlardır[15]. Bunların ayrılma-

[13] Bk. Barthold. "Abu'l Khair", *Enc. Isl.,* I, 98. Howorth, II, 687. *Târih-i Râşidî*, Denison Ross'un terc, 82.

[14] II. Esen-buga, 1462 yılında ölmüştür.

[15] Bk. Barthold, "Kazak", *Enc. Isl.,* II, 886. Barthold, "Kirghiz", *Enc. Isl.,* II. 1084. *Târih-i Râşidî,* 272-273.

Muhammed Şeybanî ve Türkistan Şeybanî Hanlığı

Ebul-Hayr'ın oğlu Şah Budak onunla aynı yıl ölmüştü (1468). Özbeklere karşı Kırgız-Kazaklara yardım etmek üzere gelmiş olan Moğolistan Çağatay Hanı Yunus, Taşkent ile Türkistan şehri arasında Kara Sengir Tugay'da onu gafil avlamış ve öldürmüştü[19]. Şah Budak'ın oğlu, henüz on yedi yaşındayken bir maceraperest olarak mücadeleye atılmıştı[20]. Her şeyini kaybetmiş olduğundan, Taşkent'te bulunan Batı Moğolistan Çağatay Hanı Mahmûd Han'ın hizmetine girmişti. Hizmetinden memnun kulan Mahmûd-Han kendisine tımar olarak Türkistan şehrini vermiştir (1487 ve 1493 arası). Yine hep Mahmûd Han'ın yardımıyla –ki *Târih-i Râşidî* koynunda yılan besledi diye bu Han'ı acı bir şekilde tenkit etmektedir– Muhammed Şeybanî'nin gücü oldukça artarak Türkistan'ın iç işlerine karışacak duruma gelmiştir; tam o sıralarda da Türkistan, daha önce gördüğümüz gibi son Timuroğullarının mücadeleleri yüzünden istilâya hazır bir hâle gelmişti. Ansızın harekete geçerek, 1500 yazında Buhara'ya girmiş, mahallî savaşlar kendisine hiç bir engel çıkarmadığından rahatça Semerkand önüne kadar ilerlemiştir. Orada, Timuroğlu Ali kendisiyle müzakere yapma hatâsını işlemişti. Şeybanî onu öldürtmüş, Timuroğulları hânedânının tahttan indirildiğini ilân etmiş ve Türkistan tahtına oturmuştur (1600).

Muhammed Şeybanî çok geçmeden Türkistan'a, Horasan'ın Timuroğlu hükümdarı Hüseyin Baykara'ya tâbi Harzem'i veya Hiyve ülkesini katmıştır. 1505-1506'da Hüseyin Sûfî adında bir komutanın savunduğu Hiyve şehrini kuşatmıştır. Şehir on aylık bir kuşatmadan sonra düşürülmüştür. Sonra sıra, ölen Hüseyin Baykara'nın yerine geçen beceriksiz son İran Timuroğullarından Bediüzzaman'ın hükümdarı olduğu Horasan'a veya Herat kıralığına gelmiştir. Muhammed Şeybanî kuşatıp teslim aldığı Belh şehri ile Horasan'ın fethine başlamıştır (1506-1507). Timuroğullarının elindeki son başkent olan Herat da üç gün direndikten sonra teslim olmuştur (27 Mayıs 1507). Muhammed Şeybanî Herat halkına karşı iyi davranmıştır. Bâbür ve *Târih-i Râşidî*'nin bize yarı-barbar bir maceracı tip olarak tanıttığı bu hükümdar, tam tersine oldukça dikkate değer bir düşünce sahibi, soyunun büyüklüğüne inanmış, kendi şahsında zafere ulaşan Çengiz zihniyetinin dirilişinin

---

[19] *Târih-i Râşidî,* 92-93.

[20] Bk. Bouvat. "Shaibânî-khân", *Enc. Isl.,* 281 ve Bouvat, *Mongols,* 191 – Howorth, II, 652-739. - Vambéry. II, 35-98. - Ebül Gazi Bahadır Han, *Histoire des Mongols et des Tartares,* Desmaison'un terc. (1871-1874) VII. kitap.

önemini kavramış bir hükümdar olarak gözükmüştür; ve zaten onun döneminde, Semerkand ve Herat'ta başlamış olan Türk-Fars rönesansı destek ve cesaret bulacaktır. Grenard onun için şöyle demektedir:

"Ne kadar Özbek olursa olsun Şeybanî Farsça ve Arapça dillerini bilen, Türkçe oldukça iyi şiir yazan, şairlere ve sanatkârlara iyi muamele eden yüksek kültürlü bir aydındır."[21]

O sıralarda Taşkent'te bulunan Mahmûd Han'ın başında olduğu diğer Çengizoğlu hânedânı olan Moğolistan (İli ve Taşkent) Çağatay Hanlığı, görüldüğü üzere Muhammed Şeybanî'nin yükselmesine destek olmuştu. Fakat bir defa Türkistan'a hâkim olan Muhammed Şeybanî Taşkent'teki Çağatay Hanının vesayetine daha fazla tahammül edememiş ve ona saldırmıştı. Mahmûd Han, Aksu ve Uyguristan'da saltanat süren kardeşi Ahmed Han'ı (1487-1503) yardımına çağırmıştı. Fakat her iki Han da, Muhammed Şeybanî tarafından, Andicân'ın kuzey-batısında, Hokand'ın kuzeydoğusundaki Fergana'nın Aksu muharebesinde mağlup edilmişlerdir (1503 Haziranı). Muhammed Şeybanî Mahmûd Han ile Ahmed Han'ı tutsak etmiştir. Üstelik onlara gayet nazikâne davranmış ve yükselmesini borçlu olduğu hatâlarından dolayı onlara teşekkür etmek için serbest bırakmıştır; fakat Taşkent ile Sayrâm'ı kendisinde muhafaza etmiştir. Ayrıca oğlu için Mahmûd Han'ın kızını istemiştir: böylece kendi neslinde o çağa kadar yaşamış olan iki Çengizoğlu kolunu, Cöçi'leri ve Çağatay'lıları hukuken de birleştirmiş oluyordu. 1508-1509 yıllarında Mahmûd Han yeniden Muhammed Şeybanî'nin eline düştüğünde, Şeybanî, bir siyasetçinin bir defa affettiğini, fakat yeniden suç işleme istidadı gösterenin ancak bir budala olduğunu söyleyerek[22] Mahmûd Han'ı Hocent yakınlarında idam ettirmiştir.

Batı Türkistan'ın, Mâveraünnehir'in, Fergana ve Horasan'ın tek efendisi olarak Özbek İmparatorluğunu Orta Asya'nın en güçlü devleti hâline getiren Muhammed Şeybanî İran ile karşı karşıya kalmıştı.

Dört buçuk asırdır bunca Türk ve Moğol hâkimiyetinden sonra (1055-1502) İran nihayet bağımsızlığına kavuşmuştu. Ak Koyunlu Türkmen hânedânını devirerek tahta çıkan millî hânedân Safevîler[23] (1502-1736) Özbeklerden Horasan'ı alarak İran'ın birliğini sağlamaya çalışıyorlardı. Safevîler ve Özbekler zaten her sahada birbirlerinin zıttıydılar. Safevîler İranlı, Özbekler Türk-Moğol, Safevîler ateşli şiî, Özbekler inançlı sünnî idi. Çoğu

[21] Grenard, "Baber", 75. Bkz. Vambêry, II, 64.

[22] *Târih-i Râşidî,* 120.

[23] Yazarın millî Fars hânedânı dediği Safevîler, bilindiği üzere, Türk asıllıdır (R.U.).

3. SON ÇAĞATAYLILAR

Timur'dan Sonra Moğolistan'ın Yükselişi: Veys-Han ve Esen-buğa

Çağatay Hanlığının –Türk ve Fars tarihçilerinin Moğolistan Hanlığı– Aksak Timur zamanında tamamen çöküntüye uğradıktan sonra XV. asırda beklenmedik bir dirilişten istifade ettiğini görmüştük. Hatırlanacağı üzere bu Hanlık sınırları içinde esas Moğolistan'ın bir kısmı yani Tokmak ve Karakul civarındaki Isık-kul (göl) bölgesi, İli havzası ile İli ırmağının kolları Tekes ye Kunges, Karatal havzası, Ebi-nor ve Manas havzaları bulunuyordu; diğer taraftan Uyguristan veya eski Uygur ülkesi, yani Kuça, Karaşahr ve Turfan veya Karahoca bölgesi de bu Hanlığa dahildi. Bu bütün içine, Çağataylılar gibi Moğol ırkından gelen ve en az onlar kadar o bölgede güçlü olan Duglat emîrlerinin esas topraklarını teşkil eden Kâşgar, Yarkand ve Hotan şehirleri ile Kâşgarya veya Altı-şahr'ı da ilâve etmek gerekir.

"*Târih-i Râşidî*"nin bölük pörçük malûmatından çıkarıldığı kadarıyla XV. asırdaki Çağatay Hanlarının oldukça ilgi çekici bir şahsiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. İçlerinden biri olan Veys-han (1418-1428) Turfan veya Karahoco vahasının sulama kanallarının açılmasında gayret sarfetmiş olarak gösterilmektedir[32]. İyi bir müslüman olarak Oyrat veya Kalmuklara, yani "kâfir" olan Batı Moğollarına karşı savaşmış ve Kalmukların Hanı Togon'un oğlu Esen-tayci (Çince Ye-sien)(taiçi)ye esir düşmüştür. Tamamen Moğol ırkından olmalarına rağmen Oyrat Hanları Çengiz'in soyundan gelmiyorlardı; "*Târih-i Râşidî*"nin belirttiğine göre Esen, Veys-han'a büyük bir saygı göstermiş ve hürriyetini iade etmiştir[33]. İli bölgesinde Esen ile yaptığı ikinci muharebeyi de kaybeden Vays-han[34] atından düşmüş, Duglat hânedânının

---

[32] *Târih-i Râşidî,* 67.

[33] *Aynı eser*, 65. Esen'in Veys'i esir ettiği muharebenin yerini yazar, Ming-lâk diye adlandırdığı bir mevkide göstermiştir.

[34] *Târih-i Râşidî* (s. 65), bu ikinci muharebeyi "Moğolistan sınırlarında, Aylah ırmağından

başkanı ve Kâşgar beği olan tâbi'i Seyyid Ali'nin fedakârlığı sâyesinde kurtulmuştur; kendisine atını ve eyerini veren Seyid Ali sâyesinde düşmanın eline düşmediği için bir hayli memnun olmuştur[35]. Turfan yakınlarında Oyratlar ile yaptığı üçüncü muharebede de bozguna uğrayan Veys-han yeniden onlara esir düşmüştü. Bu defa kızkardeşinin Esen-tayci'nin ailesine girmesine müsaade etmesiyle kurtulabilmiştir. Türkistan bahsinde gördüğümüz gibi ikinci derecedeki bütün aşiret başkanları Çengiz soyundan gelen prensesler ile evlenerek nesillerinin asaletini arttırmak istiyorlardı.

Veys-han'ın ölümünden sonra (1429) iki oğlu Yunus ile II. Esen-buğa tahtı çekişmişlerdi, daha doğrusu, o sıralarda on üç yaşında olan büyük oğul Yunus'un taraftarları ile Esen-buğa'nın taraftarları onların adına mücadele vermişlerdir. Buna rağmen küçük oğul II. Esen-buğa galip gelmiş, bu arada Yunus Semerkand'a, Timuroğlu Uluğ-beğ'in yanına sığınmıştı[36].

Gençliğine rağmen II. Esen-buğa Moğolistan'ın tamamı üzerinde hâkimiyet kurmuştur (1429-1462). Onun tahta çıkmasına sebep olan Duglat emîri Seyid Ali[37] hiç bir zaman bu kadar nüfuzlu olmamıştı. O çağda Duglat'ların elinde, Çağatay Hanının metbuluğu altında, Aksu, Bay ve Kuça bulunuyordu, fakat Kâşgar, Mâveraünnehir ve Horasan Timuroğulları Şahruh ve oğlu Uluğ-beğ[38] tarafından geçici bir süre için de olsa alınmıştı. 1433-1434 yıllarında Seyid Ali Kâşgar'ı Uluğ-beğ'in temsilcilerinden geri almıştır[39]. "*Târih-i Râşidî*" onun Kâşgar'daki yapıcı idaresini ve ziraat ile hayvancılığa verdiği önemi övmektedir.

Daha önce gördüğümüz gibi II. Esen-buğa Türkistan'ın Timuroğlu hükümdarı Ebu-Said'e karşı savaşmıştı. 1451'de Sayrâm'a, Türkistan şehrine ve Taşkent'e karşı, Timuroğlu Hanlığının kuzey sınırında bir yağma seferini yönetmişti. Ebu Said onun peşinden Talas'a kadar girmişti[40]. Esen-buğa Timuroğlu Hanlığına Andicân taraflarında yine tecavüz edince Ebu Said Çağatay hânedânının gücünü ikiye bölmeye karar vermişti. Sürgünde bu-

pek uzak olmayan Kabâka'da göstermektedir: Aylah ırmağının, *Hudûd al-Alâm*'ın (Minorsky. 71) İlâ'sı ile aynı şey olan İli ırmağı olması gerekmektedir.

[35] *Târih-i Râşidî,* 65-66. Seyid Ali, Seyid Ahmed Mirza'nın oğlu ve meşhur Hudâydâd'ın torunudur (*aynı eser,* 61).

[36] Yunus'un taraftarlarının yaptığı budalalıklara rağmen Uluğ-beğ ile Şahruh'un ona karşı gösterdikleri sevgi dolu kabul hakkında bkz. *Târih-i Râşidî,* 74 ve 84.

[37] 1457-1458'de ölmüştür.

[38] *Târih-i Râşidî,* 75.

[39] *Târih-i Râşidî,* 76.

[40] *Târih-i Râşidî,* 79-80.

4. XV. ASIRDAN XVIII. ASRA KADAR MOĞOLİSTAN'IN SON İMPARATORLUKLARI

1370'den Sonra Moğolistan'daki Kargaşa

Çin'de Moğol Kağanı Kubılay tarafından kurulmuş olan imparatorluk 1368'deki Çin ihtilâli ile devrilmiş ve Kubılay'ın haleflerinden olan ve Pekin'den Çinliler tarafından kovulan Togon Temür, Şara-müren ırmağı üzerinde Ying-çang veya K'ai-lu'da, 23 Mayıs 1370 tarihinde bu felâketin büyüklüğü karşısında ağlayarak can vermişti. Çengizoğullarını millî sınırların dışına süren Çin hânedânı Ming'ler (1368-1644) intikamlarını Moğol topraklarına kadar götürmekte gecikmemişlerdi.

Togon Temür'ün oğlu Ayurşiridara babasının ölümünü öğrendikten sonra Karakurum'da Kağan unvanını almıştı. Orada 1370'den 1378'e kadar, bir gün Çin tahtına yeniden oturma hülyası içinde hüküm sürmüştü. Tam tersine, kendisini Moğolistan'ın içinde takip etmekten çekinmeyen Çinlilerin taarruzu ile karşılaşmıştı. 1372'de Çin'in en iyi komutanlarından Siü Ta Karakurum yönünde ilerlemiş, fakat Tula üzerinde mağlup olmuştu. Ayurşiridara'nın ölümünden sonra oğlu Tokuz Temür, ata ülkesinin sınırlarına düşmüş olan bu Moğol imparatorluğunda Karakurum'da tahta geçmişti (1378-1388). 1388'de 100.000 kişilik bir Çin ordusu yeniden Moğolistan'a girmiş ve Tokuz Temür'ün kuvvetlerini, Kara-göl ve Kerulen ırmağı arasında Buyır-nor'un güneyindeki büyük bir muharebede bozguna uğratmıştı. Bu felâketten sonra Tokuz Temür akrabalarından biri tarafından katledilmiştir.

Cephedeki bütün bu kayıplardan sonra, Kubılay hânedânı o kadar itibarından kaybetmiştir ki Moğol aşiretlerinden pek çoğu muhtariyetlerini kazanmışlardır. O zamanlar itibarı düşmüş Kubılayoğullarına karşı baş kaldıran önemli aşiret reislerinden Ügeçi veya Ökeçi, *Sanang Seçen*'e göre Kergüd'lerin, yani Moğolca'da Kırgız'ların, reisi idi; Kırgızlar o sırada yukarı Yenisey boyunca, Kosogöl'e kadar uzanan topraklarda oturuyorlardı[79]. Ügeçi,

[79] Maurice Courant, (*L'Asie Centrale aux XVII et XVIII siêcles*, s. 11). Ügeçi'yi Kergüd'lerin değil, dört Oyrat aşiretinden Törgüd veya Torgut'ların reisi olarak göstermektedir. Bütün bunlar için *Sanang Seçen*, 143-155.

Kubılayoğlu Kağan Elbek'in metbuluğunu reddetmiş, onu mağlup etmiş, öldürmüş (1399) ve aşiretler üzerinde kendi hâkimiyetini kurmuştur.

Ming'lerin üçüncü ve en şayan-ı dikkat hükümdarlarından Çin İmparatoru Yong-lo bu yeni Moğol hükümdarlarından son derece memnun olmuştu, zira, böylece Moğolların iç durumu biraz daha karışmış oluyor ve Moğolistan'dan Kubılay hânedânını silerek kendisini bir Çengizoğlu intikamı kâbusundan kurtarmış oluyordu. Bu şekilde Ügeçi'yi tanımakta gecikmemiş, fakat, *Ming-şe*'ye göre daha sonra Ügeçi, ayaklanmış olan iki kabile reisi, Asod'ların reisi Aruktay (Çince A-lu-tay) ve Oyrat'ların reisi Ma-ha-mu tarafından mağlup edilmişti[80]. Asod, Alan veya Ases'lerin Moğolca adıydı. Aryen ırkından ve özellikle İskit-Sarmat ırkından gelen bu Kafkas (Kuban ve Terek) menşeli kavmin XIII. asır boyunca Çin'deki Moğol ordusuna önemli katkılarda bulunduğunu bilmekteyiz; Alan'lardan meydana gelen alayların Çen-çao'da Çinliler tarafından katledildiğini (1275) ve Kubılay'ın hânedânının hizmetinde bulunan başka Alan gruplarının 1336'da Pekin'den Papa'ya bir mektup da gönderdiğini görmüştük[81]. 1400 yılının Asod'ları herhalde Alanların o kabilelerinden biri olup Kubılayoğullarını Çin'den Moğolistan'a kadar takip etmişler ve artık Moğollarla kaynaşarak onların arasında yükselmişlerdir. Oyrat veya Oyrad'lara gelince, bunlar, hatırlanacağı üzere, ormanlık yerlerde yaşayan Moğolların güçlü bir kabilesi olup Çengiz Han döneminde Baykal'ın batı kıyısına yerleşmişlerdi. XVII. asırda dört oymak hâlinde bize gözükmektedirler: Çoros'lar, Turbet, Dörböd veya Dörböt'ler, Koşot'lar ve Törgüt veya Torgut'lar; en azından o asırda kıraliyet ailesi Çoros oymağına mensuptu.

Diğer Moğol reislerine karşı tam bağımsızlıklarını göstermek maksadıyla, Aruktay ile Ma-ha-mu Pekin sarayına doğrudan saygılarını bildirmeyi uygun bulmuşlardı; bu protokola ait davranış ile hem kendilerini hükümdar

---

[80] Pelliot ile birlikte, Moğol tarihçisi Sanang Seçen'in Aruktay'ının "*Ming-şe*"nin A-lu-t'ai'na fonetik bakımdan tamamen tekabül ettiğini kabul etmekteyiz. Sanang Seçen'in Aruktay'ı mahpus olarak gösterdiği bir sırada "*Ming-şe*"nin A-lu-t'ai'yi birinci derecede önemli bir durumda göstermesi de vâkidir. Howorth (I, 353) buna dayanarak Çinlilerin A-lu-t'ai'yını, Asod'ların reisi Aruktay olarak değil Korçin'lerin reisi Aday olarak göstermektedir. Böyle bir kaynaştırma fonetik bakımdan mümkün değildir. "*Ming-şe*"nin o kısmında bazı karıştırmalar olduğu sanılmaktadır. - Sanang Seçen ile "*Ming-şe*" arasında, Oyrat reisi Ma-ha-mu hakkında da benzer anlaşmazlıklar mevcuttur. Sanang Seçen için XV. asrın ilk yıllarında hüküm süren Oyrat reisinin adı Batula'dır. Kendisinden sonra "Togon lâkabına" sahip oğlu Bakamu geçmiştir (1415, 1418). Tersine "*Ming-şe*" için Batula'ya tekabül eden şahıs Ma-ha-mu olup, oğlunun adı Togon'du.

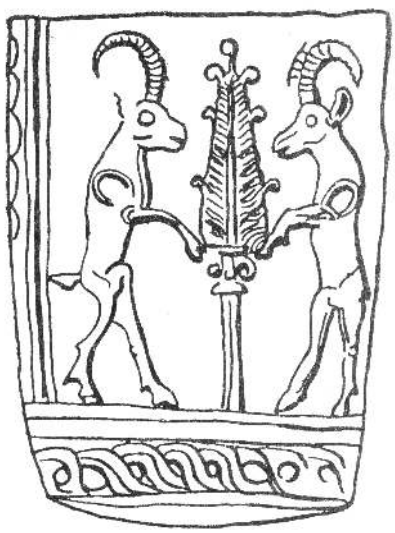
[81] Pelliot, *T'oung-pao*, 1914, 641. Moule, *Christians in China*, 260, 264.

BOZKIR SANATI

Şekiller Ecole du Louvre öğrencisi
Jacques Hornung tarafından çizilmiştir

Şekil 1. Kurtbaşı, Elizavetinskaya. İskit sanatı.
Ordos'da da aynı figür vardır.

Şekil 2. Dağ keçileri ve hayat ağacı. Kelermes (Kurban) M.Ö. VI. asra ait, Mezopotamya etkisinde İskit sanatı.

Şekil 3. Kelermes (Kurban) baltası.
M.Ö. VI. asra ait İskit sanatı.

İNDEKS

A

Abaka Han (İran Hanı, Hülegü'nün oğlu): 332, 341, 343, 371, 372, 373, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 416, 417, 418, 420, 421, 439
Abbasî Halifeleri/Halifeliği: 176, 217, 278, 391
Abbasî hânedânı: 392
Abbasî İmparatorluğu: 187
Abbasî ordusu: 279
Abbasî Sarayı: 188
Abbasîler: 26
Abd el-Melik II (Sâmânî hükümdarı): 172, 173, 174
Abdullah ibni Kazgan: 383
Abdullâtif (Uluğ-beğ'in oğlu): 500
Abdurrahmân (Törenege'nin Maliye Nazırı): 304, 307
Abdurrezzak (Serbedarî beği): 429
Abeskûn: 273
Abiş-hatun (Salgurî prensesi): 405
Abramovka bronz tırpanları: 31
Acanta: 81, 126
Aclûn: 401
Açena Çöl (Çin generali): 128, 129, 130, 131
Açena Hien: 142, 143
A-çu (Uryangkatoy'ın oğlu ve Sübötey'in torunu): 322, 323
Adaj: 289, 432
Adana: 408
Adriyatik: 302, 303
Aenos: 211
Aetius: 106
Afgan kırallığı: 428
Afgan meseleleri: 377
Afgan Surî aşireti: 196
Afgan-Gurî hânedânı: 377
Afganistan: 5, 17, 18, 58, 62, 75, 78, 79, 80, 81, 109, 125, 127, 128, 172, 173, 176, 178, 189, 196, 197, 198, 269, 270, 273, 274, 277, 281, 295, 372, 377, 384, 390, 421, 426, 449, 452, 454, 459, 469, 486, 495, 496
Afganlı Kert hânedânı: 467
Afganlılar: 424, 429, 467, 470
Ağrı Dağı: 397
Ahd-i Âtik: 177, 209
Ahemenid/ler: 36, 41, 57
Ahmed (Karahanlı): 183
Ahmed (Türkistan Hanı): 503
Ahmed Celâyir ibn Uveys (Arap-Fars sultanı): 428, 469, 470, 473, 474, 475, 477, 487, 491, 498
Ahmed Fenâketî (Kubılay'ın nazırı): 333
Aix-la-Chapelle: 203
Ak Koyunlu aşireti: 501
Ak Koyunlu/lar: 190, 430, 499
Ak Ordu bozkırları: 475, 478, 479
Ak Ordu Hanlığı: 446
Ak Ordu tahtı: 476
Ak Ordu toprakları: 447
Ak Ordu: 433, 443, 446, 447, 448, 461, 479
akbabalar: 44
Akdeniz: 17, 18, 176, 343, 427
Akhtanizova: 43
Akhun istilâcıları: 100
Akhun ordusu: 97
Ak-hun/lar: 5, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 109, 111, 112, 114, 200, 201, 221, 247, 457
Akkâ baronları: 402
Akkâ Frankları: 402
Akkâ: 386, 412
Akmolinsk: 289, 432
Akrabalık bağı: 452
Aksaray: 388, 397
Aksu kalesi: 465
Aksu kıralları: 76
Aksu şehri: 142
Aksu: 69, 73, 75, 125, 129, 382, 383, 408, 439, 461, 465, 500, 501
Akşehir: 420
Akşunwâr, Akşunwâz: 97
Aktiyubinsk: 289, 433, 481, 500
Aktuba: 483
A-ku-ta (Kin kıralı): 164, 165
Ala-dağ: 462
Alâeddîn (Karaman Emîri): 493
Alâeddin Hılcî: 377, 484
Alâeddîn Keykûbâd I (Selçuklu hükümdarı): 187, 296
Alâeddin Muhammed (Takaş'ın oğlu): 196
Alağay-beki: 260, 339
Alaka: 442
Alakmak: 308, 309, 434
Alakuş-tegin: 243, 338
Alamut: 392, 405
Alan kıralı: 200
Alan Togay: 342
Alan ülkesi: 317
Alan: 107, 342
Alanlar: 58, 102, 103, 104, 105, 279, 300, 342, 443, 482
Alaşan: 18, 84, 63, 162, 258, 280
Ala-tav (dağ): 19, 308
Al'atun-beki, Altun-beki (Çegiz Han'ın kızı): 266, 367
Alay dağı: 70

Alba Julia: 303
Albert Hermann: 49, 63, 70, 71, 199
Alcigidey: 275
Alçı Tatar: 237
Alçıday: 246
Aleksandır Nevski: 435
Aleksandr I (Rus Çarı): 15
Aleksandropol: 38, 43
Aleksi Komnen: 211, 212
Alfred Salmony: 55
Algu, Alugu (Çağatay Hanı): 7, 322, 369, 370, 372, 375, 437, 460
Alıncak: 474
Ali (Hz.): 488
Ali Beğ (Tûs hükümdarı): 468
Ali Müeyyed: 467, 468
Ali Şir Nevaî: 504
Ali-tegin (Karahan hükümdarı): 175, 178
Alkui-bula'a: 236
Almalıg: 266, 268, 271, 277, 328, 342, 350, 357, 364, 369, 379, 380, 391, 440, 464
Alman haçlılar: 301
Alman/lar: 29, 155
Almanya istilâsı: 207
Almanya: 305
Almatu: 462
Alp Arslan: 176, 181, 182, 211, 212
Alp iklimi: 17
Alp Tegin (Horasan valisi): 172
Alpler: 207
Altan Han: 227, 231, 232, 237, 239, 240, 241
Altan-Oçigin: 230
Altay bölgesi: 110
Altay dağları: 17, 23, 96
Altay demircileri: 42
Altay kaynakları: 47
Altay kültürü: 46
Altay sanatı: 68
Altay/lar: 12, 20, 42, 71, 81, 110, 123, 141, 155, 217, 234, 238, 243, 244, 254, 315, 465
Altay-su: 244
Altı Hânedân: 54
Altın Aile: 129
Altın Ordu Devleti: 300
Altın Ordu Hanlığı: 435, 436, 476
Altın Ordu: 8, 9, 15, 432, 433, 436, 438, 441, 443, 445, 446, 447, 448, 458, 459, 476, 481, 482, 483, 493
altın: 26, 30, 31, 32, 44, 99, 106, 122, 138, 165, 248, 256, 260, 262, 273, 277, 315, 348, 388, 407, 433, 440, 455, 473, 480, 482, 486, 496
Altı-Şahr (Kâşgarya): 382, 462
Amânkoh: 424, 467
Amaterasu: 164
Ambagay (Çengiz Han'ın amcası): 227, 228, 260
Âmid: 299, 473
Ammien Marcellin: 104, 217
Amol: 470, 472
Amroha: 377
Amu-Deryâ: 6, 25, 59, 60, 97, 113, 171, 174, 175, 176, 188, 192, 194, 196, 272, 273, 277, 318, 369, 371, 372, 378, 379, 380, 381, 383, 391, 404, 433, 452, 454, 458, 460, 478
Amur nehri: 21, 220
Anadolu Moğol Sultanlığı: 427
Anadolu Selçuklu Sultanlığı: 307, 343, 350, 388, 391, 408
Anadolu Selçukluları: 187, 385
Anadolu yaylası: 185, 192
Anadolu: 25, 26, 35, 38, 182, 183, 184, 185, 187, 190, 192, 202, 208, 212, 217, 273, 296, 298, 299, 305, 337, 387, 409, 415, 420, 423, 424, 427, 428, 429, 471, 473, 489, 490, 491, 493
Anagay (Uturgur Hunları hükümdarı): 114, 201
Anakargu: 479
Anakuey Kağan (Cücen Kağanı): 109, 110
Ananda: 331, 337, 359
Ananino medeniyeti: 41, 42
Anankast: 113
Anapa: 43
Anchialos: 202
Andalo de Savignano (Cenevizli): 351
Andereb: 382
Andersson, J.G.: 40
Andhkoy: 381
Andican: 197, 463, 466,503
Andkhui: 196
André de Longjumeau (Dominiken rahibi): 308, 387
André de Pérouse: 352, 353
André: 342, 353, 387
Androfaj: 38
Andronik II (Bizans imparatoru): 412, 423
Andronovo kültürü: 31
Angara: 17, 29
Anju: 412
Ankara: 462, 491, 492
Ankialos: 205
Annam kırallığı: 320, 326
Annamlılar: 326
Antakya prensliği: 397, 400
Antakya: 70, 185, 386
Antep: 487
Antiochus VII (Selevkos kıralı): 60
Ant'lar: 200
Antonio Grillo (Ceneviz elçisi): 445
A-pao-ki (Kıtay Hanı): 157, 158
A-pao-ki aşireti: 157
Apar kültürü: 96
Aparlar: 19, 90, 91, 92, 93, 95, 109, 110, 111, 114
Ap-ili: 463
Aquilea: 106
Arabşâh: 471
Aragon filoları: 412
Aral bozkırı: 67, 210
Aral Gölü: 43, 155, 210, 212, 433, 460
Aral: 25, 84, 96, 101, 103, 109, 111, 115, 185, 193, 194, 288, 374

Aral-Hazar bozkırları: 280, 377
Arap coğrafyacılar: 206
Arap fütûhatı: 80
Arap hâkimiyeti: 170
Arap Halifeliği: 188
Arap halkı/dünyası: 387, 487
Arap imparatorluğu: 181
Arap kültürü: 217
Arap lejyonları: 149
Arap yazısı: 336
Arap/lar: 6, 144, 145, 146, 150, 170, 184, 187, 208, 209, 212, 349, 351
Arapça: 354, 417, 419
Arap-Fars dünyası: 26, 180
Arap-Fars ırkı: 466
Arap-Fars İmparatorluğu: 182
Arap-Fars İslâmı: 25
Arap-Fars kültürü: 180, 193, 365
Arap-Fars medeniyeti: 276
Arap-Fars tarihçileri: 97, 438
Arap-Fars transkriptleri: 164
Araplaşmak: 184
Aras nehri: 296, 297. 386
Aras: 385, 502
Ardaşîr Togaçi: 499
Argun Han (İran Hanı): 236, 241, 305, 317, 332, 341, 347, 352, 365, 388, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 421, 422
Argun nehri: 220, 290
Arık-böge: 315, 316, 321, 322, 324, 328, 369, 370, 401, 428, 437, 494
Arık-kaya: 322, 323
Arkadiopolis (Lüleburgaz): 106
Arlad: 222
arma sanatı: 40
Armavir: 43, 103
Arne, T. J. (İsveçli arkeolog): 52
Arnulf (Germanya kıralı): 207
Arpa nehri: 463
Arpad: 206, 207
Arpagon: 428
Arpakavan: 428
Arran ovası: 296
Arran: 298, 385, 386, 391, 397
Arsakî Part imparatorluğu: 76
Arslan (Atsız'ın halefi Harzem şahı): 194, 195
Arslan (Karluk kıralı): 266
Arslan Han (Karahanlı beyi): 176, 189
Arslan İleg Nâsr, Karahanlı: 173, 174
Arslan-Şah: 188
Arşal Atar: 463
Artaban II (Part kıralı): 60
Arts loncası: 348
Arulat: 222, 255
Ascelin: 386, 387
Ases'ler: 300, 443, 482
Asianoi: 58
Asioi: 59
Asparuh Han (Kubrat'ın oğlu): 205
Astrahan: 482, 483
astronomi: 146, 341, 500
Asur İmparatorluğu: 36, 38
Asur medeniyeti: 33
Asur-Ahamenid: 39, 41, 42
Asur-Bâbil: 30, 39, 40
Asurlular: 33, 36, 41
Asya: Pek çok yerde
Aşa-Gambu (Tangut soylusu): 280
Aşağı Volga: 342
Aşağı Yang-tseu: 329, 348
Aşiret beğleri: 184
at maskeleri: 45
Atabeg: 198
Atabeg'ler: 197, 269
Atakarogay: 479
Atbaşı vadisi: 463
Atelkuzu ovası: 206
Atelkuzu: 206, 210, 211
atlar: 41, 44, 45, 51, 64, 71, 123, 138, 171, 256, 281, 356
Atrek-kul: 465
Atsız (Harzem Şahı): 189, 190, 194
Attigny: 207
Attila: 5, 11, 21, 68, 83, 84, 87, 100, 101, 105, 106, 107, 123, 200, 201, 207, 214, 281, 303, 455
Aubais (Fransa): 10
Augsburg: 207
Aurel Stein: 58, 77, 82, 125
Aurelien (İmparator): 103
Aurignac kültürü: 29
Avak (Tiflis rahibi): 396
Avar Kağanlığı: 203
Avar sanatı: 204
Avar tahtı: 201, 202
Avar Türkleri: 25
Avar ülkesi: 203
Avar/lar: 25, 108, 111, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 212, 457
Avignon: 342, 357
Avrasya bozkırları: 17
Avrasya: 12, 15, 17, 22
Avrupa Avarları: 199
Avrupa Hunları: 109
Avrupa: 5, 6, 7, 12, 13, 14, 29, 30, 35, 36, 42, 44, 47, 50, 68, 69, 72, 83, 96, 101, 103, 121, 125, 126, 127, 199, 200, 205, 207, 208, 211, 212, 213, 221, 281, 289, 299, 303, 304, 308, 311, 347, 350, 356, 357, 422, 432, 433, 436, 439, 483, 487, 490
Avrupalılar: 350
Avusturya: 32, 201, 207
Ay Tengride Kut Bulmış Alp Bilge: 151
Aya Sofya: 26, 412
Ayamış (Temür Kağan kızı): 339
Ayaş: 343
Ay-buka: 339, 340
Aydın: 489, 491
Aydınlıklar Kırallığı: 115
ayılar: 46
Ayn-Câlûd muharebesi: 438, 487
Ayn-Câlûd: 403

Ayurparibhadra: 378
Ayurşiridhara: 362
Azak Denizi: 42, 43, 108, 109, 200, 201, 205, 206, 210, 211, 279, 448, 476
Azerbaycan beğleri: 181
Azerbaycan: 35, 185, 188, 198, 208, 273, 278, 295, 296, 297, 298, 347, 353, 372, 377, 396, 397, 399, 403, 404, 406, 407, 416, 427, 428, 438, 439, 446, 469, 470, 477, 495, 498, 499, 501, 502
Aziz Kiril: 209
Aziz Sergis (Kerait Hanı): 219

B

Baalbek: 488
Ba'arin kabilesi: 230, 249
Ba'arin Naya: 255
Ba'arin: 222
Bâbil medeniyeti: 33
Bâbilliler: 36
Bâbür: 457, 503
Babür-Mirzâ (Timuroğlu): 500
Baçman (Kıpçak önderlerinden): 300
Badahşan: 94, 99, 100, 343, 350, 377, 378, 384, 449, 451, 454
Bagraç gölü: 75, 464
Bagrat V (Gürcü kıralı): 470
Bağa Tarkan: 143
Bağan Kağan: 112
Bağdat Halifesi: 170, 296, 305, 318, 351, 387, 392
Bağdat Meliki: 405
Bağdat: 176, 180, 181, 188, 197, 217, 219, 278, 279, 317, 340, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 399, 401, 405, 407, 428, 438, 459, 466, 469, 470, 473, 474, 475, 491, 498, 499, 502
Bahaeddîn Merginânî: 367
baharat: 347, 348, 349, 351
Bailey, H. W.: 59
Baktriya halkı: 60
Baktriya: 18, 56, 58, 59, 60, 61, 79, 96, 98, 99, 100, 112, 114, 123, 124, 144, 146, 200
Bâlâditya (Gupta hükümdarı): 100
Balaklava: 446
Balamber: 103
Balamir: 68, 103
Balasagun: 172, 173, 174, 176, 193, 265, 266, 267, 268, 350
Balcuna: 241, 242, 455
Balkanlar: 203, 204, 212, 213, 490
Balkaş gölü: 18, 141, 271, 315, 463, 465
Balkaş: 84, 96, 101, 109, 124, 142, 143, 266, 290, 305, 311, 364, 374
Baltistan: 148
Bâmiyân freskleri: 80, 127
Bâmiyân kuşatması: 307
Bâmiyân: 79, 196, 274, 366, 372
Banugupta: 100
Bar Hebraeus (Süryanî rahip, tarihçi): 219, 400, 406, 416, 437
Barak Han (Çağataylı, Türkistan Hanı): 328, 365, 370, 371, 372, 408, 441
Barbarlar: 132, 357
Barçuk (Uygur kıralı): 367
Bardhaa: 477
Bargu ülkesi: 237
Barguçin ülkesi: 234
Barkul: 71, 76, 77, 84, 155
Barlas aşireti: 449, 450
Barlas/lar: 222, 449
Baroghil boğazı: 148
Bartan Bağatur: 227
Bartatuva (İskit hükümdarı): 36
Barthold: 140, 155, 173, 183, 194, 208, 210, 223, 226, 227, 230, 254, 271, 272, 288, 308, 309, 315, 371, 379, 416, 435, 437, 440, 447, 460, 480, 483
Basamaklar: 74
Basamakların Adamı: 131
Basileus II (Bizans imparatoru): 210
Basilisa İren: 208
Basmıllar: 139, 141, 155
Basra: 347, 353, 498
Bastarn'lar: 103
Başkır'lar: 443
Başpiskopos: 355, 380
Batı Anadolu: 492, 493
Batı Asya: 187
Batı Germenleri: 104
Batı Gök-Türk Kağanları: 364
Batı Gök-Türk Kağanlığı: 111, 112, 119, 121, 124, 210
Batı Gök-Türkler: 112, 113, 114, 115, 117, 119, 123, 129, 131, 138, 142, 149
Batı Hunları: 68, 101, 103
Batı İran: 498, 502
Batı Kansu: 56
Batı Karahanlılar: 194
Batı Mezopotamya: 398
Batı Moğolistan: 329, 502
Batı Sibirya Sarmat sanatı: 41, 45
Batı Sibirya: 20, 30, 42, 44, 69
Batı Türkistan: 96, 120
Batı Türkleri: 208
Batı Wei'leri: 95
Batı Yen (Si Yen) hânedânı: 89
Batu Han: 289, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 314, 315, 317, 342, 388, 433, 434, 435, 436, 437, 440, 441, 446, 447, 448
Bayan (Türk beği): 449
Bayan Han: 374, 443
Bayan Kağan: 201, 202
Bayan Selduz: 382, 383, 384, 450
Bayan Şirki: 328
Bayan: 201, 202, 205, 323, 328, 329, 330
Baya'ut: 222
Baybars (Memlûk Sultanı): 402, 404, 408, 409, 438
Baycu: 298, 299, 307, 317, 385, 386, 387, 388, 393, 396, 397, 399
Baydar (Çağatay'ın oğlu): 299, 301, 402
Bâyezid (Osmanlı Sultanı): 475, 489, 490, 491, 492, 493
Bayın-Sokta: 134

Bayırku'lar: 137
Baykal gölü: 23, 52, 66, 220, 237
Baykal: 18, 21, 40, 52, 141, 234
Baykara (Ömer Şeyh'in oğlu): 495, 496, 497
Bayram Hoca (Kara Koyunlu başkanı): 429
Baysungur: 503
Bazaklık: 81
Bediüzzaman (Hüseyin Baykara'nın oğlu): 505
Bedreddîn Lulu (Musul Atabeki): 299, 397, 404
Behar: 100
Behrâm Çûbin (Pers kıralı): 114, 170
Behrâm Gûr (Pers imparatoru): 96
Behrâm-Şah (Gazneli): 189
Behring Boğazı: 20
Bekter: 228, 229
Bela IV (Macar kıralı): 302, 303
Belgrad: 106
Belgütey: 228, 329
Belh halkı: 454
Belh: 17, 96, 97, 98, 112, 114, 144, 146, 170, 171, 172, 174, 182, 195, 196, 273, 276, 343, 350, 378, 384, 449, 451, 452, 454, 455, 471, 496, 500, 501
Belisarius: 108
Belkâ: 401
Benaket: 271, 376
Bengal: 100, 485
Benoit XII (Papa): 342, 357, 380, 445
Benveniste: 38
Berdibek: 446
Berke Han (Kıpçak Hanı): 299, 300, 310, 342, 370, 401, 404, 407, 408, 408, 434, 437, 438, 439, 440, 441, 446, 447, 448, 460, 477
Berkecar (Prens): 371, 441
Berkiyaruk (Melik-Şah'ın oğlu): 184, 188
Berkûk (Memlûk Sultanı): 473, 474, 482, 487
Berlin Müzesi: 80, 128
Berry: 207
Besarabya: 29, 36, 202
Besâsîrî (Abbasî kumandanı): 181
Beşbalıg: 152, 154, 173, 193, 225, 265, 308, 318, 342, 343, 350, 364, 365, 367, 368, 369, 374, 389, 440
Beşbalıg-Kuça Uygur Hanlığı: 154
Beth Garmay manastırı: 407
Beyaz Hun: 96
Beyt Abe: 395
Bezeklik: 126, 127
Bhamo geçidi: 327, 346
Bhanagupta: 100
Bhatnir kalesi: 485
bıçak: 45
Bihzâd (İranlı ressam): 504
Bilge Börte (Çengiz Han'ın karısı): 249
Bilge Kağan: 6, 134, 137, 138, 139, 140, 142, 150
Binh-dinh: 326, 347
Birkeh-i Guryan: 462
Birman İmparatorluğu: 326
Birman-Tibet ırkı: 326
Birmanya: 327
Bistâm: 429, 468
Bitlis: 297
Bizans filosu: 203
Bizans İmparatorluğu: 92, 112, 113, 183, 202, 211, 212, 299, 412, 441
Bizans piskoposluğu: 209
Bizans tarihçileri: 96, 213
Bizans toprakları: 192
Bizans/lılar: 25, 92, 104, 112, 113, 114, 119, 177, 183, 199, 200, 201, 202, 205, 208, 209, 210, 212, 213, 300, 427, 439, 442
Bizanslı tarihçiler: 177
Bleda (Muncuk'un oğlu): 105
Bodhisattva: 81
Bodunçar: 221
Bogdo-han (Tuşetu-han): 82
Boğaziçi: 202
Boğazlar: 347
Boğdan: 30, 32, 210, 303
Boğdo-ula dağları: 124
Bohan (Göktürk komutanı): 114
Bohémond (Trablusşam prensi): 397, 399, 400, 401, 402
Bohemya: 204
Bokhan (Gök-Türk komutanı): 201
Boleslas IV (Polonyalı prens): 301
Bolgar şehri: 441
Bolgari: 482
Bolgay (Kerait, mühürdar): 312, 321, 322
Bolod Ağa: 417
Bolod Temür: 362
Bolod: 362, 369
Bolor: 344
Bombay: 353
Bo'orçu, Boğorçu (Arulat şefinin oğlu): 229, 235, 240, 255
Borak Hacib: 391
Borakçin (Batu Han'ın eşi): 437
Borcigin aşireti/kabilesi: 222, 228, 237, 247
Bordei-Herastrau: 32
Bordeux: 413
Boris Han: 205
Borodino hazinesi: 30
Borokul: 240
Borotola ırmağı: 132
Borovka: 42, 44
Bosporos Kimmer/leri: 23, 46, 53
Bosporos: 114, 201
Boucher, Guillaume: 315, 316
Bourgogne Frank kırallığı: 207
Bozkır Adamı: 105
bozkır aristokrasisi: 254
Bozkır bölgesi: 47
Bozkır imparatorluğu: 247
Bozkır sanatı: 38, 41, 42, 47, 52, 53, 54, 79
Bozkır tarihi: 95
Bögü (Kapağan Kağan'ın oğlu): 137
Böri: 299, 301, 311
Börte (Kongirat şefinin kızı): 229, 230, 250, 252, 434
Brahman: 326

Brienne, Jean: 279
bronz çağı: 30, 39
bronz delikli baltalar: 31, 32
bronz tekniği: 30
bronz: 30, 32, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 51, 54, 66, 82, 204
Bucay (Danişmend'in oğlu): 424
Buçin (Abaka'nın kardeşi, Horasan valisi): 372
Buda Sâkyamuni: 346
Buda: 77, 78, 334, 346, 365
Budagupta: 100
Budapeşte: 12, 19
Budist ahkâmı: 336
Budist filozoflar: 316
Budist hacılar: 125
Budist metinleri: 125
budist misyonerleri: 18, 78
Budist rahipleri: 336, 417
Budist töreleri: 286
Budist/ler: 154, 173, 217, 326, 334, 336, 354, 368, 393, 396, 405, 410, 411
Budist-nesturî Uygur kültürü: 365
Budizm, Buda dini, Budist dini: 77, 78, 79, 88, 89, 94, 99, 125, 154, 193, 194, 258, 312, 326, 333, 334, 335, 336, 337, 421, 494
Buerova Mogila: 43
Bug: 31, 38, 432
Bugur: 382
Buğra-Han (Karahanlı hükümdarı): 172, 176
Buğura: 230
Buhara: 125, 144, 145, 146, 149, 170, 172, 175, 176, 197, 271, 272, 276, 277, 289, 342, 364, 365, 366, 370, 371, 372, 373, 374, 383, 451, 453, 478, 504
Buharalılar: 144
Buir-nor Tatarları: 233
Buir-nor: 220, 227, 240
Buka Timur: 393
Bukovina: 29
Bulacı: 382
Bulgar aşiretleri: 205
Bulgar toprakları/ülkesi: 432, 433
Bulgar Türk Hanlığı: 204
Bulgar Türkleri: 205
Bulgaristan: 204, 205, 207, 212, 303, 442, 443, 489, 490
Bulgarlar: 6, 24, 202, 203, 205, 207, 213, 432, 442
Bumin Kağan: 110, 111, 115
Burak Hacîb: 295
Burgaz: 205
Burgond/lar: 84, 90
Burgonya: 207
Burhaneddîn: 430
Buri: 175, 176
Buri-bökö: 233
Burkan Kaldun dağı: 250
Burkan Kaldun: 228, 281
Bursa: 459, 492
Buscarel de Gisolf (Cenevizli): 414
Buşang kalesi: 467
Buyan Şiban (Çengiz Han'ın oğlu): 339
Buyan Temür (Moğol kumandanı): 362
Buyan-kulu Han: 381
Buyantu (Ayurpari-bhadra): 359, 378
Buyıruk: 234, 238, 245
Buyur gölü: 235
Buzar (Kulca kıralı): 268
Büveyhî hânedânı: 180, 392
Büveyhî/ler: 171, 181, 392
Büyük Altaylar: 18, 20, 45, 112, 266
Büyük Han: 247, 249, 355
Büyük İstilâ/lar: 45, 46, 104
Büyük Kirus: 36
Büyük Moravya: 204, 207
Büyük Sedler: 19
Büyük Selçuklular: 270
Büyük Tabgaç Kırallığı: 92
Büyük Yüe-çi'ler: 57
Bythom: 439

C

Cacirat/lar: 222, 236, 243
Cagambu (Wang-han'ın kardeşi): 234, 236, 242
Cahen, G.: 442
Cahun: 256, 280
Caman Ak-göl: 479
camb pottery: 29
Cambay körfezi: 347
Câmî (İran şairi): 504
Câmi'u't-Tevârîh: 420
Cammu Racası: 486
Campus Mauriacus: 106
Camuka (Cacirat beği): 230, 231, 232, 236, 238, 241, 243, 244, 245, 246
Cang-ngan: 265
Cang-şa: 320
Cang-tö'yü: 265
Cani-beğ (Kıpçak Hanı): 428
Canibek Han (Özbek Han'ın oğlu, halefi): 445, 446
Carcassone, Jean: 308, 387
Carl, Jean: 80
Carnantum: 203
Casrat: 485
Cattaro: 303
Caunpur kırallığı: 485
Causses köylüsü: 218
Caylak: 442
Cebe (Çengiz Han'ın generali): 7, 15, 237, 244, 261, 268, 273, 277, 278, 279, 280, 289, 295
Cebe Liu-ko: 260
Cece'er Undur: 242
Celâleddîn kırallığı: 385
Celâleddîn Mengüberti (Harzem imparatoru): 23, 270, 274, 275, 295, 296, 385, 389, 391, 458
Celâyir kabilesi: 230
Celâyir Mukali: 231, 255
Celâyir/liler: 222, 226, 428, 429, 446, 459, 466, 473
Cemâl Kureyşî: 370
Cend: 177, 271
Ceneviz kolonisi: 445, 446, 482, 483, 493

Ceneviz ticaret acenteleri: 280
Ceneviz: 350, 445
Cenevizli tacirler: 482
Cenevizliler: 413, 443, 445, 448
Cenkçi Han (Duva'nın torunu): 379, 380
Cenova: 413
Cen-ting: 262
Cernigov: 300
Cernuschi Müzesi (Paris): 10
Champagne: 207
Charlemagne: 25, 112, 187, 203
Charles d'Anjou: 440
Charles-Quint: 457
Charpentier, Jarl: 58, 59
Chartres: 93
Chavannes: 71
Cılançık ırmağı: 479
Cihan Suz (Gurî beği): 196
Cihân Şah (Kara Koyunlu hükümdarı): 501, 502
Cihangir (Timur'un oğlu): 461, 462, 463, 495
Clavijo: 494
Clement Montecorvino: 352
Clément V (Papa): 352, 423
Clovis: 25
collection Coiffard: 54
collection Loo: 54
concordia fratrum: 288
Cöçi (Çengiz Han'ın oğlu): 227, 230, 238, 261, 271, 272, 280, 288, 289, 300, 303, 308, 309, 389, 432, 434, 436, 437, 438, 446, 448, 475, 476, 481
Cöçi ailesi/hânedânı: 289, 377, 434, 441, 446, 481
Cöçi Hanlığı: 432
Crémone Guichard: 386
Csongrad: 204
Csuny: 204
Cucuteni: 30
Cuirat: 222
Cumna ırmağı: 485
Curcân: 504
Curçat'lar: 95
Curçe: 164
Cuveynî, Alâeddîn (İranlı tarihçi): 197, 268, 272, 302, 310, 364, 367, 389, 405, 437
Cuzcânî: 228, 437
Cücenler: 90, 95, 96, 109, 199, 200, 201, 204, 221, 247, 263, 457
Cürcân: 468
Cürçedey Noyan (Uru'ud kabilesi beyi): 239
Cürçet halkı: 169, 292
Cürçet hükümdarları: 226
Cürçet kırallığı/ülkesi: 168, 290
Cürçet Tunguz'ları: 158
Cürçet/ler: 6, 21, 24, 159, 163, 164, 165, 192, 217, 218, 224, 260, 261, 263, 324
Czanad: 302
Czeks: 302

Ç

Çagan (Argun Han'ın elçisi): 414
Çagan (genç bir Tangut): 255
Çağan Tatar: 237
Çağan Temür (Moğol prensi): 361, 362
Çağatay beğliği: 378
Çağatay Han (Çengiz Han'ın oğlu): 261, 271, 272, 274, 289, 301, 304, 307, 309, 310, 311, 331, 365, 364, 366, 369, 380, 456
Çağatay hânedânı/sülâlesi: 341, 365, 367, 382, 462, 464
Çağatay Hanları: 343, 424, 484, 494, 500, 503
Çağatay Hanlığı: 357, 364, 367, 369, 370, 375, 378, 380, 383, 384, 437, 449, 460, 494, 499
Çağatay Moğolları: 453, 484
Çağatay ordusu: 379
Çağatay tahtı: 382
Çağatay Türk edebiyatı: 504
Çağatay Türkçesi: 365
Çağatay Türkistânı: 458
Çağatay ulusu: 331, 343, 367, 369
Çağatay ülkesi: 445
Çağataylı Barak: 328
Çağataylılar: 328, 329, 364, 365, 367, 369, 376, 377, 378, 381, 408, 421, 426, 450, 459, 499, 501
Çağrı Beğ: 180
Çaiton tacirleri: 349
Çaiton: 349
Çaka (Nogay'ın oğlu): 442, 443
Çakar, Çakhar: 18, 20, 54, 192, 321
Çalış: 464
Çampa gerillaları: 326
Çampa kırallığı: 326
Çampa: 326, 354
Çandrapida: 148
Çandraprabha kıraliçesi: 80
Çang Hiao-song (Çin generali): 67, 145
Çang K'ien (Çin elçisi): 59, 62, 63
Çang Kue: 323, 336
Çang Şe-ç'eng: 361
Çang Şuen: 323
Çang-çeu: 323
Ç'ang-ç'uen: 289
Çang-ngan (Çin başşehri): 25, 62, 67, 70, 84, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 110, 112, 119, 120, 129, 130, 137, 141, 149, 155, 156
Çang-ngan orduları: 146
Çang-ngan sarayı: 138
Çang-ping: 135
Çang-şa: 323
Çang-ti (Han imparatoru): 71, 73
Çang-tö: 88, 94, 95, 159, 166
Çang-ye: 64, 70
Çao Hong: 228
Çao kırallığı: 48
Çao Mong-fu: 255
Çao Pao: 83
Çao Pao-ki: 162
Çao Sseu-wen: 158
Çao Tö-ming: 163
Çao Yüan-hao: 163
Çao: 48, 64
Çao-çeu: 137

Çarev: 440, 483
Çaritsin: 280
Çarklık: 344
Çatışma Kangay: 244
Çe Çan Şe-kao (misyoner): 78
Çe Kien: 78
Çe-çe yün-tu: 242
Çekoslovakya: 207
Çelgü: 212
Çelme: 237, 244
Çen Mu (Umum vali): 73, 75
Ç'en Yeu-leang: 361
Çenâb ırmağı: 486
Çen-ç'ao: 342
Çeng Ki (Çin generali): 67
Çeng Tang (General): 67
Çengiz Han destanı: 227, 403
Çengiz Han dönemi: 223
Çengiz Han imparatorluğu: 250, 286, 288, 332, 393, 457
Çengiz Han Tarihi: 234
Çengiz Han: Pek çok yerde
Çengiz hânedânı/ailesi: 214, 338
Çengiz Ordusu: 270
Çengiz ulusları: 423
Çengizhan tahtı: 320
Çengizhanlı hukuku: 321
Çengizhanlı Moğollar: 192
Çengizhanlı prensesler: 356
Çengizhanlı sarayı: 355
Çengizhanlılar-Çengizoğulları: 20, 23, 25, 33, 49, 54, 111, 113, 114, 116, 141, 154, 155, 159, 199, 205, 230, 299, 309, 328, 337, 341, 345, 358, 361, 367, 371, 390, 404, 434, 435, 437, 438, 445, 448, 451, 489, 494, 503
Çengizoğlu Hanları: 124
Çengizoğlu prensleri: 309
Çeng-Ki: 67
Çengli ku-tu şan-yu (Çinde hükümdar ünvanı): 48
Çeng-siang Bolod (Moğol elçisi): 341, 420
Ç'eng-siang Togaçi: 378
Çeng-ting: 137
Ç'eng-tu fu: 345
Çeng-tu: 318
Ç'eng-tu'yu: 294
Çen-kiang şehri: 167, 169, 340
Çen-kin (Kubılay'ın oğlu): 358
Çen-şeu: 162
Çen-ting tepeleri: 159
Çen-tsong (Song İmparatoru): 162
Çeper, Çapar (Kaydu'nun oğlu, halefi): 331, 374, 375, 376, 423
Çerçen: 344
Çerkesler: 279
Çerkezistan: 415, 482
Çernigov prensleri: 279
Çernigov: 38
Çerniyakov: 103
Çertomlik: 33, 34, 38
Çeu Takuan: 327
Çırçık vadisi: 277
Çi-çi (Hun yabgusu): 67, 84, 101
Çigirin: 42
Çila: 235
Çila'un: 229, 235
Çimbay: 229
Çin ayaklanması: 24
Çin coğrafyacıları: 58
Çin Denizi: 346
Çin emperyalizmi: 26, 117
Çin garnizonu: 71, 76
Çin gemileri: 349
Çin generalleri: 18, 77
Çin hacıları: 101
Çin imparatorluğu: 25, 88, 168, 294, 320, 363
Çin ipeği: 47
Çin kırallığı: 24
Çin kolonisi: 71, 77
Çin kopçaları: 54
Çin kültürü: 24, 25
Çin lejyonları: 73, 83, 120
Çin medeniyeti: 25, 193, 319, 337
Çin Moğolları: 378
Çin ordusu: 66, 101, 121, 136, 310, 363
Çin paraları: 47, 52, 96
Çin pazarı: 348, 349
Çin postaları: 76, 120
Çin sanatı: 41, 51, 52
Çin sarayı: 73, 136, 154, 155, 164, 165
Çin Seddi, Büyük Sedd: 24, 55, 62, 66, 84, 86, 87, 91, 109, 115, 160, 259, 338, 362
Çin seramiği: 29
Çin soyluları: 159
Çin tarihleri/tarihçileri: 11, 48, 56, 57, 70, 82, 88, 95, 96, 105, 156, 157, 345
Çin transkriptleri: 51, 124, 126, 129, 130, 137, 140, 141, 143, 341
Çin Türkistanı: 18, 370
Çin Venediki: 349
Çin: Pek çok yerde
Çinaz: 452
Çince: 345, 417
Çin-Juçen kaynakları: 226
Çinkay (Kadak ve Kerait mühürdarı): 292, 304, 306, 307, 310, 389
Çinli aydınlar: 336
Çinli şairler: 55
Çinli/ler: Pek çok yerde
Çinlileşmiş Moğollar: 24
Çintimur (Moğol kumandanı): 388, 389
Çin-Tunguz kırallıkları: 221
Çita mezarları: 52, 66
Çolığ-buka: 339
Çong (Kaşgâr hânedânı): 73
Çong (Kâşgar kıralı): 74
Çong-hei (Kin kıralı): 169, 259
Çong-hing: 259
Çong-şan: 89, 90
Çopan (Moğol beği): 423, 426, 427
Çopanoğlu Eşref: 446

Çormağan: 8, 296, 297, 298, 385, 386, 388, 389, 396
Çö-kiang: 152, 166, 323, 346, 361
Çu bozkırı: 96, 172, 277, 364, 437
Çu nehri: 172, 217, 233, 265, 315
Çu Şo-fo Şe-kao (misyoner): 78
Çu Wen: 156
Çu Yüan-çang: 361, 362
Çu: 111, 174, 194, 268, 289, 382, 435, 464
Çubukova: 491
Çu-çeu: 346
Çufutkale: 442
Çugucak: 18
Çuguçak bölgesi: 124
Çuguçak: 193
Çu-lo: 120
Çu-mi: 129
Çu-mu-kuen: 143
Çungarya: 111, 119, 132, 142
Çur Bağa Kağan: 119
Çu-yü: 129
Ç'u-yü: 155

D

dağ keçisi: 45
Dağıstan: 207, 209, 210
Dak'lar: 103
Dakûka: 278
Dakya: 103
Dalay-nor: 83, 240
Dalmaçya: 303
Damgan: 273, 468, 501
Dandanakan zaferi: 176
Dandanakan: 176, 178
Dandan-uyluk: 126
Dandânülik: 81
Daniel (Galiçya prensi): 435
Daniel (Rus prensi): 439
Danişmend Bahadur (Olcaytu'nun kumandanı): 424
Dânişmend emîrleri: 183
Danyel: 301
Dao-tu Ki (Kubılay'ın elçisi): 326
Dârâ (Darius) Büyük: 36, 38, 51
Darıtay Oçigin: 230, 241, 249
Darıtay-noyan (Çengiz Han'ın dayısı): 237, 243
David Laşa: 305, 307, 388
David Narin (Kraliçe Rusudan'ın oğlu): 305, 307, 388
Davud-Hoca (Afganistan beği): 353, 378, 426
Dayır Usun: 245
Day-Seçen (Kongirat şefi): 229
Dekhan, Dekkan: 98, 347, 350, 485
Delhi Camii: 486
Delhi imparatorluğu: 377
Delhi kapıları: 377
Delhi Sultanları: 457, 486
Delhi Sultanlığı: 459, 484, 485
Delhi Türk Sultanlığı: 484
Delhi: 295, 377, 378, 379, 459, 462, 484, 485, 486, 490
Deli Petro: 40
Deli Petro'nun Hazinesi: 44
Delta: 326
Demir Kapı: 115, 122, 380, 451
Denev: 38
Dengizih (Attila'nın oğlu): 107
Denha: 341
Denison Ross: 463
Derbend geçidi: 317, 408, 415, 438, 439, 482
Derbend: 36, 279, 408, 482, 483
Derestuisk mezarları: 66
Desna: 38
Deylem kıralları: 393
Dış Moğolistan: 62, 75, 84
Dicle: 393, 395, 473
Dilşâd Aga: 463
Dimitri Donskoy (Moskova Dukası): 446, 447
Dimyat: 278, 412
Diyarbekir dağları: 296
Diyarbekir: 296, 297, 398, 473, 495, 499, 501
Dizfûl: 472
Dnieper, Dniyeper: 30, 31, 38, 103, 104, 206, 210, 211, 279, 432, 443, 483
Dniester, Dniyester: 102, 103, 303, 432, 448, 476
Doab: 98, 484, 485
Dobruca: 108
Doğu Afganistan: 377, 378
Doğu Anadolu: 182, 297, 298, 470, 490
Doğu Çağatay Hanlığı: 461, 463
Doğu Çakar: 324
Doğu Çin: 346
Doğu Germenleri: 103
Doğu Gobi: 232
Doğu Gök-Türk İmparatorluğu/Kağanlığı: 112, 121, 122, 132, 134, 141
Doğu Gök-Türkler: 112, 115, 117, 119, 120, 123, 136, 138, 140, 141, 150
Doğu Gürcistan: 474
Doğu hıristiyanları: 394
Doğu Ho-pei: 323
Doğu Horasan: 467
Doğu Hunları: 68, 84
Doğu İran: 19, 173, 176, 180, 190, 194, 275, 276, 281, 282, 353, 381, 418, 421, 459, 466, 496, 498
Doğu Karadeniz: 36
Doğu Moğolistan: 84
Doğu Roma imparatorluğu: 18, 105, 108
Doğu Tsin'leri: 87
Doğu Türkistan: 192, 193, 266, 268, 371, 464
Doğu Wei'ler: 94
D'Ohsson: 246, 308, 376
Dohtar-i Noşirvan freskleri: 80
Dokuz Oğuz aşiretleri: 155
Dokuz Oğuz boyu: 173
Dokuz Oğuzlar: 134, 138, 142
Dokuz Tatar: 220
Dokuz-hatun (Hülegü'nün hanımı) : 394, 395, 396, 406, 411, 422
Dolon-nor: 29, 54, 321, 324, 363
Dominiken Ascelin: 386
Dominiken manastırı: 386

Dominiken rahibi: 386
Don nehri: 43, 200, 350
Don: 68, 102, 103, 108, 109, 206, 209, 210, 211, 432, 442, 443, 445, 482
Donetz: 432, 442
Dost Muhammed Han: 501, 502
Dörben/ler: 222, 235, 236, 238, 243
Dristra (Silistre): 212
Dubun-mergen: 221
Duglat ailesi: 499, 501
Duglat emîrleri: 494, 502
Duglat kabilesi: 382
Duglat/lar: 382, 383, 465
Dunapentele: 204
Durbelci: 54
Duva (Çağataylı, Barak'ın oğlu): 330, 331, 372, 374, 375, 376, 377, 381, 421, 423, 443, 451
Duva-Timur (Kebek'in kardeşi): 379
Dülün-Boldak bölgesi: 228
Dürlükin'ler: 222
Dzimsa: 154

E

Ebecesü (Nesturî Metropolit): 219
Ebinor: 132, 369, 382
Ebû Bekir (Mes'ud Yalavaç'ın oğlu): 374
Ebû Bekir (Timur'un torunu): 475, 492, 495, 498
Ebu Said (Mirân-şah'ın torunu): 426, 427, 436, 500, 501, 502, 504
Ebu-Bekir oğlu Sa'd (Fars Atabeki): 397
Ebûl Gazi: 244, 286
Ebül Hayır (Özbek Hanı): 500
Ebüskün Hatun: 366
Ecole des Langues Orientales: 10
Eçine Mi-çö: 132
Eçin-göl: 66
Edeco: 107
Edirne: 202, 212
Edward I (İngiltere kıralı): 409, 413, 414
Edward II (İngiltere kıralı): 423
Efes: 493
Eflâk ovası: 105
Eflâk: 32, 202, 203, 204, 212, 303
Ekabatan (Hamadan): 70
Ekatarinenburg: 38
Ekaterinoslav: 43
el-Aziz (Nasır Yusuf'un oğlu): 398
el-Baydâ (=Beyaz Şehir): 208
el-Bîre: 399
Elbistan: 409
Elcigidey (Kebek'in kardeşi): 8, 307, 379, 385, 386, 387, 379
el-Eşref Musa (Eyyubî): 296, 400
Elias: 462, 463
Elizavetovskaya: 40, 42
el-Kaim (Abbasî Halifesi): 181
el-Kâmil Muhammed (Eyyubî prensi): 398
Ellak (Attila'nın oğlu): 107
el-Musta'sim (Halife): 392
Elya: 341
Emba bölgesi: 177, 210, 434
Emevîler: 145, 489
Emîr el-umerâ ünvanı: 180
Emîr Hüseyin: 455
Emîr Nevrûz: 414, 416, 417, 418, 419
Emîr Valî (Mâzenderân hükümdarı): 468, 469
Emîr Yasavul: 424
Emnedzar: 108
Endonezya: 348, 349, 351
enflâsyon: 333
Eran kitabesi: 100
Eran: 100
Erbil hıristiyanları: 422
Erbil kalesi: 418, 422
Erbil: 297, 407
Erciş: 297
Erdebil: 279
Erdel dağları: 207
Erdel: 201
Ergenekon Dağları: 221
Ergenekon: 221
Erginul, Ergiuul: 344
Erke-kara: 233
Ermanarik (Ostrogotların kıralı): 104
Ermenek: 423
Ermeni birlikleri: 398, 491
Ermeni toplulukları: 298, 353
Ermeni vakayinamesi: 317
Ermenice: 69
Ermeni/ler: 284, 298, 299, 395, 396, 299, 400, 403, 406, 409, 410
Ermeni-Moğol haçlı seferi: 399
Ermenistan: 305, 317
Ernak: 108
Ertenaoğlu aşireti: 430
Erzincan: 296, 317, 420, 490, 491
Erzurum: 298, 470, 491
Esen (Yesen) Temür (Ügençi'nin oğlu): 346
Esen-buka/buga (Çağatay Hanı): 7, 353, 375, 377, 378, 382, 426, 500, 501
Esferâyin: 468
Eskimo: 218
Eskişehir: 424
Esterâbâd: 468, 504
Eşref (Küçük Hasan'ın kardeşi): 428
Etnograflar: 224
Etsin-göl: 242
Etzina: 163
Euphrosyne: 440
Evkratides (Yunan-Baktriya kıralı): 58
Eyyubî hânedânı: 398
Eyyubî Sultanları: 217, 296, 393
Eyyubîler: 397, 398

F

Fags-pa alfabesi: 335
Fags-pa: 335
Fahreddin Kert (Rüknettin'in oğlu): 418, 424
Falaj: 15
Fanagorya: 209

Fan-çeng: 323
Fang Kuo-çen: 361
Fars Atabekleri: 295, 305
Fars edebiyatı: 472, 487, 496, 500
Fars Emîrliği: 181
Fars eyaletleri: 471
Fars medeniyeti: 25
Fars Salgurî Atabekleri: 391
Fars Sâsânî Devleti: 187
Fars: 296, 349, 421, 429, 499, 501
Farsça: 78, 187, 345, 417, 504
Farslar: 429, 470
Fatımî toprakları: 184
Fenek buluntusu: 204
Feng-yüan fu: 345
Ferec (Memlûk Sultanı): 487, 488
Fergana: 18, 33, 35, 57, 58, 63, 64, 69, 72, 77, 145, 171, 173, 174, 194, 197, 266, 366, 382, 463, 466, 478, 479, 503
Fırat: 70, 331, 399, 403, 410, 423, 487
Filipinler: 348, 349, 351
Filipopolis: 105
Filistin: 401, 407
Fin-Ugur dilleri: 20, 205
Fin-Ugur ırkı: 38
Fin-Ugur Macarlar: 206
Fin-Ugurları: 25, 38, 41, 103, 206
Firdevsî: 276
Firûz (Sâsânî İmparatoru): 97
Flandres: 348
Floransa: 348
Florence, Pierre: 352
Foça: 493
Fokuru: 35
Fondukistan: 80
Fong Fong-şe (Çin generali): 67
Fong-ceu: 135
Fong-siang: 293
Fouché: 455
Fraate II (Part kıralı): 60
Francesco de Podio (Papalık elçisi): 357
François d'Alexandrie: 380
Frank kolonileri: 413
Frankça: 417
Franklar: 84, 90, 92, 93, 202, 203, 397, 400, 402, 403, 409, 410
Frank-Moğol haçlı seferi: 399
Fransa: 218, 347, 353, 409, 413
Fransız Karolenj hânedânı: 187
Fransisken manastırı: 354
Fransiskenler: 354, 442
Franz Hancar: 39
Frederic II.: 256
Frere Odoric: 355
Frére Pierre: 380
Frigya: 35
Friul Dükü Eric: 203
Friul şehri: 202
Fu Ngan (Çe Çao): 494
Fu Ngan (Hong-wu elçisi): 494, 499
Fu-çeu: 265, 343
Fujiu: 349
Fu-kien: 89, 324, 336, 342, 346, 349, 361
Fu-mong Ling-ça (Çin generali): 143
Fu-şö Sin (Hotan kıralı): 130

G

Galiç Rus prensliği: 301
Galiçya: 32, 35, 104, 301, 435
Galile: 403
Galya: 12, 104, 106
Gandâra tegin: 100
Gandâra: 99, 101
Gandhar stili: 77
Gandhara: 78, 93, 94, 98
Ganj: 98, 100, 175, 196, 459
Gaykatu (İran Hanı): 347, 415, 416
Gazan Han: 347, 365, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 436
Gâzâniye: 422
Gazarya (Hazarya): 443
Gazne halkı: 275
Gazne: 172, 189, 196, 274, 377, 421, 427, 471
Gazneli Arslan-Şah: 189
Gazneli hânedânı: 196
Gazneli Mahmûd: 172, 174, 175, 178, 180
Gazneli Mes'ud: 175
Gazneli prensleri: 189
Gazneli Sultanları: 173, 196
Gazneli Türkleri: 172
Gazneliler: 172, 174, 175, 176, 178, 189, 196
Gazze: 400
Gence: 298
Gence-Karabağ Kafkas kültürü: 31
General Şigi Kutuku: 263
Georges: 341
Gepidler: 105, 107, 201
Gérard (metropolit): 352
Gerdizî: 206, 213
Germanya: 25, 200
Germen istilâsı: 90
Germen kabilesi: 84
Germen kırallıkları: 88
Germen: 90, 104, 201
Germenler: 12, 43, 106, 201
Germiyan: 489, 491
Gestes des Chiprois: 399
geyik: 14, 24, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 51, 52, 54, 105, 257
Ghor dağları: 196
Gıyaseddîn (Guri beği): 196
Gıyaseddîn Kert (Herat emîri): 426, 427, 428
Gıyaseddin Pîr Ali (Herat emîri): 466, 467
Gıyaseddîn: 295
Gilgit: 148
Gilotto: 380
Giorgi III, Laşa: 278, 295
Giorgi VI (kral): 474
Girin bölgesi: 290, 304
Girines: 302

Gizli Tarih: 24, 218, 219, 220, 222, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 262, 266, 269, 280, 284, 296, 321, 338, 364, 455
Gobi: 17, 20, 23, 49, 51, 57, 62, 63, 68, 91, 92, 93, 122, 126, 131, 154, 162, 163, 168, 217, 219, 224, 233, 240, 242, 266, 322, 356, 395, 459, 464
Godan: 294
Gong imparatorluğu: 217
Gor: 197, 421, 467
Got/lar: 84, 103, 104
Gotik heykeltraşçılığı: 93
Göğün Oğlu: 24, 25, 26, 67, 138, 324, 328, 332, 358, 364
Gök Tengri: 232, 260
Gökçe Gölü: 386, 470
Göktürk alfabesi: 140
Gök-Türk İmparatorluğu: 116, 140, 141
Gök-Türk Kağanlığı: 111
Gök-Türk komutanları: 121
Gök-Türk ülkeleri: 174
Gök-Türkler: 6, 18, 19, 34, 50, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 124, 128, 129, 132, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 155, 157, 199, 200, 201, 221, 225, 247, 256, 263, 291, 457, 479
Görgüz: 339
Gran (Strigonia): 303
Greenwich: 228
Grégoire de Tours: 202
Grégoire X (Papa): 345, 409
Grek Roma Kırımı: 68
Grek-Buda: 126, 128
Grek-İskit vazoları: 33
Grenard, Fernand: 217, 222, 255
Griaznov: 45
Gucerat: 61, 98, 485
Guimer Müzesi (Paris): 10, 81, 128
Gupta hânedânı: 100
Gupta imparatorları: 98
Gurcaralar: 101
Gurek (Semerkand kıralı): 145, 146
Gurgen: 429
Gurgenc: 272
Gur-han imparatorluğu: 265
Gur-han: 193, 194, 195, 196, 197, 220, 227, 236, 265, 266, 267, 268
Gurî İmparatorluğu: 196
Gurî Muhammed: 196, 197
Gurîler: 196, 197, 269
Guz Türkleri: 177
gümüş: 30, 44
Güney Çin: 318, 343
Güney Hun Hakanlığı: 68
Güney Hun yabgusu: 76
Güney Hunları: 69, 76, 83, 84, 86
Güney Moğolistan: 18, 84
Güney Rusya bozkırları: 199, 300
Güney Rusya Hanları: 436
Güney Rusya: 19, 20, 36, 44, 45, 51, 58, 103, 177, 273, 292, 300, 342, 396, 474, 476
Güney Tsin'leri: 87
Güneydoğu Anadolu: 399
Gürbesü (Tayang'ın annesi): 242, 244
Gürcistan: 31, 278, 279, 295, 298, 387, 416, 470, 474, 491, 498
Gürcü derebeyleri: 298
Gürcü hıristiyanlar: 396
Gürcü ordusu/birlikleri: 278, 296, 398
Gürcü şövalyeleri: 279
Gürcü tahtı: 305
Gürcü/ler: 213, 279, 295, 299, 396, 403, 409, 470, 474
Güyük Kağan: 248, 299, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 339, 341, 366, 375385, 386, 387, 388, 390, 435
Gwalior, Gvalyor: 100, 175

H

Habaş Amîd (Kara-Hülegü taraftarı, vezir): 367
Habeşistan İmparatorları: 219
hac yolu: 18
Hacı Barlas (Keş beği): 382, 383, 449, 450
Hacı-tarkan: 483
Hackin: 70, 79, 80, 126
Haçlı ordusu/seferi: 207, 412, 413, 414, 489
Haçlılar: 10, 278, 412, 487
Hadda kabartmaları: 128
Hadda: 81
Haham Şisday: 209
Hakozaki koyu: 325
Halaçar: 162
Halep: 182, 184, 185, 386, 398, 399, 400, 402, 403, 409, 412, 420, 438, 487, 488
Halifeler: 188
Halil (Semerkand emîri): 495, 496
Hallong-oso: 54
Hallstatt demir medeniyetleri: 32, 39
Hallstatt stili: 32
Hallstatt tipi Kimmer bronz kültürü: 38
Hama: 400, 488
Ha-mi, Ha-mi vahası: 18, 71, 84, 93, 112, 115, 120, 194, 350, 440, 494
Hamsin (Pentecote) yortusu: 316
Han hânedânı: 55, 83, 84, 86
Han havzası: 168, 293
Han İmparatorluğu: 71
Han nehri: 318, 323
Han Wu-ti: 131
Han Yen-hueyi (Çinli vezir): 159
Hanbalıg: 340
hançer: 32, 45, 116
Han-çeu: 294, 318, 320
Han-çong: 88, 293
Hang-çeu: 166, 167, 168, 217, 323, 340, 343, 346, 354
Hanoy: 320, 326
Harbin: 158, 165, 166, 168
Hari Puşpa ordusu: 129
Hari Puşpa: 129
Harran: 399

Harsa Silâditya (Hint imparatoru): 101
Hârun er-Reşîd: 209, 274
Harzem İmparatorluğu/kırallığı: 196, 198, 259, 269, 270, 271, 296, 385
Harzem ordusu: 271
Harzem Sultanları: 217, 296
Harzem Şahı: 367
Harzem tahtı: 195
Harzem Türkleri: 188
Harzem ülkesi/toprakları: 195, 460
Harzem: 144, 187, 194, 342, 370, 373, 388, 432, 459, 460, 461
Harzemliler: 196, 197, 198, 266, 267, 270, 280, 392
Harzemşahlar: 192, 195, 265, 392
Hasan Ali: 502
Hasan Broş (Ermeni-Gürcü prensi): 394, 398
Hasan Celâyir: 428
Hasan Tegin: 189
Hattinsum: 54
Havarî Kiril Hazarlar: 209
Hayât-helit: 96
Hâyırhâne: 79
Hayton (Ermeni tarihçi, rahip): 317, 399, 401, 410, 411
hayvan sanatı: 43
Hazar Büyük Türk İmparatorluğu: 206
Hazar Denizi: 34, 43, 103, 123, 212, 273, 277, 286, 297, 429, 440
Hazar Devleti: 205, 208
Hazar İmparatorluğu/Hanlığı: 207, 209, 210
Hazar Kağanı/Hanı: 206, 208
Hazar Türkleri: 19, 436, 443
Hazar ülkesi: 209
Hazarlar: 6, 25, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211
Heftalit Hunları: 96
Hei-seu: 341
Hekatompylos: 70
Helenizmin: 99
Heliokles (Yunan kıralı): 59
Hellen, Hellen kaynakları: 39, 126
Helsinki Müzesi: 95
Hemedân: 185, 188, 196, 273, 279, 393, 466, 471, 495
Henri I (Kıbrıs kıralı): 307
Henri III (Kastilya kıralı): 494
Henri, Silezyalı (Kumandan): 301
Hephta: 96
Hephtalites: 96
Herakliyus (Bizans İmparatoru): 202, 208, 212
Herat emîrliği: 426
Herat kapıları: 378
Herat Meliki: 408
Herat: 97, 114, 144, 196, 197, 274, 275, 372, 381, 389, 390, 408, 418, 424, 428, 466, 467, 471, 486, 496, 498, 499, 500, 501, 504, 505
Herodot (tarihçi): 30, 33, 35, 36, 38, 42, 45, 50, 51, 57, 281, 432
Herodyen: 113
Herzfeld: 79
Hetum I (Kilikya Ermeni Kıralı): 299, 305, 306, 317, 318, 398, 399, 400, 401, 409
Hetum II: 421
Hetum III: 418
Heu Kiün-tsi: 128
Heu-Çeu/lar: 160
Heu-Han hânedânı: 160
Heu-Han Şu: 59, 60, 61
Heu-Leang hânedânı: 156
Heu-T'ang hânedânı: 156, 158, 159
Heu-tsin hânedânı: 156, 159
Heves: 35
Hévésy, Guillaume: 21
Hezârasp: 189, 196
Hılât: 296, 299
Hıristiyan kitabeleri: 194
Hıristiyan medeniyeti: 214
Hıristiyan törenleri: 337
Hıristiyan/lar: 21, 105, 171, 194, 209, 219, 307, 317, 337, 395, 398, 402, 406, 412, 422, 439, 446, 492
Hıristiyanlık: 151, 203, 306, 308, 314, 341, 387, 395, 416, 423, 435
Hırvatistan: 303
Hıyve: 195, 373
Hızır Hoca: 462, 464, 465
Hia kırallığı: 91
Hie-li (Göktürk kağanı Kara Kağan): 120
Hien (Hotan kıralı): 72
Hien-yang: 64
Hien-Yun: 48
Hieropolis: 70
Hieu-çu'lar: 63
Hilla'lı İsmail: 323
Himalaya: 17
Hin-çeu: 135
Hindiçini: 26, 325, 326
Hindistan Sultanlığı: 485
Hindistan: 8, 10, 12, 14, 23, 61, 75, 78, 80, 81, 82, 93, 94, 98, 100, 125, 126, 128, 148, 174, 175, 176, 196, 206, 270, 281, 295, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 357, 377, 379, 458, 460, 484, 486, 487, 491, 503
Hindu aristokrasisi: 101
Hindu Racaları: 196
Hindu tebası: 484
Hindukuş dağları: 98, 123, 274
Hindukuş: 99, 100, 115, 277, 382, 384
Hint dinleri: 80
Hint edebiyatı/sanatı: 77, 79
Hint Hunları: 101
Hint kültürü: 326
Hint Okyanusu: 350, 351
Hint Sultanlığı: 459
Hint: 18, 79, 80, 81, 125, 126, 275, 326, 349, 458
Hint-Avrupa dilleri: 34, 57, 69, 125, 126
Hint-Avrupa ırkı: 80
Hint-Avrupa istilâsı: 69
Hint-Avrupa kavimleri: 57
Hint-Avrupa kırallıkları: 71
Hint-Avrupa vahaları: 81, 83, 122

Hint-Avrupa: 18, 20, 130, 144, 154
Hint-Avrupalılar: 19, 20, 36
Hintçe: 417
Hint-Ganj: 126
Hint-İran hayat tarzları: 34
Hint-İran imparatorluğu: 174
Hint-İran ülkeleri: 79
Hint-İskit kıralı: 74
Hint-İskit: 56, 61, 74, 75, 78, 111
Hint-İslâm İmparatorluğu: 486
Hintli misyonerler: 77, 78
Hintliler: 33, 48, 70, 98
Hirado adası: 325
Hisar: 503
Histoire de l'Asie (Asya Tarihi): 10
Histoire de l'Extréme-Orient (Uzak-Doğu tarihi: 1929): 10
Histoire des Croisades et du royaume franc de Jerusalem (Haçlılar ve Kudüs Frank Kırallığı Tarihi: 1933-1936): 10
Hitit: 69
Hiun-Yu: 48
Hiü K'ang-tsong (Çin elçisi): 164
Hiyong-Nu: 48
Hiyüan-tsang (Çin hacısı): 99, 100, 114, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 144, 354
Hiyüan-tsong dönemi: 145
Hiyüan-tsong: 146, 149
Hiyve: 36, 269, 272, 460
Hizen eyaleti: 325
Ho K'iu-ping: 63
Hocent: 145, 194, 271, 366, 370, 384, 451, 459, 463, 479
Ho-çeu: 320
Ho-çong (Pu-çeu): 166, 265, 292, 293
Hojo Takimune: 325
Ho-kien fu: 159, 262, 346
Ho-kien: 166
Ho-li Pu-şe-pi: 129
Ho-lien'ler: 91
Ho-lo-ma (Kin kıralı): 168, 169
Holvân: 197, 393
Ho-nan: 30, 87, 89, 91, 94, 166, 168, 259, 264, 265, 290, 292, 293, 294, 319, 320, 323, 361
Hondmir: 504
Hongrois: 206
Hong-wu: 361, 494
Honorius IV (Papa): 412
Ho-pei: 29, 48, 52, 83, 87, 88, 89, 90, 94, 135, 137, 157, 158, 162, 165, 166, 168, 192, 261, 262, 264, 320, 323, 361, 362
Horasan: 97, 117, 144, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 182, 185, 189, 190, 195, 196, 219, 269, 273, 274, 276, 295, 296, 343, 347, 372, 378, 383, 384, 388, 389, 390, 391, 405, 406, 408, 410, 414, 415, 416, 418, 419, 426, 427, 428, 429, 449, 450, 453, 455, 457, 467, 495, 496, 499, 500, 501, 502, 504, 505
Hormuz: 250
horozlar: 45
Hotan imamları: 268
Hotan: 18, 58, 69, 70, 72, 73, 77, 81, 83, 94, 125, 126, 130, 132, 135, 143, 149, 176, 193, 268, 341, 344, 350, 365, 369, 371, 374, 464, 465
Ho-ti (Han imparatoru): 71
Howorth: 202, 479
Hu (Topa kraliçesi): 94
Huai-ho havzası/nehri: 88, 89, 93, 166, 169, 346
Huai-ngan: 346
Huang çeu: 155, 156, 166
Huang-ho: 23, 259
Hu-çu-siuan Yabgu: 86
Hudâydâd (Duğlat Emîri): 462, 465, 499
Hudûd ül-Âlem: 177, 206
Huei-çong: 62
Huei-ning: 168
Huei-tsong: 164, 165
Hue-le-hien: 135
Hu-han-ye: 67
Hu-kiye: 67
Hulm: 452
Hums muharebesi: 417
Hums: 400, 403, 409, 420, 488
Hun aşiretleri: 34, 101, 108, 200
Hun bronzları: 54
Hun hânedânı: 88
Hun imparatorluğu/hakanlığı: 69, 83, 87
Hun ordusu: 86
Hun sanatı/sanatkârları: 41, 68
Hun tegini: 53
Hun Yabguları: 68, 141
Hun: Pek çok yerde
Hunlar: 5, 18, 19, 21, 23, 24, 34, 40, 42, 48, 49, 50, 51, 55, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 83, 84, 87, 88, 91, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 116, 199, 200, 208, 256, 263, 318, 457, 479
Hunugur: 200
Hu-pei: 152, 294
Hu-şa-hu (Kin generali): 226
Huvişka: 61
Hu-yen: 71, 76, 77
Hüan-tsong (T'ang hükümdarı): 138, 139, 141, 157
Hülegü Han (İran Hanı): 317, 318, 321, 332, 342, 369, 371, 385, 387, 388, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 411, 412, 416, 417, 420, 421, 427, 428, 438, 458, 466
Hülegü hânedânı: 364, 377, 415, 438, 446
Hülegü Hanlığı: 429, 466
Hülegü ordusu: 438
Hüseyin Baykara: 276, 457, 504, 505
Hüseyin Celâyir (Ahmed Celâyir'in ağabeyi): 428, 469
Hüseyin Sufî (Kongrat aşiretinden): 460
Hüsrev Anûşirvân (Sâsânî hükümdarı): 111, 112, 113
Hüsrev Fîrûz (Büveyhî hükümdarı): 180, 181
Hüsrev II, Pervîz: 80, 114, 202
Hüsrev'ler dönemi: 80
Hyacinthe: 239

I

Ibaka-beki: 242
Ilka, Nılka (Wang-han'ın oğlu): 238
Imıl: 18, 290, 305, 308, 310, 315, 322, 328 329, 331, 350, 370, 371, 387
Indıgırka: 20
Indravarman IV (Çampa maharacası): 326
Irak-ı Acem : 180, 188, 190, 196, 180, 269, 273, 295, 296, 388, 390, 391, 410, 419, 422, 428, 469, 473, 495, 496, 498, 499, 501, 502
Irak-ı Arab (Bağdat): 188, 197, 279, 353, 392, 459, 474, 495, 498, 501
Isfahan: 14, 180, 429, 477
Isık-kul (Sıcak Göl): 23, 123, 124, 131, 142, 143, 173, 178, 189, 193, 194, 265, 268, 289, 308, 309, 350, 364, 378, 379, 380, 382, 462, 463, 464, 499, 501
Isık-kul bölgesi/havzası: 18, 57, 112, 148, 176
Isık-kul ülkesi: 163
Issedon Scythica: 70
Ivan: 445
Ivaylo, Lakanas (Bulgar çarı): 442

İ

İbn Arabşâh: 456, 471, 475, 483, 489, 492
İbn Batûta: 349
İbn Hacer Askalânî: 483
İbn ül-Esîr: 178, 188, 189, 194, 195, 196, 197, 213, 271, 278, 295, 297, 298
İbn-Fadlân: 209
İbni Sina: 276
İbrahim ibn İnal: 180, 181
İç Moğolistan: 84
İdiku (Çöçi hânedânından): 481, 483
İdikut Barçuk (Uygur imparatoru): 266, 271, 374
İdikut-şehri: 152
İdrisî (Arap coğrafyacı): 213
İgor (Rus prensi): 211
İhşîd Gurek: 144
İkires/ler: 222, 236
İkişima adası: 325
İlâhî çiçek: 129
İlâhî Gök: 114
İlanjuk ırmağı: 479
İlbilge Hatun: 134
İldegiz: 188
İlek Nâsr: 174, 175
İlek nehri: 433
İli bölgesi/havzası: 148, 268, 364, 380, 464
İli ırmağı: 135, 265, 364
İli Kara-Kıtayları: 25
İli Karluk Türkleri: 193
İli: 18, 58, 59, 63, 70, 74, 82, 111, 120, 142, 143, 145, 149, 172, 173, 174, 176, 265, 266, 268, 289, 305, 308, 315, 322, 328, 350, 365, 369, 371, 376, 379, 380, 383, 449, 450, 451, 452, 453, 457, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 499, 500, 501, 502
İlibalıg: 494
İlke Alık: 54
İlteriş Kağan: 132, 134
İltutmuş: 295
İlyâs (Menteşe emîri): 493
İlyas Hoca (Çağatay prensi): 450, 451, 452, 453, 462
İmeretya: 307
İmil şehri: 67, 193
İmil ülkesi: 111
İnalcık, Kadir-han (Harzem valisi): 271
İnanç-bilge, (Nayman hükümdarı): 233, 234, 244
İncil: 395
İndus nehri: 378
İngiliz: 155
İngiltere: 347, 409
İnnocent IV (Papa): 248, 305, 386, 387
ipek pazarı/ticareti: 113, 354
İpek Yolu: 5, 18, 67, 69, 70, 71, 74, 77, 78, 79, 80, 82, 125, 344, 351
ipekli kumaşlar: 348, 349, 351
İran halkları: 192, 269
İran Hanları: 321, 343, 350, 377, 378, 404, 407, 408, 438
İran Hanlığı/Kırallığı: 173, 184, 351, 371, 404, 408, 410, 411, 412, 421, 423, 426, 440, 458
İran hırıstiyanları: 386
İran medeniyeti: 472
İran minyatürleri: 350, 405
İran Moğol Hanlığı/Hanları: 341, 343, 350, 353, 377, 384, 410, 427, 457
İran Moğol sarayı: 427
İran Moğolları: 395, 420, 424, 438
İran ordusu: 379
İran sarayı: 420, 427
İran seferleri: 459
İran Şiîliği: 421
İran yaylası: 469
İran zerdüştlüğü: 113
İran: Pek çok yerde
İran-buda medeniyeti: 82, 126
İrancin (Kerait asıllı Moğol emîri): 422
İranlı aydınlar: 389, 405
İranlı kâtipler: 291
İranlı tarihçiler: 11, 221
İranlı/lar: 11, 14, 43, 57, 58, 59, 64, 127, 170, 171, 174, 178, 180, 182, 185, 187, 192, 257, 269, 272, 276, 302, 381, 389, 390, 416, 429, 439, 467, 478, 504
İran-Türk kırallığı: 144
İrauadi: 327, 346
İrkutsk: 29
İrtiş: 91, 149, 245, 271, 289, 432
İsa (Aydın emîri): 493
İsa (Hz): 413
İsedon/lar: 38
İsfahan surları: 471
İsfahan: 13, 25, 180, 183, 188, 295, 296, 389, 429, 471, 472, 473, 495, 496, 499, 501, 502
İsfendiyâroğlu hânedânı: 493
İskandinavya: 25
İskender (Kara Yusuf'un oğlu): 498, 499
İskender (Makedonyalı): 18, 58, 62, 70, 287
İskender (Ömer Şeyh'in oğlu): 495, 496

İskenderiye: 349, 438
İskenderun: 185
İskit istilâsı/akınları: 37, 38
İskit ordusu: 36
İskit sanatı: 37, 39, 40, 41, 42, 44, 52
İskit sanatkârları: 41
İskit ülkesi: 314
İskit yayılması: 38
İskit/ler: 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 42, 43, 44, 47, 50, 51, 58, 102, 158, 199
İskitlik: 38
İskit-Saka kavimleri: 35
İskit-Sarmat: 40, 47, 58, 69
İskitya: 432
İslâm vakıfları: 411
İslâm: 6, 25, 146, 149, 154, 169, 170, 171, 172, 174, 180, 181, 182, 189, 193, 196, 209, 252, 269, 270, 277, 296, 297, 299, 316, 317, 337, 338, 350, 353, 376, 383, 392, 397, 404, 408, 411, 416, 418, 419, 421, 436, 441, 444, 445, 453, 464, 472, 484, 486, 488, 490, 492
İslâmiyet: 336, 351, 366, 379, 383, 404, 417, 418, 420, 455
İslâmlaşma: 25, 173, 194, 365, 417, 436, 437, 445
İsmail ibn Ahmed: 171
İsmailî Devleti: 391
İsmâilî mezhebi: 472
İsmailîler: 392, 405
İspanya: 104
İsrail peygamberleri: 36
İstahrî: 210
İstanbul sarayı: 114
İstanbul surları: 202
İstanbul: 4, 10, 25, 85, 87, 107, 108, 113, 119, 202, 205, 211, 312, 342, 347, 357, 412, 439, 441, 490, 494
İstemi Kağan (Bumun'un kardeşi): 111, 112, 113, 114, 115
İşbara (Doğu Kağanı): 119
İşkalca kalesi: 467
İşpakay (İskit kıralı): 36
İtalya: 106, 201, 202, 207, 386, 409, 412
İtalyan tüccarlar: 444
İtalyanlar: 445
İtil: 208, 209
İvan III: 436
İvane (Gürcü kumandanı): 298, 299
İzmir: 212, 459, 492, 493
İzmit: 212
İznik: 183, 212, 388, 423, 492
İzzet Tanju: 10

J

Jagellon (Lehistan kıralı): 481
Japonya: 7, 10, 325
Java/Cava: 325, 327, 354
Jean rahip: 344, 356
Jean Sans-peur (Burgonya veliahtı): 489
Jean VI (Nesturî Patriği): 219
Jean XXII (Papa): 444
Jehol: 18, 54, 83, 136, 139, 156, 159, 165, 168, 192, 193, 259, 321
Jérôme: 352
Joinville: 286
Jornandès (Got tarihçisi): 25, 103, 104, 106
Journal Asiatique: 10, 35, 111
Juan-juan'lar (Cücenler): 19, 90
Ju-çen: 164, 217
Jurkin kabilesi: 230
Jüstinyen II (Bizans imparatoru): 113, 200, 201, 205, 208

K

Kabadyan: 380
Kabamatan muharebesi: 451
Kabamatan: 451
Kabar kabilesi: 207
Kabar Türk aşireti: 206
Kâbe: 411
Kâbil kalesi: 454
Kâbil vadisi: 148
Kâbil: 61, 62, 79, 80, 97, 98, 99, 100, 109, 148, 172, 274, 377, 378, 384, 449, 451, 452, 466, 496
Kâbil-Belh yolu: 79
Kâbil-şâh Han: 451, 456
Kabul Kağan: 226, 227, 230, 233
Kaçen'li Sevata (Ermeni prensi): 398
Kaçi (Çengiz Han'ın kardeşi): 290
Kaçi'un: 228, 249, 329
Kada'an (Moğol kumandanı): 299, 301, 303, 310, 329
Kadagin: 222
Kadak: 310
Kadfises I (Kuşan imparatoru): 61, 75
Kadfises II (Kuşan imparatoru): 61
Kadı Burhaneddîn: 489
Kadıköy: 202
Kadırhan ormanı: 115
Kadir-Han Cebrail (Karahanlı Hanı): 189
Kadir-han Yusuf (Kâşgar hükümdarı): 175, 176
Kadisiye muharebesi: 144
kafatası kupası: 50
Kafkas hayvan sanatı: 31
Kafkasya demir medeniyetleri: 32
Kafkasya: 32, 36, 38, 39, 113, 202, 205, 208, 210, 273, 279, 296, 298, 342, 401, 404, 414, 415, 437, 438, 474, 477, 482, 502
Kağan Temür: 443
Kağanlar: 203, 370, 441
Kahire: 279, 427, 487, 488
Kai Kia-yün (Çinli general): 143
K'ai Yüan: 312
K'ai-fong: 159, 160, 162, 165, 166, 168, 292, 333, 361
Kai-fong: 87, 162
K'ai-fong-fu (Kin başkenti): 259, 262, 264, 293
K'ai-ping: 321, 324
Kai-syeng (Kore başkenti): 294
Kakheth: 474
Kakrak: 79

Kal'a-i Sefîd: 472
Kalakalcit-elet: 241
Kalavûn (Memlûk Sultanı): 409
K'al-fong: 156
Kalgan: 54, 262
Kalka: 279, 447, 476
Kalmius: 279
Kalmuk okçuları: 15
Kalmuklar: 15
Kaluga grubu: 103
Kama Bulgarları: 206, 280, 299
Kama nehri: 433
Kama: 205, 299
Kamboçya İmparatorluğu: 326
Kamboçya: 327
Kamereddîn Han (Bulacı'nın kardeşi): 382, 462, 463, 464, 465
Kammkeramik: 29
Kan Ying: 76
Kan-çeu: 57, 63, 64, 91, 139, 154, 163, 166, 322, 339, 344, 356
Kanda: 59
Kandahar: 60, 61, 98, 172, 378, 469, 495, 496
Kandıkh (Avar elçisi): 200
Kandurşa: 480
Kaneu: 76
Kangay dağları: 49, 330, 374
Kangay: 131, 217, 330, 359
K'ang-hi (Çin imparatoru): 15, 26
Kang-hua adası: 294, 325
Kanişka: 61
Kanklı Türkleri: 193, 280
Kan-su: 19, 29, 30, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 73, 77, 82, 83, 89, 90, 91, 95, 120, 125, 139, 146, 147, 151, 154, 157, 163, 166, 217, 258, 280, 284, 285, 306, 319, 322, 331, 335, 339, 341, 344, 350, 356, 363, 374,
Kanton bölgesi: 348, 361
Kanton: 326, 343, 361
Kao Hing: 327
Kao Sien-çe: 143, 148, 149
Kao-kiyü: 91
Kao-leang-ho nehri: 160
Kao'ti (Han hânedânı kurucusu): 55
Kao-tsong: 131, 132, 135, 166, 167, 168
Kapadokya: 35, 183, 185, 187
Kapağan Kağan: 132, 136, 137, 138, 144, 157
Kapisa: 99, 148
Kaplan Cöçi: 15
kaplanlar: 44
Kara İrtiş: 111, 290, 350, 376, 463, 465
Kara Kağan (Doğu Kağanı): 120, 121, 122
Kara Kıtaylar: 189, 192, 194, 197, 213
Kara Koyunlu toprakları: 501
Kara Koyunlu Türkmenleri: 429, 498, 499
Kara Koyunlular: 190, 429, 498, 501
Kara Mehmed Durmuş: 471
Kara Yusuf (Kara Koyun Türkmen Beği): 429, 474, 475, 490, 498
Karabağ: 470, 477, 491, 502
Kara-Balgasun kitabesi: 151
Kara-Balgasun: 19, 151, 153, 154, 157, 291
karabiber: 348, 349, 350
Karadeniz Rusyası: 79
Karadeniz: 30, 31, 34, 35, 42, 46, 50, 102, 103, 108, 206, 210, 303, 312, 350, 412, 432, 445, 490
Karahan Hanı Tuğhan: 163
Karahanlı Ali-tegin: 175
Karahanlı Arslan Ahmed Han: 193
Karahanlı Arslan İlek Nâsr: 174
Karahanlı hânedânı: 173, 197
Karahanlı İmparatorluğu: 173
Karahanlı Türkleri: 172, 173
Karahanlılar: 6, 163, 173, 174, 175, 176, 178, 194
Karahisar: 493
Kara-Hoca: 154, 266, 342, 364, 464, 465
Kara-Hülegü (Çağatayın torunu): 307, 311, 366, 367, 370, 389
Kara-Hülegü ülkesi: 367
Kara-İrtiş: 218
Kara-khoto: 163
Kara-Kıtay bölgesi: 266, 269
Kara-Kıtay hükümdarları: 265
Kara-Kıtay İmparatorluğu/devleti: 193, 194, 195, 217, 245, 267, 268, 265, 267, 289, 364
Kara-Kıtay ordusu: 195, 267
Kara-Kıtay toprakları: 266
Kara-Kıtay/lar: 189, 194, 195, 196, 197, 233, 265, 266, 267, 269, 305, 364
Karakol kurganı: 46
Kara-Koyunlu Türkmen beğliği: 471
Kara-Kum: 17, 136
Kara-kurum bölgesi: 219
Kara-kurum sarayı: 315, 367, 388
Kara-kurum: 19, 49, 62, 112, 140, 141, 154, 244, 291, 294, 304, 305, 308, 310, 312, 316, 317, 321, 322, 324, 328, 329, 330, 331, 350, 364, 374, 376
Karaman emîrleri/beğleri: 423, 430
Karaman hânedânı: 420
Karaman: 190, 489
karanfil: 349
Karasu: 244, 415
Karasuk kültürü: 31
Karaşahr kabartmaları: 128
Karaşahr krallığı: 128
Karaşahr: 18, 19, 56, 57, 67, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 89, 91, 92, 96, 109, 112, 113, 125, 128, 129, 131, 132, 135, 142, 143, 152, 154, 173, 265, 459, 464
Karaşahrlılar: 75
Kara-tağ: 433
Karatal: 464, 476
Kara-Turgay ırmağı: 479
Kara-Yusuf (Kara Koyunlulardan): 473
Karlgren (İsveçli Sinolog): 52
Karluk hükümdarı: 271
Karluk Türkleri: 142, 149
Karluk/lar: 124, 138, 141, 143, 149, 173, 210, 265, 365
Karnat racaları: 349

Karni: 295
Karolenj İmparatorluğu: 90
Karpat dağları: 204
Karpat geçitleri: 301
Karpatlar: 103, 105, 206
Kars: 470
Karşı: 381, 452, 478
Kasar (Çengiz Han'ın kardeşi): 228, 229, 244, 249, 262, 290, 329, 429
Kastamonu Emîri: 493
Kastamonu: 489
Kastek: 463
Kastilya kıralları: 347
Kâşân: 343
Kâşgar hânedânı: 73
Kâşgar krallığı: 130
Kâşgar: 18, 19, 20, 33, 35, 57, 58, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 81, 125, 130, 132, 135, 142, 143, 145, 163, 173, 174, 175, 176, 178, 189, 193, 194, 267, 268, 341, 344, 350, 364, 365, 369, 374, 383, 463, 464, 465, 499, 501, 502
Kâşgarî yazısı: 130
Kâşgarî: 213, 315
Kâşgarya bölgesi: 194
Kâşgarya: 6, 9, 163, 172, 173, 174, 175, 176, 217, 265, 267, 268, 269, 289, 328, 329, 341, 376, 382, 406, 461, 462, 465, 489
Katakin: 222, 243
Katakinler: 222, 235, 236, 238
Katalonya: 104
Katanda kurganı: 46
Katanda: 47
Katay: 347
Kâth: 460
katolik: 356
Katvân bozkırı: 371
Kau-çeu: 63
Kaverîpatam (Çin ticaret filosu): 349
Kavurd (Melik-Şah'ın amcası): 182
Kayal (Çin ticaret filosu): 349
Kayalıg: 271, 308, 315
Kaydu Han (Moğol Hanı): 7, 222, 226, 228, 299, 301, 310, 322, 328, 329, 330, 331, 332, 341, 343, 347, 359, 370, 371, 372, 374, 375, 415, 441, 443
Kaydu hânedânı: 376
Kaylar ırmağı: 290
Kayseri: 183, 299, 309, 317, 387, 409, 427, 429, 489, 491
Kayşan: 331, 336, 359, 376
Kazakistan: 31
Kazan bölgesi: 482
Kâzân Han (Yasavur'un oğlu): 380
Kazan: 41, 103, 205
Kazgan (Mâverâünnehr emîri): 380, 381, 449, 466
Kazinskoye: 43
Kâzrûn: 405
Kazvîn: 171, 273, 278, 350, 410, 498
kebabe: 349
Kebek Han (Çağatay Hanı): 331, 375, 376, 377, 378, 379, 426
Kebek Han II: 502
Kediri: 327
Kefe limanı: 357
Kefe: 380, 443, 444, 445, 448
Kelat: 468
Kelermes altın baltası: 39
Kelermes: 30, 42
Keltler: 12
Kelt-Tuna bölgesi: 39
Keng Kong (Çin generali): 71, 73
Keng Kuei (Çinli vali): 75, 76
Keng Ping (Çin generali): 71, 75
Kentey dağları: 217, 228, 229, 250
Kerait kıraliyet ailesi: 290
Kerait kıralları/hükümdarı: 238, 241, 344, 455
Kerait ordusu: 242
Kerait sahası: 219
Kerait sarayı: 238
Kerait tahtı: 220, 236
Kerait ülkesi: 233, 235, 238
Keraitler: 20, 219, 220, 227, 229, 233, 239, 242, 243, 246, 259, 290, 309, 338, 395, 411, 422, 457
Kerbelâ dağları: 473
Kerç: 81, 114, 201, 445
Kersonesos: 114
Kert hânedânı: 424, 466
Kert hükümdarları: 390
Kert kırallığı: 467
Kertler: 377, 381, 418, 428, 429, 466, 467
Kerulen bozkırları: 15, 18
Kerulen kıyısı: 359
Kerulen nehri: 220, 221, 281, 290
Kerulen: 49, 138, 242, 290, 309, 310
Kerya: 344
Keszthely: 204
Keş: 383, 449, 450, 451, 452, 453, 454
Keşmir kıralları: 148
Keşmir: 78, 79, 100, 101, 148, 486
Keyhüsrev II: 187, 298, 299
Keyhüsrev III: 408
Keykâvus II (Selçuklu Sultanı): 307, 388, 391, 397, 439
Keykubâd II: 420
Khailar: 29
Khalkha-göl: 240
Khalkha'lar: 95
Khatun nehri: 45
Kherson: 103
Khoço: 154
Khor-titsa: 279
Khşevan (Soğdakça kral): 97
Kıbrıs Kırallığı: 317
Kıbrıs: 387
Kılıç Arslan: 184, 188, 305, 307, 388, 391, 397
kılıç: 40, 51, 66, 116, 121, 244, 256, 275, 297, 457, 472
Kınık'lar: 177
Kıpçak göçebeleri: 466
Kıpçak Hanları: 214, 303, 380, 404, 436, 444, 460
Kıpçak Hanlığı (Altın Ordu Devleti): 214, 300, 312,

352, 407, 427, 436, 437, 440, 441, 446, 447, 448, 460, 476, 481, 482, 483, 484
Kıpçak ili/ülkesi: 289, 350, 357, 439, 445
Kıpçak Moğol Hanlığı: 342, 350
Kıpçak Moğolları: 439, 440
Kıpçak ordusu/askeri: 221, 404, 446, 480
Kıpçak Sarayı: 442
Kıpçak Türkleri: 279, 312, 435, 438
Kıpçak/lar: 177, 212, 213, 279, 299, 300, 432, 439, 446, 460, 478, 481, 482, 483
Kırgız bozkırı: 13, 18, 178, 183, 185, 191, 269
Kırgız hâkimiyeti: 225
Kırgız istilâsı: 225
Kırgız Kazak ülkesi: 177
Kırgız Türkleri: 19, 157, 218
Kırgız ülkesi: 234
Kırgızlar: 47, 134, 153, 154, 177, 225, 246, 458
Kırıltuk: 229
Kırım sarayları: 23
Kırım: 17, 25, 40, 42, 43, 81, 103, 114, 201, 209, 210, 256, 280, 312, 350, 352, 357, 413, 438, 440, 442, 443, 444, 446, 448, 482, 483
Kıtay göçebeleri: 193
Kıtay Hanları: 165
Kıtay İmparatorluğu: 165, 193
Kıtay ordusu: 160, 193
Kıtay ülkesi: 407
Kıtay/lar: 95, 112, 134, 136, 139, 149, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 175, 176, 192, 193, 218, 221, 224, 252, 260, 263, 265, 284, 286, 344, 347
Kıtbuka (Hülegü'nün kumandanı): 393, 399, 400, 401, 402, 403
Kızıl freskleri: 80, 126, 127
Kızıl mağarası: 79
Kızıl: 80, 81, 127, 130
Kızılırmak: 388
Kızıl-Kum: 17
Kızıl-su: 70
Kia Seu-tao (Song nâzırı): 320, 322
Kiakhta: 52
Kiaksar (Med önderi): 36
Kia-ling-kiang nehri: 320
Kiang-çeu: 166
Kiang-si: 152, 166, 361
Kiang-su: 88, 152, 168, 323, 340
Kidâra: 97
Kidârit hânedânı: 97
Kidârit'ler: 98
Kie-çeu: 162
Kien (Kuça kıralı): 72, 73
Kien kang: 87
Kien-çeu: 166
Kien-ku'lar: 67
K'ien-long: 26
Kien-ning-fu: 346
Kien-şe: 59
K'ieu Çang-çu'en (Taoist din adamı): 277, 282
Kieu-kiang: 361
K-ieu-tsieu-kie: 61
Kiev ordusu: 279
Kiev prensleri: 279
Kiev: 13, 19, 29, 32, 42, 103, 201, 210, 211, 214, 256, 300, 305, 306, 435, 436, 476
Kiğı: 501
Kilikya Ermeni Kırallığı/kralları: 299, 343, 350, 385, 408, 423
Kilikya: 35, 318, 409
kilise/ler: 352, 413
Kilok ırmağı: 222
Kimek Türkleri: 213
Kimekler: 177, 213
Kimmer aristokrasisi: 38
Kimmer Bosporusu: 68
Kimmer bronz medeniyeti: 31, 32
Kimmer kültürü: 32
Kimmerler: 30, 32, 35, 36, 39
Kin Devleti: 261
Kin hânedânı: 262
Kin İmparatorluğu: 234, 243, 259, 455
Kin kırallığı/kıralları: 168, 198, 219, 226, 232, 258, 264, 280, 292, 362
Kin ordusu: 166
Kin sarayı: 221
Kin toprakları: 293
Kin Tunguz İmparatorluğu: 217
Kingan ırmağı: 69
Kingan sıra dağları: 239
Kingan: 18, 23, 82, 84, 220, 221, 238, 240
King-çao fu: 345
King-Çeu: 152
King-ho: 121
Kinler: 166, 167, 168, 169, 192, 193, 220, 221, 226, 227, 232, 233, 250, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 292, 293, 294, 318, 319, 339
Kin-şan adası: 169
Kin-tsong: 165
Kirako: 395
Kirakos (Ermeni tarihçi): 317, 385, 394, 399, 401, 406, 436
Kirkier: 442
Kirkor: 396
Kirman Atabekliği/Atabekleri: 295, 305, 391
Kirman: 180, 182, 296, 343, 421, 429, 471, 472, 499, 501, 502
Kirmanşâh: 393
Kiskörös: 204
Kişmayın: 368
K'i-tan'lar: 19, 24, 156
Ki-to-lo: 98
K'iü Pai-ya (Turfan kıralı): 120
Kiü Pai-ya (Turfan kıralı): 127
Kiü Wen-tai: 128
K'iü-çeu: 346
Kiü-şe kırallığı: 64, 73
Kiü-şe: 69, 76, 77
Kiü-yen: 66
Kiyat kabilesi: 222, 227, 230
Kiyatlar: 222
Kiyü-li: 67

Kiyün-çeu: 293
Kiyü-pi-şö: 148
Kla-ling ırmağı: 293
Kmer: 326
Ko Şu-han: 148
Kobak: 308, 387
Koban bronzları: 39
Kobdo ırmağı: 244
Kobdo: 91, 122, 141, 234, 244
Koblevo: 32
Koca Kurd (Çin tarihçisi): 139
Koçkar: 463
Koço: 173
Kokhar'lar: 485
Kolima: 20
Ko-lo Kağan: 150
Kolomna: 300
Koman Türkçesi: 316
Koman Türkleri: 436
Komanlar: 25
Komnen, Jean: 212
Kondurçinsk: 480
Konfüçyus dini: 193, 494
Konfüçyus kültürü: 336
Konfüçyus: 93, 292, 336
Kong-çang vilâyeti: 319
Kongirat Day-Seçen: 235
Kongirat: 222, 227
Kongiratlar: 222, 235, 236, 240
Kongrat aşireti: 460
Kong-ti: 322
konik külâh: 43
Konstantin Diyojen: 211
Konstantin Porfirogenet: 206, 210, 211
Konstantin Teş (Bulgar Çarı): 439
Konstantin V (Bizans imparatoru): 84, 205, 208
Konstantin X.: 213
Konya: 25, 183, 185, 187, 192, 298, 307, 317, 423, 427, 493
Kopal şehri: 308
Korçi (Ba'arin şefi): 231
Kore hânedânı: 325
Kore sınırı: 91
Kore: 26, 120, 163, 294, 325
Koreliler: 163
Kori-sübeçi: 244
Korkonak Cubur: 230, 231
Korkunç İvan: 15
Korolas: 222
Korusübeçi: 242, 244
Koso-göl: 153
Kosova: 489
Kostromskaya mezarı: 39
Kostromskaya sanatı: 40
Kostromskaya: 42
Ko-şang: 340
Koşo Saydam gölü: 140
Koşo Saydam yazıtları: 116, 132
Koşo-Saydam: 115, 122, 137, 138, 139, 220
Ko-tjong (Kore kıralı): 294, 325
Kozlov: 53, 68, 163
Ködeğe-aral, Kötüğü-aral: 310
Kökçü Şaman (Teb-tengri): 248
Kökçü: 248, 249, 250
Kökeçin (Prenses): 347
Kökö Temür: 362, 363
Kök-segü veya Kökse'ü (Nayman generali): 234
Köksün Orhon: 140
Köku-nor gölü: 305
König, F. W.: 39
Körgüz (Uygur, Doğu İran valisi): 304, 339, 344, 352, 374, 388, 389, 390
Körlaslar: 236
Köyiten: 236
Krakov banliyösü: 301
Krakov: 301, 439
Krasnoyarsk (Yenisey): 31, 42
Ksieng-may: 327
Ktesifon (Medâyin): 97
Kuang: 361
Kuang-ping: 362
Kuang-si: 320, 323
Kuang-tong, Kanton: 324
Kuang-tong: 324
Kuang-tö (Hotan kıralı): 72
Kubâd I (Sâsânî kıralı): 97
Kuban Alanları: 104
Kuban bozkırı: 210
Kuban bölgesi: 30
Kuban nehri: 43
Kuban saf bronz çağı: 31
Kuban tümülüsleri: 103
Kuban: 30, 37, 39, 42, 43, 102, 104, 205, 432, 482
Kubılay hânedânı: 331, 358, 364, 377
Kubılay Kağan: 18, 24, 26, 89, 244, 308, 311, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 352, 355, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 369, 370, 371, 374, 375, 401, 406, 410, 412, 415, 428, 437, 441, 458, 494, 496
Kubılay Şiremön: 310
Kubluk: 443
Kubrat Han: 203, 205
Kucar: 237
Kuça aristokrasisi: 80
Kuça bölgesi: 127
Kuça dili: 69, 78, 125, 126, 129, 153
Kuça kıralı: 78
Kuça ordusu: 129
Kuça şövalyeleri: 81, 127
Kuça tahtı: 130
Kuça Uygur kırallığı: 367
Kuça: 18, 19, 57, 67, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 83, 89, 92, 112, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 142, 145, 148, 154, 173, 193, 201, 217, 242, 266, 309, 310, 364, 378, 382
Kuçalılar: 73, 128
Kuçar: 232, 237, 241
Ku-çeng Kiü-şe'si: 71

Ku-çeng: 75, 124, 129, 139, 141, 143
Kuçu: 294
Kudatku-Bilik: 176
Kudüs: 339, 340, 397, 399, 406, 412, 413, 414
Kuei-çeu kantonu: 135
Kuei-hua-çeng: 54, 338, 344
Kuei-lin: 320, 323
Kuei-tö: 293
Kujula Kad-fises: 61
Kuku-khoto: 63, 165
Kuku-nor: 9, 76, 93, 119, 120, 147
Kulam (Çin ticaret filosu): 347, 349, 357
Kulan: 245
Kulan-başı bozkırı: 277
Kulca: 357, 463
Ku-li Pei-lo (Kutluk Bilge): 141
Kulikova: 446, 447, 448
Kul-oba: 33, 40, 42
Kuma: 432
Kuman Türkleri: 19
Kuman: 300
Kumaraciva: 78, 79, 80, 89
Kumâragupta: 98
Kumtara budist freskleri: 80, 127
Kumtara: 81, 126
Kuncur (Duva'nın oğlu): 376
Kunduz: 112, 114, 123, 144, 146, 148, 172, 380, 384, 449, 451, 452, 454
Kunduzca: 480
Kungkas: 97
Kunni: 199
Kuo Hiao-ko (Çin generali): 124, 128, 129
Ku-pei-k'eu: 159
Kur nehri: 408
Kur: 385, 408
Kura bozkırları: 502
Kura ırmağı: 296, 439, 470, 477
Kura: 100, 297, 470
Kurakişi Şiratori: 51
Kur'an-ı Kerîm: 334, 336, 366, 456, 484
kurban: 281
Kurcakuz (Marguz'un oğlu): 220
Kurdzhips: 43
Kurikan'lar: 134
Kurultay: 158, 243, 247, 248, 294, 304, 305, 309, 310, 318, 320, 321
Kurum (Bulgar Hanı): 205
Kusala: 359
Kusmehân muharebesi: 97
Kustanay: 480
Kuşan hükümdarları: 79
Kuşan İmparatorluğu: 61, 78
Kuşan ordusu: 75
Kuşan sarayı: 75
Kuşan/lar: 61, 97, 98
Kuşan-Sâsânî paraları: 79
Kutadmış (Kubılay'ın torunu): 339
Kutais: 298
Kutan (Kıpçak Hanı): 279, 300
Kutbeddîn: 391
Kuteybe İbn Müslim (Horasan valisi): 144, 145
Kutluk Bilge (Uygur Kağanı): 141
Kutluk Kağan: 132, 134, 135, 136, 137, 151
Kutluk Şah hânedânı: 295, 391
Kutluk Şah: 391, 421
Kutluk-buka: 447
Kutluk-hoca (Duva'nın oğlu): 377, 378, 421
Kutrigur Hunları: 108, 109, 200, 202, 205
Kutrigurlar: 108
Ku-tsang: 91
Kutuka-beki: 243
Kutula Kağan (Moğol Hanı): 226, 227, 230, 231, 237
Kutulmuş: 180, 182
Kutulmuşoğlu Süleyman: 183
Kutuy-hatun: 410
Kutuz (Memlûk Sultanı): 402, 403
Kuyâş: 364
Kuyıldar-seçen (Mangkud kabilesi beyi): 239
kuyumculuk: 40, 44
Kuzey Basamakları: 159
Kuzey bozkırları: 29
Kuzey Buz Denizi: 20
Kuzey Çin: 5, 7, 13, 29, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 112, 161, 166, 175, 192, 198, 226, 258, 259, 265, 280, 282, 292, 318, 344, 347, 362, 407
Kuzey Hindistan: 61
Kuzey Hunları: 69, 75, 76, 82, 84
Kuzey Irak: 407
Kuzey İranlılar: 33
Kuzey Jonglar: 48
Kuzey Kore: 158
Kuzey Moğolistan: 18
Kuzey Yunanistan: 213
Kuzey-batı Hindistan: 78
Kuzey-doğu Asya: 21
Kuzey-doğu Mançurya: 158
Kûzistan: 198
Küçlüg (Tayang'ın oğlu): 218, 245, 265, 266, 267, 268, 367
Küçü: 304
Küçük Ermenistan: 317
Küçük Hasan (Emîr Çopan'ın torunu): 428
Küçük Yüe-çi'ler: 57
Kül-Tegin (Kapağan Kağan'ın yeğeni): 115, 137, 138, 140, 145
Kül-Tegin yazıtı: 138
Kün Tengri de Uluğ Bulmış Küçlük Bilge Kağan: 151
Kün-buka: 294, 339, 340
Kürt kalesi: 473
Kürtler: 418, 422
Kütahya: 492, 493
Kütsi: 126
Kyozwa (Pagan kıralı): 327
Kyû-şû adası: 325

L

Labinskaya: 43
Ladislas (Fransisken rahibi): 442
Lahor: 196, 377, 484
Lajazzo: 317, 343

lamalar: bk. Tibetli lamalar
Lan-çeu: 90, 135
Lang-son: 326
Lan-k'i: 346
Lao-şang (Hun Yabgusu): 50, 56, 57
Lârende: 493
Lâtin Devletleri: 409
Lâtin seyyahlar: 351
Latince: 187
Laurent d'Ancone: 380
Layas: 343
Lâzkiye: 351, 408
Le Conquerant du Monde (Dünya Fâtihi: 1944): 10
Le Coq: 126
Leang kırallığı: 89
Leang Kin (Çin generali): 76
Leang-çeu: 64, 83, 139
Leao-ho havzası: 69
Leao-ho nehri: 83, 91, 192, 329
Leao-ho: 112, 156, 157, 224, 260, 329
Leao-si Kitayları: 119
Leao-si: 83, 88, 136, 139, 262
Leao-tong: 76, 83, 88, 158, 284
Leao-yang: 165, 168, 169, 259, 260, 261
Lebedya: 206, 211
Leburnion ırmağı: 212
Lefkoşe: 387
Lejyon: 15
Lelvar medeniyeti: 31
L'Empire des Steppes: 10
Lena: 20
Leon III (Ermeni kıralı): 409
Leon VI (Bizans imparatoru): 207, 208, 209
Leu-lan kırallığı: 70
Leu-lan: 69, 70, 71, 72
Lezgiler: 279
Li Çe-ç'ang (Rahip): 282, 312
Li Ki-long: 162
Li Ki-tsien: 162
Li K'o-yang: 156
Li kuang-li (Çin generali): 64
Li Ling: 66
Li Ngan-ts'yüan: 259
Li Şe-min: 120
Li Şe-tsi: 122
Li tai-po: 131
Li Tsin-çong Han (Kıtayların önderi): 136
Li Tsing: 122
Li Ts'un-hiu: 156
Li Yi (Çin generali): 147
Liegnitz: 301
Lieu Çe-yüan: 160
Lieu Fu-t'ong: 361
Lieu Tsong hânedânı: 88
Lieu Tsong: 24, 87, 88
Lieu Yuan (Te-yuan imparatoru): 86, 87
Lieu-çong: 76
Lieyu Wei: 494
Likaonia: 185
Li-Ngan-ts'yüan (Si-Hia kıralı): 259
Ling-çeu: 136, 137, 156, 162, 259, 281
Ling-kiü: 135, 136
Ling-wu: 136, 162
Lin-huang: 165
Li-po-çuen: 128
Li-tsong (Song imparatoru): 294
Li-Ts'un Hiu: 158
Litvanya seferi: 439
Litvanyalılar: 448
Liü Wen-huang: 323
Lob-nor: 89, 125, 17, 341, 344, 350, 382, 464, 64, 67, 69, 70, 71, 72, 78, 81, 83, 92
Loire: 104
Lombardlar: 90, 201, 202
Long: 62, 63
Long-men: 93, 94
Long-tö kantonu: 281
Lore: 296
Loren: 207
Louis IX (Fransa kıralı): 387
Louis l'Enfant (Karolenj kıralı): 207
Lo'yang: 14
Lo-yang: 25, 77, 78, 84, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 149, 150, 152, 155, 156
Luan-ping: 52, 54
Luc: 341
Lucalongo, Petrus (İtalyan tacir): 351, 352
Lukçun: 71, 76
Luristan bronzları: 39
Luristan: 39, 198, 470, 472
Lurlar: 472
Lü Kuang (Çin generali): 79, 89, 90
Lüders: 58
Lüleburgaz: 212
Lyon Konsili: 409

M

Ma Long (Çin generali): 83
Macapahit: 327
Macar akıncıları: 207
Macar bronzu: 32
Macar dili: 205
Macar ovası: 105, 106, 203
Macaristan: 19, 30, 35, 43, 45, 96, 103, 107, 111, 187, 201, 202, 203, 204, 207, 257, 300, 301, 303, 315, 316, 375, 433, 435, 439
Macarlar: 6, 14, 25, 202, 205, 206, 207, 210, 211, 213, 258, 299, 302
Madam Godard: 80
Madlen: 12
Madyes (Hükümdar Bartatuva'nın oğlu): 36
Maes Titianos: 70, 77, 351
Magadha: 100
Magdalen çağı: 29
Mahmûd (Türkistan Hanı Ahmed'in oğlu): 503
Mahmûd Arslan: 178
Mahmud Beğ (Türkmen Emîri): 420, 423
Mahmûd Han (Soyurgatmış oğlu): 456,
Mahmûd ibn Muhammed: 188
Mahmûd Şah II (Delhi Sultanı): 485

Mahmûd Yalavaç: 285, 307, 366
Mahmudâbâd: 502
Maitreya: 396
Makedonya: 15, 490
Makedonyalılar: 485
Makika (Nesturî Patriği): 393, 394, 406
Malabar kıyısı: 353
Malatya: 487
Malay-polinezya ırkı: 326
Malazgird muharebesi: 182, 211
Malezya pazarı: 349
Mallû İkbâl: 485
Malta: 29
Malva: 61, 98, 100, 175
Mamay (Altın Ordu'nun hükümdarı): 8, 446, 447, 476
Manas bölgesi: 462
Manas ırmağı: 380
Manas: 129, 382
Mançular: 14, 95
Mançuli: 29
Mançurya: 12, 17, 20, 29, 41, 55, 69, 75, 79, 82, 83, 84, 88, 109, 117, 158, 159, 164, 165, 166, 168, 169, 193, 213, 220, 221, 241, 259, 260, 261, 329, 330
Mandasor racaları: 100
Mangala (Kubılay'ın oğlu): 345
Manghes, Mankas, Monkas: 300
Mangkud: 222
Mangu Timur (Hülegü'nün oğlu): 405, 409
Mangu-Timur (Kıpçak Hanı): 328, 371, 441, 443
Mani dini, Manihaizm: 151, 152, 154, 357
Mani ruhban sınıfı: 151
Mani tapınakları: 152
Maniah: 113, 212
Manihaist misyonerler: 150
Manihaist/ler: 150, 152, 154, 225
Mani-Nesturî: 286
Mansur ibn Nûh I (Sâmânî hükümdarı): 172
Manzi: 347, 349
Mar Abraham (Kudüs metropoliti): 407
Mar Denha (Neturî patriği): 405, 406, 407
Mar Giwargis (Pekin metropoliti): 340
Mar Jak (Semerkand Metropoliti): 407
Mar Jesusabran (Tangut Metropoliti): 407
Mar Koka katedrali: 407
Mar Sehyon nesturî manastırı: 407
Mar Sergis: 340
Mar Şalita kilisesi: 411, 417
Mar Yahballaha (Nesturî patriği): 338, 339, 340, 406, 407, 410, 411, 415, 417, 418, 421, 422
Marâga: 397, 406, 407, 411, 415, 417, 418, 421, 422
Marakanda: 59
Marâvsik-ilâ: 364
Marces-Soffar: 421
Mardin: 473
Marguz: 220
Maria: 423
Marignolli, Jean (Fransisken): 357, 380, 445
Mariupol: 279, 448, 476
Markus (Nesturî hacısı): 340, 341, 375, 406, 407
Marquart: 97, 199, 208, 209, 210
Martonaşa: 37
Masagetler: 36
Maspero, H.: 48
Ma-ta-ku (Kin kıralı): 169, 259
Matarka: 209
Mathûra: 61, 175
Mâveraünnehir: 6, 7, 8, 13, 20, 115, 142, 153, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 183, 189, 194, 197, 198, 200, 217, 257, 265, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 285, 289, 304, 305, 328, 329, 333, 343, 364, 366, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 390, 449, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 478, 479
Max Loehr: 30
Maykop emayeli gümüş: 43
Maykop mezarı: 30
Mazenderân: 389, 391, 392, 429, 468, 472, 504
Med ülkesi: 39
Medler: 33, 36
Med-Pers inançları: 33
Medya: 36, 38, 60
Megücin Se'ültü (Tatar Hanı): 233
Mehmed II (Karaman beği): 493
Mekke: 277, 454, 470
Melanklenler: 38
Melgunov: 37
Melik Fahreddîn: 424
Melik-Şah: 176, 182, 184, 187, 188, 189, 212
Melitopol: 42
Melyapur: 352, 353, 357
Memlûk askerleri/ordusu: 409, 421, 488, 491
Memlûk askerleri: 488
Memlûk imparatorluğu: 487, 490
Memlûk Sultanlığı: 402, 403, 407, 418, 420, 423, 440, 441
Memlûk Türk-Çerkez milisi: 487
Memlûklar: 402, 404, 406, 408, 409, 410, 412, 414, 421, 422, 423, 427, 438, 444, 445, 474, 487, 489
Men Kong (Çin generali): 318
Menandros (Bizans tarihçisi): 112
Menbic: 70, 399
Menteşe: 489, 491
Merâga: 278, 297
Merginânî: 367
Merhart: 44, 45, 52, 66
Meriç: 212
Merkit çeteleri: 229, 246
Merkit: 223, 243, 303, 308, 359
Merkitler: 220, 230, 234, 236, 245, 250, 266
Merovenjler: 90
Merv: 17, 70, 97, 109, 115, 144, 145, 172, 176, 178, 189, 190, 192, 195, 219, 273, 275, 276, 350, 372, 408
Meryem Ana heykeli: 316
Mes'ud (Ahmed'in oğlu): 503
Mes'ûd (Gazneli Sultan): 178
Mes'ud II (Selçuklu Sultanı): 420, 427
Mes'ud Yalavaç (Türkistan valisi): 304, 305, 366, 369, 370, 371, 372, 374, 390

Mes'udî: 209
Meşhed: 427, 429
Meşhedhisâr: 472
Meşhedli Sultan Ali (İranlı tezhip ustası): 504
Mete: 55, 56, 57
Metiers loncası: 348
Metz şehri: 106
Meymûnduz: 392
Meyyafârikîn Emîrliği: 398
Meyyafârikîn: 399, 398
Mezopotamya: 39, 297, 318, 323
Mezya Bulgarları: 205
Mezya: 108, 202, 205
Mısır: 183, 217, 278, 387, 391, 393, 397, 400, 402, 403, 406, 408, 436, 458, 474, 475, 487, 488
Mısır-Suriye vilâyetleri: 487
mızrak: 30, 31, 42, 47, 116, 256
Mihaeni: 35
Mihail Paleologos (Bizans imparatoru): 406, 439, 440
Mihalkova hazineleri: 32, 35
Mihirakula: 100, 101, 281
Milano: 85, 87, 106
Mindor: 296
Mindszent buluntusu: 204
Mingler: 361, 362, 494, 499
Ming-şa-şan zaferi: 137
Ming-şa-şan: 137
Ming-ti (Han imparatoru): 71, 72, 73
Minorsky: 175, 199, 213
Minteke boğazı: 70
Minusinsk bölgesi: 246
Minusinsk kaynakları: 47
Minusinsk metalürji merkezi: 44
Minusinsk Müzesi: 95
Minusinsk sanatı: 52
Minusinsk: 19, 30, 31, 32, 42, 44, 45, 46, 47, 51, 57, 95, 153, 204
Minyatürler: 152
Mîr Bâyezid (Hocent emîri): 450
Mîr Hüseyin: 449, 451, 452, 453, 454
Miran: 70, 78
Mirân-şâh (Timur'un oğlu): 467, 470, 471, 473, 474, 477, 495, 498
Mirat: 486
Mirdâsî hânedânı: 182
Mirhond: 96, 278, 503, 504
Mirza Abdullah (Kazgan'ın oğlu): 381, 449
Mirza İskender: 465
misyonerler: 353
Mitridat II (Part kıralı): 60
Mitügen (Çağatay'ın oğlu): 366, 370, 372
Mizuki mevkii: 325
Moğan bozkırı/ovası: 296, 385
Moğan: 297, 298, 307, 317, 391, 397, 495
Moğol akıncıları: 303
Moğol askerî tımarları: 319
Moğol aşiretleri: 25, 203, 222, 237, 432
Moğol av seferleri: 258
Moğol Avrupası: 432
Moğol beğleri: 359, 411, 426, 427
Moğol destanı: 237, 459
Moğol Duğlat ailesi: 461
Moğol eyaletleri: 330
Moğol filosu: 324
Moğol fütuhatı: 298, 318, 350, 351, 404, 487, 504
Moğol generalleri: 261, 321
Moğol hakimiyeti: 413
Moğol hânedânı: 233, 331, 336, 339, 344, 350, 357, 358, 448
Moğol Hanlığı: 300, 368, 381, 449, 476, 499
Moğol hazinesi: 389, 390
Moğol İmparatorluğu: 7, 236, 250, 270, 283, 289, 291, 293, 294, 311, 313, 324, 329, 348, 352, 356, 358, 360, 436, 494
Moğol istilâsı: 169, 207, 214, 262, 270, 296, 318, 326, 327, 453, 484
Moğol kabileleri: 213
Moğol Kağanları: 311
Moğol Kara-Kıtay İmparatorluğu: 195
Moğol kıralları: 455
Moğol kırallık rejimi: 227
Moğol nesturîliği: 340
Moğol ordusu: 243, 244, 255, 278, 290, 293, 294, 295, 297, 298, 301, 307, 317, 320, 325, 326, 327, 363, 385, 392, 393, 400, 403, 409, 412, 413, 424
Moğol prensleri: 301, 305, 362
Moğol Rusyası: 447
Moğol sarayı: 307, 318, 344, 361, 362, 418
Moğol subayları: 389
Moğol Şeybanîler: 25
Moğol tahtı: 368
Moğol tarihi: 169, 231, 289, 301, 417
Moğol töresi: 366
Moğol ülkesi: 241, 253
Moğol valileri: 423
Moğolca: 21, 48, 220, 221, 260, 335, 336, 379, 419
Moğol-İran Devleti: 427
Moğolistan: Pek çok yerde
Moğollar: Pek çok yerde
Moğol-Mançu toprakları: 82
Moğol-Türk boyları: 187
Mohi: 302
Moise (Rahip): 442
Mojaysk: 448, 476
Moldavya: 302
Mologa ırmağı: 300
Mong T'ien (Başkomutan): 55
Mongka Kağan: 299, 300, 301, 342, 358, 388, 390, 391, 392, 397, 401, 434, 437
Mongka Temür: 441
Mongka: 301, 303, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 325, 328, 332, 334, 337, 367, 368, 387, 388, 391, 395, 428, 434, 435
Mong-ku: 226
Mon-kmer ırkı: 326
Montecorvino (Körgüz'ün oğlu): 352, 353
Montecorvino, Jean (Fransisken misyoneri): 339, 351, 352, 355, 357
Moravya: 301

Mordov: 38
Moskof Prensliği: 476, 482
Moskova prensleri: 445
Moskova: 300, 448, 476
Mo-yen-ço: 150
Mstislav, Galiçli (Rus prensi): 279
Mu jong'lar: 91
Mubârizeddîn Muhammed: 429
Muğan ovası: 278
Muhammed (Harzem Sultanı): 196, 197, 198, 266, 269, 270, 271, 273, 274, 277, 278, 458
Muhammed (Hz.): 410
Muhammed (Melikşah'ın oğlu): 188
Muhammed Buğra-han: 176
Muhammed Han: 465
Muhammed Haydar Duğlat, Mirza: 383, 456, 502
Muhammed ibn Cihangir: 496
Muhammed İbni Tuğluk: 379, 484
Muhammed Sâm (Melik Fahreddîn'in kumandanı): 424
Muhammed Şeybânî (Moğol Hanı): 503, 505
Mu-han (Bumun Kağan oğlu): 111
Muharip Kırallıklar: 48, 52, 54
Muîneddin Süleyman, Pervâne: 408, 409
Mu-iong: 88
Muizzeddîn Hüseyin (Gıyaseddin'in oğlu): 428
Mu'izzeddîn Hüseyin: 466
Mu-jong ailesi: 89
Mu-jong Çuei: 89
Mu-jong hâkimiyeti: 89
Mu-jong kırallığı: 89
Mu-jong Tsiyun: 88
Mu-jong'lar: 88, 89, 90
Mukali: 235, 264, 280
Muktapida: 148
Mukuli: 264
Multan: 275, 378, 484, 485
Muncuk: 105
Mundiyuk: 105
Munkacz: 301
Munte, Guillaume (İzmir valisi): 492
Murgâb ırmağı: 378
Murgâb: 378, 426, 501, 505
Murtuk: 81, 126, 127
Murtuk-Bezeklik: 152
Musée Cernuschi: 54
Musevîlik: 209
Mustafa Kemal Atatürk: 192
Musul Atabekleri: 305, 385
Musul: 188, 386, 393, 404, 429
Musullu Alâeddin: 323
Muş bölgesi: 473
Muş: 429, 471, 499
Mutahharten (Türkmen Emîri): 470, 490, 491
Mu'temed (Halife): 170
Muzafferî hânedânı: 466, 471
Muzaffer-i Kâşî (İsfahan Muzafferî valisi): 471
Muzafferî toprakları: 471
Muzafferîler: 429, 466
Muzart: 19
Mübarek Şah: 370, 372
Münglik: 248, 249
Müres: 32
müslüman propagandası: 341
Müslüman/lar: 354, 368, 380, 395, 411, 416, 422, 493
Müslüman-Türk dünyası: 169
Mütügen: 274, 307

N

Nablus: 400
Nahcevân: 317, 385, 416, 470, 474, 498
Naisus: 105
Nakşeb: 379
Nakş-i Cihan: 465
Naleşa: 134
Na-mo: 312, 334
Nan-çang: 152
Nan-çao: 319
Nandor Fettich: 96, 204
Nangin: 348
Nan-keu geçidi: 135
Nankin: 87, 92, 93, 97, 162, 166, 167, 354, 361, 362
Nan-şan dağları: 57
Nan-şan: 63
Napoléon: 15, 256, 455
Napoli: 357, 412
Narasimhagupta: 100
Narin nehri: 463
Narin vadisi: 463
Nâsır (Halife): 270
Nâsır (Memlûk Sultanı): 444
Nasır Yusuf (Eyyubî): 398, 400, 401
Nâsr ibn Ahmed: 170, 171
Nassio, Guillaume: 342
Nasturî freskleri: 152
Naya (Moğol subayı): 245
Nayan: 329, 330, 443
Nayman halkı: 245
Nayman kırallığı: 242, 252
Nayman Noyan: 399
Nayman şamanları: 236, 238
Nayman tahtı: 238
Nayman ülkesi: 242, 243, 290, 305, 315
Nayman: 243, 304
Naymanlar: 20, 155, 218, 219, 220, 234, 235, 236, 241, 243, 246, 247, 266, 284, 338
Nehâvend: 472
Nemesvolgy: 204
Neolitik çağ: 29
Nesâ: 274, 276
Nesâ'lı Muhammed: 276
Nesef (Karşı): 379, 496
Nesturî haçı: 365
Nesturî katedrali: 418
Nesturî Kilisesi: 316, 340, 406, 415
Nesturî Konsili: 407
Nesturî misyonerleri: 413
Nesturî Öngüt Türkleri: 259
Nesturî Patrikliği: 340, 407

Nesturî rahipleri: 252, 315, 407
Nesturî Türkleri: 356
Nesturî: 154, 171, 173, 217, 225, 243, 290, 354, 393, 436, 437
Nesturîler: 218, 298, 340, 356, 395, 406, 418, 422
Nesturîlik: 177, 218, 225, 306, 312, 337, 338, 339, 437
Neustadt: 303
Ngai-sie, İsa (Güyük Kağan'ın antronomu): 341
Ngan Lu-şan: 149, 157
Ngan Şe-kao (misyoner): 78
Ngan-huei: 168, 323, 361
Ngan-si: 76, 128
Ngan-tö (Çin'e tabi kral): 71, 73
Ngan-yang baltaları: 31
Ngan-yang mezarları: 35
Nghe-an: 326
Nicolo di Pagana (Ceneviz elçisi): 445
Nien-mo-ho (Kin generali): 165, 166
Niğbolu zaferi: 493
Niğbolu: 489
Nihâvend muharebesi: 144
Nijni Novgorod: 31
Nikefor I: 205
Nikolas IV (Papa): 352, 357, 375, 411, 413, 414, 421
Nikolayev bronz dökümhanesi: 30, 31
Nikolayevka: 103
Nikov, M. P.: 442
Nikpay Oğul: 372
Ning-hia: 136, 137, 156, 162, 259, 281, 339, 344
Ning-kiang: 165, 166
Ning-po: 166
Ning-wu: 162
Nin-kia-su (Kin kıralı): 292, 293
Nirun Moğolları: 221
Nirun'lar: 222
Nisibîn: 297
Niş: 106
Nişâpûr: 174, 178, 180, 189, 190, 273, 274, 343, 405, 408, 418, 429, 467
Niya (Ni-yang): 70, 78
Nizâm ül-Mülk: 182, 184
Nizip manastırı: 407
Nizip: 407
Noel: 317
Noeldeke: 96
Nogay (Berke Han'ın yeğeni): 404, 408
Nogay: 438, 439, 440, 442, 443, 446
Nomokan (Kubılay): 328, 329
Nonni ırmağı: 69, 237
Novgorod: 300
Novoçerkask: 43
Novogrigorievsk hazinesi: 31
Noyan Baycu: 420
Noyan Cebe: 260, 268
Noyan Celayir Bala: 275
Noyan'lar: 281
Noyin Ula mezarı: 54
Noyin-Ula: 40, 46, 54, 68
Nûh ibn Mansur II (Sâmânî hükümdarı): 172
Nûh ibn Nâsr I (Sâmânî kıralı): 171
Nusaybin: 399
Nuşepi aşiretleri: 124, 131, 132
Nuveyrî: 423, 441, 443

O

Ob nehri: 45
Obi: 177, 213
Oder nehri: 301
Odessa: 32, 41
Odoric de Pordenone (Fransisken): 247, 344, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 356, 358
Oglakti köyü (Minusinsk): 47
Oglakti: 44
Oğul Kaymış (Güyük'ün karısı): 308, 309, 310, 387
Oğuz aşiretleri: 177, 182, 183, 187, 190, 192, 213, 273
Oğuz ayaklanması: 190
Oğuz beğleri: 195
Oğuz boyu: 25, 180, 181
Oğuz töresi: 182
Oğuz Türkleri: 177, 210
Oğuz ve Kanklı boyları: 269
Oğuzlar: 141, 177, 183, 185, 190, 192, 211, 212, 213, 214, 432
ok: 14, 15, 23, 51, 66, 116, 121, 226, 237, 257, 258, 275, 356
Oka: 38
Okin-barkak (Çengiz Han'ın amcası): 227, 260
Oktar: 105
Olbia: 103
Olcaytu Han: 8, 335, 353, 365, 378, 406, 411, 421, 422, 423, 424, 426, 436
Olmütz şehri: 301
Omurtag Han: 205
Oneges: 107
Ongirat: 222
Ongkin nehri: 63, 322
Ongkin: 62, 63, 66, 219
Ongut'lar: 20
Onogur Türkleri: 206
Onon ırmağı: 221, 228, 247, 250, 281
Onon: 221, 222, 230, 242, 290, 309, 318
Onugur Bulgar aşireti: 204, 205
Onugur'lar: 206
Oppeln eyaleti: 439
Orda (Batu'nun kardeşi): 299, 433, 443
Ordos bozkırı: 84
Ordos bölgesi: 123
Ordos bronzları: 51, 52, 54
Ordos federe Hunları: 84
Ordos Hun kavimleri: 41, 47
Ordos sanatı: 45, 51, 52, 54
Ordos ülkesi: 55
Ordos: 18, 45, 48, 51, 54, 63, 79, 119, 156, 162, 163, 204, 217, 258, 280
Ordu-balıg: 141, 291
Orenburg: 42, 433, 480
Oreste: 107
Organa: 311, 322, 367, 369, 370

Orhan Gazi: 424
Orhon bozkırları: 18
Orhon hânedânı: 138
Orhon kaynakları: 134
Orhon kıyıları: 18
Orhon kitâbeleri: 140
Orhon nehri: 19, 62, 69, 151, 225, 305
Orhon Türk Kağanlığı: 132
Orhon ülkesi: 158
Orhon Yazıtları: 136
Orhon: 49, 54, 63, 67, 75, 82, 84, 109, 111, 112, 117, 138, 154, 157, 219, 225, 280, 286, 329, 331, 350, 457, 458
Orleans: 106
Ormuz: 343, 347, 351, 353
Orta Anadolu: 409
Orta Asya: 61, 75, 196, 341, 348, 357, 405, 441, 449, 469, 482, 483, 494
Orta Doğu İmparatorluğu: 188
Orta İrtiş: 213
Orta Minoen: 30
Orta Rusya: 17
Orta Sibirya: 30
Orta-Çeu: 52
ortodoks: 279, 323, 342
Osetler: 104, 482
Osman (Karahanlı): 196, 269
Osman (Teke emîri): 493
Osman Gazi: 423, 424
Osmanlı beğliği: 424
Osmanlı hânedânı: 490
Osmanlı imparatorluğu: 273, 423, 427, 487, 491, 492, 493
Osmanlı ordusu: 492
Osmanlı Pâdişâhı: 26
Osmanlı toprakları: 491
Osmanlı Türkleri: 25, 430
Osmanlı: 190, 207
Osmanlılar: 185, 192, 423, 436, 493
Ostrogot/lar: 103, 104, 105, 107
Otar: 463
Otman ibn İbrahim (Karahanlı hükümdarı): 197
Otrâr: 270, 271, 272, 305, 350, 370, 433, 440, 447, 475, 476, 483, 494
Otton I (Germanya kıralı): 207
Otuz Tatar/lar: 134, 138, 220
Oyrat beği Kutuka-beki: 243, 245
Oyrat şamanları: 236
Oyrat/lar: 220, 223, 236, 243, 308
Oyrotin kurganı: 46
Ozmış Kağan: 140

Ö

Ögedey hânedânı: 310, 322, 328, 362, 376, 415, 434
Ögedey Kağan: 296, 297, 299, 303, 368, 385, 389, 391
Ögedey ulusu: 331
Ögedey: 240, 261, 264, 271, 272, 274, 285, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 299, 301, 303, 304, 305, 307, 309, 310, 318, 328, 330, 331, 332, 337, 366, 367, 385, 390, 391, 434
Ögedeyli/ler: 315, 368, 375, 387
Ölün-eke (Çengiz Han'ın annesi): 248, 249, 290
Ömer Hayyam: 190
Ömer Mirza: 495, 498
Ömer Şeyh (Timur'un oğlu): 464, 495, 473, 478, 495, 503
Ön Asya: 176, 493
Ön Ts'in hânedânı: 89
Ön Yen'ler: 88
Öngüt başbuğu Alakuş-tegin: 259
Öngüt hânedânı: 338
Öngüt Körgüz: 330
Öngüt prensleri: 344, 356
Öngüt Türkleri: 243, 338
Öngüt ülkesi: 339, 344, 356, 407, 440
Öngütler: 252, 260, 284, 338, 344, 352, 356
Öngüt-Türk halkı: 407
Ön-Kiü-şe: 71
Ötüken ormanları: 139
Ötüken: 10, 115, 134, 141, 453
Özbeg (Azerbaycan Atabeki): 278, 295, 357
Özbek Han (Toktay'ın yeğeni): 444, 445
Özbek Hanları: 505
Özbekler: 189, 500
Özkent: 266, 463

P

Pa-çeu: 162, 262
Padova: 357
Pâdşâ-hatun (Kirman Kutluk-şah'lar vârisi): 405
Pagan (Birman başkenti): 327
Pagan kıralları: 327
Pagan: 346
Pahipuszta: 204
Pai-teng yaylası: 55
Pakimeres: 442
paleolitik çağ: 29
Pamir dağları: 198
Pamir vadisi: 70
Pamir: 6, 18, 70, 75, 94, 125, 130, 144, 146, 148, 268, 344, 462
Pan Çao: 60, 71, 72, 73, 74, 75, 76
P'an Mei: 161
Panipat: 485
Panonya: 103, 106, 107, 201, 202, 204
Pan-şan: 30
Pao-çeu: 162
Pao-ngan: 91, 265
Pao-ning: 293, 320
Pao-ting: 89, 137, 158, 161, 162
Pao-ting-fu: 161
Papa: 306, 343, 347, 352, 357, 386, 409, 413, 414
Papalık: 409
papaz: 337
Pâquette, (Lorenli kadın): 315
para basımı: 333
Parak suyu: 503
paralı askerler: 402

Paris: 10, 80, 81, 107, 157, 163, 413
Part İmparatorluğu: 60, 71
Partlar: 14, 23, 76, 78
Pascal l'Espagnol: 380
Pasırı: 45
Pasırık: 19, 45, 46, 47
Pasianoi: 59
Paskalya yortusu: 316, 414
Patrik: 413
Patrikhane: 418
Patris Bonus: 202
Patzanakitai: 210
Pavlov, Kilikyalı: 113
Pavya: 106, 207
Peçenek hâkimiyeti: 212
Peçenek ordusu: 212
Peçenek Türkleri: 19, 206, 210
Peçenek/ler: 25, 207, 210, 211, 212
Peçili körfezi: 42, 262
Peçili: 13
Pegu: 326
Pehlevî lehçesi: 151
Pehlîvan (İldegiz'in oğlu): 188
Pei Çeu hânedânı: 95
Pei Çeu kıralı: 112
Pei Han (Kuzey hanı): 86, 160
Pei Han hânedânı: 88
Pei Han kırallığı/kıralları: 160
Pei hânedânı: 143
Pei Hanları: 160
Pei Jonglar: 48
Pei Leang Devleti: 91
Pei Leang hânedânı: 91
Pei Leang: 92
Pei Tsi hânedânı: 95
Pei Yen kırallığı: 91
Pei-şe: 99
Pei-ting: 143
Pei-Ts'i hânedânı: 110
Pekin Kıtayları: 175
Pekin sarayı: 220, 226, 233, 331
Pekin: 13, 14, 19, 23, 24, 25, 29, 48, 54, 63, 88, 135, 136, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 169, 175, 176, 192, 193, 195, 217, 219, 220, 221, 224, 227, 232, 237, 250, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 280, 286, 288, 292, 324, 325, 326, 331, 332, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 350, 351, 352, 355, 356, 357, 359, 362, 365, 371, 375, 376, 378, 380, 406, 407, 410, 412, 413, 419, 440, 445, 499
Pelliot: 20, 51, 82, 109, 110, 125, 126, 201, 220, 281, 292, 306, 308, 335, 338, 340, 341, 342, 343, 345, 385, 386
Pencâb kavimleri: 101
Pencâb: 61, 78, 98, 100, 101, 109, 174, 196, 353, 377, 379, 484, 485
Peng-çeng: 93
Pen-kiao köprüsü: 121
Pépin: 203
Peregrino (Zayton metropolidi): 352, 353
Pérouse: 353
Perovsk: 177
Pers dini: 150
Pers İmparatorluğu: 79
Pers minyatürü: 127
Pers Sâsânî İmparatorluğu: 144
Pers: 113, 114, 115, 119, 208
Persepolis: 33
Persler: 33, 36, 58, 202
Persleştirmek: 36
Pervân muharebesi: 275
Pervân: 274, 275
Peşte: 302
Pétis de la Croix: 479
Petreni: 30
Petro (Crempalı, kumandan): 439
Petronas: 209
Philippe II: 455
Philippe le Bel (Fransa kıralı): 335, 413, 414, 423
Pi (Sekiz Hun boyu önderi): 68
Piatigorsk kurganları: 31
Pin-çeu: 121
Ping-çeng: 55, 90, 92, 94
P'ing-leang: 281, 293
Ping-lu: 157
Ping-ting-hiyang: 319
P'ing-yang fu: 345
P'ing-yang: 261, 265
Ping-yang: 86, 87
Pir Budak (Ebu-Said oğlu): 501
Pir Muhammed (Cihangir'in oğlu): 495
Pir Muhammed ibn Ömer Şeyh: 495, 496
Pir Muhammed: 485
pirinç pazarı: 348
piskoposlar: 337
Pişpeg: 379
Piyanobor kültürü: 103
Plan Carpin, Jean (Fransisken rahibi): 15, 247, 253, 257, 292, 305, 306, 307, 308, 386, 435, 436
Po Şuen (Kuça kıralı): 79, 89
Podgortsa hazinesi: 32
Po-hai Tunguz-Kore Kırallığı: 158
Pokrovsk mezarı: 31
Polo, Maffeo (Venedikli tacir): 342
Polo, Marco: 7, 163, 247, 286, 291, 314, 323, 327, 329, 330, 332, 333, 334, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 354, 356, 358, 410, 442, 483
Polo, Nicolo (Venedikli tacir): 342
Polo'lar: 343, 344, 345, 347, 351
Polomen (Batı Apar Kağanı): 110
Polonya ordusu: 301
Polonya: 301, 305, 375, 435
Polonyalı tarihçiler: 301
Polonyalı/lar: 14, 301
Poloveç Türkleri: 436
Poloveçler: 213
Polovetsi: 300
Poltava: 448, 476
Polybe: 43

Po-ngan: 261
posta servisi: 356
Po-yang gölü: 361
Po-yang: 166
Po-yao-ho (Alakuş'un oğlu): 260
Po-yao-ho (Çengiz Han'ın oğlu): 339
Prato, Guillaume (Prof.): 357
Prebhâkaramitra (Hintli misyoner): 123
Prens Ananda: 337
Priskus (Bizans generali): 106, 202
Prokhorovka: 42
Provence: 207
Prut nehri: 432
Pseudavar: 199
Ptolémée: 70, 344
Ptolemeus: 56
Pu Hong: 89
P'u-çeu: 265
Pulaçı (Duğlat emîri): 382, 461
Pu-nu (Hun yabgusu): 68
Puragupta: 100
Puszta: 303
Pusztatoti buluntusu: 204

Q

Quilon (Çin ticaret filosu): 347, 349, 351
Quinsai: 349

R

Rabban Sauma (Nesturî hacısı): 8, 338, 339, 340, 341, 352, 371, 375, 406, 407, 410, 412, 413, 414, 415
Raca'lar: 486
Racput aşireti: 101
Racyavardhana: 101
Raden Vicaya: 327
Râdkân: 429
Rahiba kalesi: 423
rahipler: 337, 413, 417
rasathane: 422
Ratibor: 301
Rawak: 77
Ray Dul Çand (Racput reisi): 485
Reims bölgesi: 207
Reims: 93
Ren: 106, 107
René Grousset: 10
Reşideddîn (İranlı tarihçi, Hemedânlı Fadlallah Reşideddîn Tabîb): 420
Reşideddîn: 221, 222, 227, 231, 234, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 250, 264, 268, 270, 272, 274, 278, 281, 284, 290, 291, 293, 300, 302, 307, 310, 311, 329, 330, 331, 334, 336, 366, 368, 371, 372, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 402, 403, 404, 405, 408, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 426, 427, 432, 433, 437, 438, 443, 444
Rey: 14, 70, 171, 180, 181, 184, 196, 273, 278, 296, 350, 494, 496, 501, 502
Riazan: 300
Richard de Bourgogne (Başpiskopos): 380
Rinçenpal (Kusala'nın oğlu): 359
Risâle: 209
Rodos şövalyeleri: 492
Roksolan'lar: 102
Roma çağı: 56
Roma heykeltraşçılığı: 93
Roma imparatorluğu: 76, 103, 104
Roma paraları: 77
Roma: 11, 15, 18, 25, 43, 45, 47, 68, 70, 71, 84, 87, 88, 90, 101, 104, 106, 187, 343, 357, 412, 413, 414
Romalılar: 12, 35, 48, 61, 87, 185
Romanya: 30, 32, 43, 435
Romen Diogenes (Bizans imparatoru): 182, 211
Romen Lekapen (Bizans imparatoru): 209
Rostovtzeff: 42, 44
Rubrouck, Guillaume: 7, 15, 124, 224, 225, 247, 248, 258, 279, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 353, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 440
Rubruquis: 217
Rugas: 105
Rugila: 105
Rum İmparatorluğu: 490
Rum kırallığı: 350
Rus bozgunu: 280
Rus bozkırı: 18, 24, 30, 32, 33, 42, 102, 109, 207, 210, 211, 212, 213, 312
Rus eyaleti: 164
Rus kaynakları: 299, 484
Rus Moğolbilimcileri: 223
Rus ordusu: 210, 279
Rus prensleri: 435, 447, 448
Rus prenslikleri: 432
Rus tarihçiler: 177, 213
Rus tarihleri: 212
Rus toprakları: 228
Rus Türkistanı: 67, 109
Ruslar: 213, 214, 279, 289, 300
Rusudan (Kraliçe): 295, 298, 388
Rusya hıristiyanlığı: 448
Rusya: 7, 9, 19, 23, 26, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 47, 58, 103, 107, 142, 177, 199, 204, 212, 214, 250, 277, 293, 299, 304, 305, 311, 332, 351, 404, 428, 435, 447, 448, 459, 460, 475, 481, 482, 489
Ruvas: 105
Rükneddin (Herat Meliki): 408, 418
Rükneddîn Hoca: 391
Rükneddîn Kurşah (İsmailî önderi): 392
Rükneddin Mahmûd: 189, 194
Rüstem: 495, 496, 497
Ryazan: 435

S

Sa'ad ibn-Zengî (Salgurî hânedânından): 295
Sabaria: 203
Sabir: 200
Sabrak: 234
Sabrân: 447, 475, 478, 479
Sadî: 190

Sadr-cihân Ahmed el-Hâlidî (Gaykatu'nun veziri): 415
Sa'dü'd-devle (Argun'un Maliye nazırı): 411, 415
Safevî'ler: 502
Saffarî Amr ibn el-Leys (Horasan beyi): 171
Saint Leon le Grand (Papa): 106
Saint Louis: 314, 316
Saint-Denis: 413
Sainte-Chapelle: 413
Saint-Jean d'Acre (Akka): 343
Saint-Louis: 308, 309, 312
Saint-Michel de Tareb manastırı: 407
Saint-Pierre Kilisesi: 413
Saka dili: 58
Saka satrapları: 61
Saka/lar: 19, 33, 35, 44, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 130
Sakala: 100
Sakaraulai: 59
Sakız adası: 493
Sakmara ırmağı: 480
Sakson ve Norman Germenliği: 25
Salandı: 368
Salcigut: 222
Salci'ut/lar: 222, 235, 236, 238, 243
Salgurî Ebu Bekir (Fars Atabeki): 391
Salgurî hânedânı: 295
Salt Range: 100
Sâmân: 170
Sâmânî Devleti: 171
Sâmânî emîrleri: 174
Sâmânî hânedânı: 170, 171, 178
Sâmânîler: 170, 171, 174, 178
Samarya: 400
Samuka Bağatur: 264
Samur: 482
San Thome: 353
Sanang Seçen (Moğol tarihçisi): 334
Sanatroikes: 61
Sançar (Selçuklu Sultanı): 6, 25, 188, 189, 192, 194, 195, 270, 273, 274
Sandılk (Uturgur kıralı): 108
Sandomierz: 301, 439
Sanga (Kubılay'ın nazırı): 333, 334
Sanskritçe: 78, 89, 100, 101, 125, 126, 128, 129, 130, 148, 153, 379
Saratov bölgesi: 38
Saray (Kıpçak Moğol Hanlığı başkenti): 73, 291, 315, 316, 317, 342, 350, 355, 433, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 448, 452, 459, 476, 477, 482, 483
Sarban (Çağatay'ın oğlu): 328, 329
Sarı Nehir: 12, 19, 41, 51, 55, 63, 84, 90, 91, 159, 162, 165, 168, 204, 264, 265, 292, 293, 319
Sarı Su bozkırı/havzası: 178, 433, 446, 475, 479
Sarı Su: 177, 443, 479
Sarığşar, Saksın, Sarığ-şin: 208
Sarık-göl: 268
Sarı-Uygur: 154
Sâri: 470, 472
Sarkel: 209, 210
Sarkis: 396
Sarmat çağı: 40
Sarmat halkı: 58
Sarmat kabileleri: 102
Sarmat plâkaları: 43
Sarmat sanatı: 43, 103
Sarmat: 46, 58, 103, 107
Sarmat-Altay: 53, 54
Sarmatlar: 33, 42, 43, 44, 47, 102, 103, 199, 279
Sarosios: 200
Sartak (Batu Han oğlu): 314, 436, 437
Saruhan: 489, 491
Sâsânî eyaleti: 208
Sâsânî hânedânı: 97, 111
Sâsânî hükümdarları: 192
Sâsânî imparatorluğu: 97, 112
Sâsânî Pers: 79
Sâsânî şövalyeleri: 81
Sâsânî zerdüştlüğü: 130
Sâsânî/ler: 26, 80, 97, 111, 112, 113
Sâsânî-Buda medeniyeti: 79
Sa-skya Manastırı: 335
satenler: 348, 349
Satılmış beğ (Mes'ud Yalvaç'ın oğlu): 374
Satuk Buğra Han: 174
Sava nehri: 202, 203
Savromat: 38
Sayan dağları: 45
Sayansk (Minusinsk) dağları: 20
Sayda: 402
Sayda'lı Kont Julien: 402
Sayın Noyan: 136, 219
Sayo ırmağı: 302
Sayo muharebesi: 258
Sayrâm: 267, 369, 462, 500, 503
Sayton kumaşı: 348
Schefold: 40
Sebük Tegin: 172
Sebzevâr kalesi: 429
Sebzevâr: 381, 450, 466, 467, 468
Seçe-beki (Jurkin kabilesinin şefi): 230, 231, 232, 233
Seistan: 60, 61, 451, 455, 468, 469
Selâhaddin Eyyubî: 398, 400
Selçuk kıraliıkları: 184
Selçuk Oğuzları: 177
Selçuk Rûm Sultanlığı: 183
Selçuk Sarayı: 187, 188
Selçuklu Devleti: 183, 190, 397, 415
Selçuklu donanması: 212
Selçuklu hânedânı: 178, 187, 423
Selçuklu ordusu: 212
Selçuklu Sultanları/beğleri: 178, 181, 188, 217, 392, 420
Selçuklu Sultanlığı: 184, 185, 194, 298, 317, 409, 412, 423, 427, 429
Selçuklu Türk İmparatorluğu: 176
Selçuklu Türkleri: 176, 178, 409
Selçuklular: 25, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 187, 188, 190, 192, 194, 212, 269, 270, 273, 388, 392, 423

Selçuk-Şah (Fars Atabeki): 405
Selenga ırmağı: 220, 222, 330
Selenga: 141, 218, 219, 221, 230, 234
Selevkos/lar: 185, 395, 407
Selitrennoye: 440
Semerkand: 20, 25, 59, 96, 125, 144, 145, 146, 149, 170, 175, 176, 182, 183, 189, 194, 196, 197, 198, 266, 269, 272, 276, 277, 288, 289, 350, 364, 365, 366, 369, 370, 371, 374, 376, 379, 381, 382, 383, 384, 391, 434, 447, 449, 451, 452, 453, 456, 461, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 475, 480, 486, 489, 494, 495, 496, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505
Semerkandlılar: 144
Semipalatinsk: 289, 432
Semireçye: 109, 135, 142, 308
Semnân: 273, 468, 501
Sempad: 305, 306
Sengim: 126, 127
Sengün (Wang-han'ın oğlu): 235, 238, 239, 240, 241, 242
Sens bölgesi: 207
Sera metropolis: 70
Serahs Kalesi: 467
Serahs: 195
Serbedarî/ler: 429, 466, 467, 468
Sereth: 206
Seu-ç'uan: 293, 294, 318, 319, 320, 321, 345
Seul: 294, 325
Seyfeddin (Mongkanın temsilcisi): 368
Seyid Ali (Duglat ailesinden): 501
Seyid Ecel (Kubılay'ın Maliye Nazırı): 333
Seylân racası: 334
Seylân: 346, 349, 354
Seyma: 31
Seyyid Hızır-han (Delhi Sultanı): 486
Sığnak: 271, 433, 446, 447, 475, 476, 478, 500
Sıra-Ordo: 306
Sırbistan: 490
sırmalı kumaşlar: 348
Sırp Morava: 105
Sırp ordusu: 489
Sırplar: 491
Si Wan-pei: 130
Siang-kuo: 88
Siang-yang: 168, 294, 318, 323, 345, 361
Siao-şe: 161
Siara-oso-göl (Şen-si'nin kuzeyinde): 29
Sibir-Sarmat bozkırları: 68
Sibirya iklimli: 17
Sibirya ormanları: 42
Sibirya taygası: 23
Sibirya yolu: 29
Sibirya: 5, 9, 12, 17, 20, 21, 29, 31, 32, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 52, 54, 57, 66, 81, 95, 140, 154, 204, 213, 217, 222, 241, 245, 433, 458, 480, 482, 484, 500
Sidoine Apollinaire: 105
Sieg: 69
Siegling: 69
Sien-pi'ler: 19, 69
Sie-po Ançena: 128
Sigebert (Clovis'in torunu): 201
Sigismond (Macar kıralı): 489
Si-Hia kırallığı: 162, 242, 258
Si-Hia seferi: 259
Si-Hia Tangut kırallığı: 217, 280
Si-Hia toprakları: 258
Si-Hia yazısı: 163
Si-Hia'lar: 162, 258, 367
Sikkeler: 419
Silezya: 301
Silistre: 19
Simeon (Bulgar Çarı): 207
Simeon (Rabban-ata, Süryanî): 298, 306, 385, 386
Simeon: 385
Simocatta büyücüleri: 200
Simocatta: 111, 199, 200
Sincâr: 429
Sincibu: 112
Sindifu: 348
Si-ngan fu: 70, 345
Singidum (Belgrad): 202
Si-ning: 147, 339
Sînkalân (Kanton): 354
Sir Aurel Stein: 81, 344
Sir Denison Ross: 462
Sir Tarduş/ları: 122, 123
Sir-Deryâ: 25, 58, 59, 96, 171, 177, 198, 210, 267, 270, 271, 277, 280, 342, 350, 433, 446, 447, 448, 460, 461, 475, 476, 478, 479, 500, 503
Sirmium (Mitrovitsa): 202
Sirsuti: 485
Sita: 300
Siti: 300
Siuan-hua: 52, 54, 63, 136
Siü Şeu-huei: 361
Siü Ta: 362, 363
Sivas kalesi: 491
Sivas ovası: 491
Sivas: 298, 343, 429, 489, 491
Siverskaya: 43
Siwalik dağları: 486
Si-Wei hânedânı: 110
Siyen-pi aşireti: 93
Siyen-pi birlikleri: 76
Siyen-pi hâkimiyeti: 82
Siyen-pi kabileleri: 82
Siyen-pi soyu: 88
Siyen-pi/ler: 24, 75, 82, 83, 84, 87, 91, 120, 221, 318
Siyistan (Sîstan) dağları: 198
Siyüan-hua: 261
Siyüan-ti (Han imparatoru): 67
Siyün-ki dağı: 66
Skandagupta (Hint imparatoru): 98, 100
Slav dünyası: 12
Slav İmparatorluğu: 204
Slâv-Bizans medeniyeti: 436
Slavca: 69

Slavlar: 203
Slovenler: 200
Smolensk prensleri: 279
So-çeu: 135
Soğdak kıralı: 60
Soğdak kolonileri: 125
Soğdak sakinleri: 67
Soğdak ülkesi: 59, 62, 63, 144, 145, 146
Soğdak: 96, 149, 150
Soğdakça: 97, 125, 140, 151
Soğdaklılar: 74, 145, 146
Soğdiyan: 109, 112
Soğuklar: 502
Sokotay: 327
Solang'lar: 220
Soldaia: 312
Soldaja (Sudak): 446
Solhat, Solgat kilisesi: 442
Solokha: 38, 42
Solonlar: 220, 237
Somnât: 175
Son Çao: 88
Son Han çağı: 77
Son Han'lar Hânedânı Dönemi: 68
Son Kiü-şe: 71
Son Le-ang'lar: 90
Son Yen'ler: 89
Song birlikleri: 166
Song hânedânı: 164, 166
Song hükümdarları: 318
Song İmparatorluğu: 294, 318, 319, 320, 322, 347, 361
Song sarayı: 323
Song toprakları: 293
Song Yun (Çin hacısı): 94, 96, 99, 100
Song'lar: 160, 162, 163, 166, 168, 169, 294, 304, 320, 323, 324, 332, 333, 342, 343, 361
Son-Kiü-şe: 71
Sonkor: 399
Sorbonne: 413
Sorğaktani (Hülegü'nün annesi): 242, 308, 309, 312, 315, 396
Sorkan-şira (Sündüs şefi): 229
Sosnovaya Maza bronz dökümhaneleri: 32
Sovyet araştırmacıları: 44
Soyurgaktani (Tuluy'un eşi): 309, 290
Soyurgatmış: 456
Sö-çuan: 149
Sögetü (Çince So-tu): 48, 324, 326
Sögetü Tonkin: 326
Sö-ma Ts'in (Çinli tarihçi): 48
Spalato: 303
Ssö-çu'an: 162
Ssö-ma Tsien (Çin tarihçisi): 59, 66
Staromişastovskaya: 31
Stavropol: 43
Stefan (Macar kıralı Vayık): 207
Stefan (Sırp kıralı): 491
Stein: 126
Strabon: 35, 56, 59, 185
Su çeu: 350
Su Ting-fang: 132
Su-çeu: 64, 163, 339, 344, 346
Sudak: 280, 438
Suddhipâla (Buyantu'nun oğlu): 359
Suei-yüan: 54, 338, 340, 356
Su-fa Pu-şe: 129
Su-fa Ti: 129
Sugiu: 348
Suguncak: 393, 399
Suknak-tegin: 268, 271
Sultan Şah (Harzem Şahı Arslan'ın oğlu): 195
Sultaniye: 343, 406, 422, 426, 490, 498
Sulu Kağan (Türgeş Kağanı): 142, 143, 146
Sumatra kıyısı: 347
Suncak Dicle: 393
Sungari: 165
Suriye: 8, 36, 60, 70, 94, 184, 185, 217, 318, 341, 350, 391, 393, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 412, 413, 414, 420, 421, 438, 487, 489, 491
Suriyeliler: 396
Suruc: 399
Su-tsong: 150
Suvarna Deva: 129
Suyei hânedânı: 95, 119, 120
Suyei/ler: 115, 117, 120
Suyunuç (Mes'ud Yalvaç'ın oğlu): 374
Suzdal: 300
Suzdalya: 300, 435, 448
Sübötey (Moğol generali): 7, 15, 237, 244, 246, 258, 273, 277, 278, 279, 280, 289, 293, 295, 299, 301, 302, 435, 447
Sübötey ordusu: 302
Süevler: 104
Süeyi-yüan eyaleti: 243
Süldüs: 222
Süryanî etimolojisi: 337
Süryanî hıristiyanlar: 284
Süryanî Kilisesi: 406
Süryanî: 286, 385
Sütlec ırmağı: 485
Svêtoslav (Terterii'nin oğlu): 442
Sviatopolk (Avusturya kıralı): 204, 207
Sviatoslav (Rus prensi): 210
Swarna (Altın Aile): 129
Swarnatep: 129
Szakald tepeleri: 302
Szentes: 204
Szilagy: 35
Szilogyi-Somlio: 204

Ş

Şa-ban: 347
Şa-ça Çong-yi (Çinli general): 137
Şa-çeu: 343, 344
Şâdel-mülk (Halil'in melikesi): 496
Şadi-beğ: 484
Şah Ahmed (Muzafferî beği): 472, 473
Şah Mansûr (Muzafferîlerden): 471, 472

Şah Şucâ (Muzafferî hükümdarı): 429, 471
Şah Yahya : 471, 472, 473
Şahî'ler: 148
Şahruh (Timur'un oğlu): 8, 276, 457, 473, 494, 495, 496, 498, 499, 500
Şahrvarâz (Pers generali): 202
Şam Eyyubî Sultanlığı: 402
Şam: 184, 296, 398, 399, 400, 401, 403, 412, 414, 421, 459, 488, 489
Şamahı: 279
Şama-i Cihan: 465
Şaman Yabguları: 181
Şamlılar: 488
Şan başkanları: 327
Şang'lar: 31
Şang-tu: 321, 324, 334, 344, 362, 363
Şan-hai-kuan geçidi: 157
Şan-si: 48, 52, 68, 76, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 134, 135, 137, 156, 159, 160, 162, 165, 166, 168, 192, 243, 259, 261, 264, 292, 338, 340, 345, 362, 363, 406
Şan-si'yi Çagan: 362
Şan-şan (Lob-nor): 75, 76, 319
Şan-şan kırallığı: 72, 76
Şan-tong: 88, 89, 93, 94, 166, 168, 262, 265, 346, 355
Şao-hing: 152
Şâpur: 80
Şara-muren: 83, 156, 157, 159, 165, 363
Şarkiyân: 174
Şa-t'o (Çöl): 160
Şato Türkleri: 338
Şa-t'o, Çöl Türkleri: 155
Şa-t'olar: 155
Şâukam: 266
Şe Çong-kuei: 159
Şe Hu (Hun kıralı): 88, 89
Şe King-tang (Çin imparatoru): 156, 159
Şe Ley: 88
Şe Pi: 327
Şeburgân: 343
Şehabeddin Muhammed Gurî: 196
Şeh-nâme: 127
Şehr-i Sebz: 382, 383, 384, 449
Şe-kuyei (Şigüy): 120, 123
Şe-li-mang-kia-lo: 148
Şems el-Mülk Nasr: 176
Şems ül-Mülk (Karahanlı hükümdarı): 182, 183
Şemseddin (Herat meliki): 372, 391
Şemseddîn Cuveynî (Abaka'nın maliye nazırı): 406
Şemseddîn II (Gıyaseddin'in oğlu): 428
Şemseddin Kert (Herat Meliki): 408
Şemseddîn Muhammed Kert (Gor bölgesi beği): 390
Şen-çeu: 161, 162
Şen-si: 52, 54, 83, 88, 89, 91, 94, 120, 162, 264, 265, 292, 319, 320, 321, 336, 345
Şen'si: 62
Şe-pi (Şibi) Kağan: 120
Şe-pu-çeng kalesi: 148
Şerefeddîn: 450, 492
Şe-tie-mi: 111
Şeu-k'u-tien mağarası: 29
Şeyban (Batu'nun kardeşi): 299, 301, 302
Şeyban aşireti: 500
Şeybânî: 504
Şeybanîler: 433
Şibe: 46
Şibi: 120
Şigi-Kutuku: 252, 274, 275
Şigüy Kağan: 123
Şiktur: 329
Şikuzen eyaleti: 325
Şimonoseki boğazı: 325
Şipenitz: 29
Şîr Muhammed (Çağataylı): 499
Şirâz: 180, 295, 391, 429, 455, 459, 471, 472, 473, 477, 486, 496, 497, 502
Şiremön: 304, 309, 310
Şirki: 328
Şirvan: 279, 408, 477, 482
Şmielnik: 301
Şo-fang: 63
Şo-ping: 135
Şo-p'ing-fu: 165
Şö-luen (Tolun, Apar kağanı): 91
Şuei-tong-ku (Kan-su'da): 29
Şuen-ti: 77
Şuen-tö: 88, 161, 362
Şu-ngan: 352
Şûster: 472

T

Taberî: 112, 145
Taberistan: 171
Tabgaç boyu: 87, 110
Tabgaç İmparatorluğu: 91, 112
Tabgaç kıralları: 91, 95
Tabgaç ordusu: 92
Tabgaç/lar: 14, 19, 24, 25, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 110
Tacik/ler: 14, 190, 191, 269, 298, 315, 365, 383, 466, 419, 477
Ta-fong: 93
Taganrog: 43
Tagarskoye bıçakları: 45
Ta-hia: 56
Tahran: 70
Taicigot: 222
Taici'ut'lar: 224
Tai-çeu vilâyeti: 137, 233
T'ai-ping: 166, 361
T'ai-tsong (Song imparatoru): 121, 160, 161, 164
Tai-tsong: 121, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 138
T'ai-tsu (Song hânedânının kurucusu, asıl ismiyle Çao K'uang-yin): 160
Tai-tu (Pekin): 363
T'ai-tu: 324
T'ai-yüan fu: 345
T'ai-yüan: 55, 160, 261, 265, 362, 363

Tai-yüan: 89, 152, 156, 165
Takaş [Tökiş], (Harzem Şahı Arslan'ın oğlu): 195, 196
Takaşima adası: 325
Takla-Makan çölü: 17
Talamba: 485
Talas bozkırı: 96, 197, 277, 364
Talas ırmağı: 265, 380
Talas şehri: 96, 171
Talas vadisi: 112
Talas: 67, 96, 111, 112, 113, 117, 123, 125, 149, 170, 171, 174, 176, 267, 268, 277, 289, 308, 315, 341, 350, 365, 371, 376, 378, 382, 426, 435, 462, 464, 500
Tâlekân: 97, 274
Talıku (Büri'nin torunu): 376
Ta-li: 319
Taliş kültürü: 31
Tallgren (Fin arkeologu): 30, 31, 32, 37, 38, 41, 44
Talo-pien: 119
Taman yarımadası: 209, 210
Taman: 37
Tamgaç-han, Buri-tegin: 92, 175
Ta-ming: 166, 262, 264
Tana (Azak): 482
Tana kolonisi: 445
Tana: 350, 351, 445, 481, 483
Taneswar Prabhakâra: 101
Tang hânedânı: 120
T'ang hânedânı: 47, 131, 141, 148, 149, 150, 155, 156, 340
Tang Hiu-ying (Çin generali): 147
T'ang sarayı: 136, 141, 143, 152, 157
T'ang sülâlesi: 136
T'ang şu: 131, 134
T'ang tahtı: 138
T'ang tarihçileri: 141
Tang/lar: 117, 128, 129, 148
tang-hu: 49
T'ang'lar: 26, 132, 136, 138, 150, 156, 164, 338, 340
Tang-şeng (Kuei-hua-ç'eng vilayeti): 338
Tangut (Moğol mühürdarı): 291
Tangut halkı: 281
Tangut ülkesi: 331, 336, 339, 341, 440
Tangut/lar: 154, 161, 162, 163, 258, 344, 359
Tannu Ola: 246
Tanrı Dağları: 17, 18, 35, 57, 69, 71, 113, 125, 378, 463, 464
Tanrı: 9, 11, 113, 115, 134, 250, 253, 272, 277, 306, 316, 392, 396, 398, 403, 405, 412, 414, 419, 454, 461
Tan-şe-hue: 83
Taoist Kilisesi: 312
Taoist/ler: 92, 138, 252, 277, 282, 312, 334, 336, 337
Tapar Kağan: 117
Tarbagatay dağları: 23
Tarbagatay: 18, 119, 122, 124, 138, 142, 149, 193, 245, 290, 308, 315, 322, 328, 331, 371, 387
tarçın: 348, 350
Tardu Kağan (Göktürk Kağanı): 114, 119, 120, 201
Tardu-Şad: 123
Targutay-Kırıltuk (Tayiçi'ut şefi): 228, 235
Tarım havzası: 17, 18, 19, 66, 67, 69, 71, 78, 79, 93, 132
Tarım: 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 89, 125, 127, 130, 135, 142, 143, 145, 146, 148, 154, 173, 193, 217, 341, 344, 356
Târih-i Râşidî: 382, 383, 456, 462, 464, 465
Tarmaşirin (Çağatay Hanı): 427
Tarmaşirin, Alâeddîn (Kebek'in kardeşi): 379
Tarn, W.: 59
Tarn: 60
Tarns: 59
Tarsus: 408
Taş Arığı: 451
Taş Köprü muharebesi: 451
Taş Köprüsü: 451
Taş kurgan: 344
Taşkent: 58, 120, 125, 132, 144, 145, 148, 149, 171, 267, 271, 277, 350, 372, 376, 383, 451, 452, 453, 455, 458, 459, 462, 464, 479, 495, 500, 503
Taşkentliler: 132
Taştık kültürü: 47
Tatar töresi: 396
Tatar: 243
Tatarlar: 169, 219, 220, 222, 227, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 259, 314, 410
T'a-t'a-t'ong-a (Tayang'ın mühürdarı): 218, 252, 264, 285
Ta-ting: 165, 168, 259
Ta-t'ong Basamağı: 156
Ta-t'ong bölgesi: 48, 261
Ta'tong bölgesi: 55
T'a-tong: 161
Ta-t'ong: 19, 159, 160, 259, 261
Ta-tong: 62, 63, 87, 90, 92, 136, 162, 164, 168, 362
Ta-tsin: 76
Taugast: 92
Tay (Siyam) kırallığı: 327
Tayang (Nayman kıralı): 242, 243, 244, 245, 246
Tayanku (Küçlüg'ün komutanlarından): 197, 267
Tayanku-Taraz: 196
Taybuka, Baybuka (İnanç-bilge'nin oğlu): 234
Tayiçi'ut kabilesi: 228
Tayiçi'ut: 222, 229, 237
Tayiçi'utlar: 235, 236, 237
Tay-kiêt Annamlıları: 326
Ta-yuan: 58
Tebriz sarayı: 420, 426
Tebriz: 295, 296, 308, 317, 343, 347, 350, 351, 352, 353, 385, 386, 397, 406, 408, 415, 417, 418, 420, 422, 428, 429, 446, 459, 466, 470, 477, 486, 490, 498, 502
Tegin (Çuluk Kağan'ın kardeşidir): 131
Tek Allah felsefesi: 316
Tekes: 123
Teküder Han: 406, 410
Teletzes (Bulgar Hanı): 205

Temeyen-ke'er ırmağı: 243
Temir ırmağı: 331
Temiryalığ (Dukak'ın oğlu): 177
Temüçin: 227, 228, 229, 230, 231, 232, 244, 249
Temüge Oçigin (Çengiz Han'ın kardeşi): 228, 243, 249, 262, 290, 304, 307, 329
Temür (Çin Kağanı): 423
Temür Kağan (Kubılay'ın halefi): 26, 326, 327, 330, 331, 335, 336, 339, 352, 358, 365, 374, 375, 419
Temür-buka (Moğol prensi): 362
Temütay: 294
tenasüh: 354
Tenduc ülkesi: 344
Teng-li Meu-yü: 150
Tengri Bilge: 151
Tengri Kağan: 140
Tengri: 50, 114, 115, 250, 251, 260, 281, 302, 306, 392
Tengride Bulmış Alp Kutluğ Uluğ Bilge: 151
Tengride Külüg Bulmış Bilge: 151
Teodor: 203
Teodora: 208
Teodorik: 106
Teodos hânedânı: 84
Teofil (Bizans imparatoru): 209
Teofilakt Simocatta (Bizans tarihçisi): 113, 199
Teognost (Saray piskoposu): 441
Teoman: 55
Teplukhov: 47
Terbel Han: 205
Tereçenko: 483
Terek Alanları: 104
Terek bozkırları: 31, 208
Terek bölgesi: 102
Terek ırmağı: 438
Terek: 31, 103, 404, 426, 432, 482
Terterii: 442
Tes kurganı: 46
Teu Hien (General): 75
Teu Ku: 71
Te-yuan: 86
Thaguroi: 56
Thana: 351, 353
Thanesvar: 175
Thanh-hoa nehri: 326
Theiss ırmağı: 202, 302
Thomas kardeşler: 352
Thomsen, V.: 115
Thüringen: 200
Tırnova: 443
Tiberius II (Bizans imparatoru): 114
Tibet eyaletleri: 335
Tibet: 9, 10, 26, 57, 89, 120, 132, 148, 155, 162, 217, 231, 234, 258, 306, 335, 356, 357, 405
Tibetçe: 335, 417, 419
Tibetli çeteler: 155
Tibetli lama Fags-pa: 334, 335
Tibetli lamalar: 252, 336, 360, 421
Tibetliler: 57, 76, 77, 135, 142, 144, 146, 147, 148, 320, 335, 336
Tie-mai-kai: 243
Tiflis: 208, 278, 279, 296, 298, 386, 439, 470, 474
Tifliskaya: 103
Ti-ku-nai (Kin kıralı): 168, 169
Timur dönemi: 127, 380
Timur ırmağı: 477
Timur İmparatorluğu: 8, 455, 456, 457, 482, 486, 490, 497, 499, 501, 502
Timur Kutluğ (Urus Han'ın torunu): 481, 483, 484
Timur rönesansı: 496, 504
Timur VII (Bizans naibi): 493
Timur, Aksak: 8, 11, 282, 337, 363, 365, 381, 383, 384, 428, 430, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 502, 503, 505
Timur-melik (Taşkend valisi): 271, 447, 476
Timuroğulları: 8, 25, 453, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503
Timurtaş (Anadolu valisi): 426, 427, 487, 488
Ti-ping (Song prensi): 324
Tir Templier: 399, 401
Tir'li Marin: 70
Tite Live: 455
Tiyen-şan: 463
Tiza: 103
Tobol ırmağı: 480
Tog Temür (Kayşan'ın oğlu): 359
Toga Timur: 429
Togaçi: 378
Togan Temür Kağan (Kubılay'ın onuncu halefi): 357, 359, 360, 362, 363
Togon, Togan: 326
Togortak: 212
Toharîler: 146
Toharistan: 96, 114, 115, 123, 144, 148, 172
Tohta-kıya: 447
Tokat: 299, 489
Tokhar: 56, 60, 126, 154, 155, 173
Tokharca: 19, 69, 126, 128
Tokharistan: 60
Tokhar'lar: 56, 60, 70, 98
Tokharoi/ler: 56, 59
Tokharya dilleri: 57
To-kien: 75
Tokmak: 123, 125, 142, 462
Tokta şehri: 340
Tokta-kıya: 476
Toktamış (Ak Ordu Hanı): 8, 433, 446, 447, 448, 470, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484
Toktay Han: 443, 444
Toktemür: 328, 329
Tokto bölgesi: 243, 338, 344, 356, 406
Tokto'a (Merkit beği): 234, 237, 238, 243, 245
Toktuva (Kıpçak Hanı): 423
Tokuçar (Çengiz Han'ın damadı): 246, 274
Toluy: 242

Tomas İlduçi: 422
Tong Şe-hu: 123
T'ong-çeu: 362
Tong-hu'lar: 55
T'ong-kien-k'ang-mu: 161
T'ong-kuan geçidi: 293
T'ong-kuan: 264, 292, 293
Tong-şeng: 340, 356
Tong-wan: 91
Ton-kin ovası: 320
Tonkin: 320, 326
Tonyukuk: 116, 134, 135, 137, 138, 139
Topa Hong: 93, 94
Topa İmparatorluğu: 94
Topa Kiao (Topa kıralı): 94
Topa Kueyi (Tabgaç kıralı): 90, 91
Topa Siyün: 93
Topa Sseu: 91
Topa Tao: 91, 92
Topa Türkleri: 25, 324
T'opa ülkesi: 92
T'o-pa: 90
Topalar: 24, 25, 318, 336, 337
Toraman: 100
Torii: 82
Toros'lar: 490
Toşang: 340
Tö-çeu: 161
Tödöyen-Girte: 228
Tö-kuang (A-pao-ki'nin oğlu): 158, 159, 160
Töles askerleri: 129
Töles Türk boyları: 119
Töles/ler: 91, 110, 122, 123
Töregene Hatun (Ögedey'in hanımı): 303, 304, 305, 368, 389, 390
Töton şövalyeleri: 301
Trablusşam Kontluğu: 397
Trabzon: 280, 347, 350, 351, 353, 412, 413, 490, 494
Trajan (Roma imparatoru): 74, 103
Trak-Frig: 38
Traklar: 32
Trakya Ereğlisi: 202
Trakya: 35, 36, 106, 185, 202, 211, 212, 213, 439
Trakya-Frigya ırkı: 30
Trân Nhôn-ton (Annam kıralı): 326
Trân Thai-tong (Annam kıralı): 320
Travancore: 347, 349
Tripolje: 29
Trogue Pompée: 59, 60
Troizkosavsk Derestuisk mezarları: 52
Troizkosavsk: 66
Troyes: 106
Ts'ai-çeu: 293, 294
Tsang eyaleti: 335
Ts'ang-lu-çen: 346
Tsao Pei (Wei kıralı): 83
Ts'ao Pin: 161
Tsao Tsao: 83
Tsi Young (Leao-tang valisi): 69
Tsien Çao: 88
Ts'ien Han-Şu: 57, 58
Tsien Han-Şu: 59
Ts'ien Yen: 88
Ts'ien-Han-Şu: 50, 61
Tsieu-tsiuan: 64
Ts'ieu-ts'iüan: 70
Tsi-feng: 165
Ts'-ikia-ping: 29
Ts'in hânedânı: 55
Tsin hânedânı: 84, 87
Tsin Hue-ti: 87
Tsin İmparatorları: 86
Tsin Min-ti: 87
Ts'in Şe Huang-Ti (Tsin'lerin kurucusu İmparator): 55
Tsin Şe Huang-ti: 131
Tsi-nan: 166, 262, 265
Ts'ing-fong-hien: 162
Ts'ing-şueyi ırmağı: 281
Tsing-yang: 90
Ts'i-ning: 346, 355
Ts'in'ler: 48
Ts'iüan-çeu: 327, 343, 346, 349, 354
Tsi-yang: 346
Tsö-kiyü: 91
Tsu-kiyü hânedânı: 93
Tsulos, Georgios: 210
Tsuşima adası: 325
Tuan Hing-çe (Tali kıralı): 319
Tuan Kong: 77
Tuda Mangu: 441, 442
Tudun: 149, 203
Tuen-huang geçidi: 71
Tuen-huang Lan-çeu: 64
Tuen-Huang: 18, 64, 70, 76, 79, 82, 137, 339, 343, 344, 350
Tuga Timur: 468
Tugan-hân: 175
Tugşad (Buhara kıralı): 144, 145
Tuğluk (Ügençi'nin oğlu): 346
Tuğluk Timur (Çağatay Hanı): 8, 377, 378, 382, 383, 384, 449, 450, 451, 453, 461
Tuğrul (Kerait Hanı): 220, 227, 229, 230, 232, 233, 309
Tuğrul Beğ (Selçuklu Hanı): 176, 178, 180, 181, 187, 188, 212
Tuğrul III (Selçuk Sultanı): 188, 196
Tu-ho-sien (Sulu Kağan oğlu): 143
Tuka Timur (Büri'nin torunu): 372
Tukay-Timur: 447
Tukhâra'lar: 56
Tu-ki-çe: 128
Tukiti-hatun (Hülegü'nün hanımı): 395
Tu-kiyu kabilesi: 109
Tula ırmağı: 137
Tula kıyısı: 229
Tula vadisi: 134
Tula: 63, 219, 242, 290
Tula-buka: 441, 442

T'u-li (Kimin Türe) Kağan: 119, 120
Tulu aşiretleri/kabileleri: 124, 131
Tuluk: 382
Tuluy (Çengiz Han'ın oğlu): 262, 290
Tuluy hânedânı: 308, 310, 328, 367, 434
Tuluy ulusu: 331
Tuluy: 271, 273, 274, 275, 276, 290, 293, 301, 308, 309, 434
Tuna deltası: 206
Tuna istihkâmları: 19
Tuna: 30, 31, 103, 104, 105, 106, 108, 177, 200, 202, 203, 205, 207, 210, 211, 212, 213, 302, 303, 314, 439
Tung Yabgu Kağan: 123
Tunga Turan: 119
Tunguz boyu: 82
Tunguz savaşçıları: 261
Tunguz: 20, 21, 24, 107, 157, 164, 165, 192, 217, 220, 221, 260, 261, 292, 324
Tunguzca: 21, 169
Tunguz-juçen: 223
Tunguzka nehri: 20
Tunguzlar: 20
Tung-Yabgu Kağan: 123, 124
Turan-şah: 400
Turfan bölgesi: 127
Turfan kırallığı: 67, 68
Turfan ülkesi: 71, 127
Turfan: 18, 19, 56, 57, 64, 67, 69, 71, 73, 75, 76, 77, 81, 82, 89, 91, 93, 109, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 142, 152, 153, 154, 173, 193, 217, 225, 265, 266, 286, 342, 350, 364, 367, 374, 464, 465, 494, 501
Turfanca: 125
Turgay bozkırı: 177, 443
Turgay havzası/bölgesi: 35, 433, 479
Turgay: 289, 377, 432, 433, 434, 480, 500
Turkan-hatun (Muhammed Sultan'ın annesi): 270
Tûs şehri: 389, 390
Tûs: 195, 273, 274, 406, 415, 468
Tu-tsong (Song imparatoru): 322
Tutukan, Tukukan: 441
Tutuş (Melik-Şah'ın kardeşi): 184
Tu-yu-huen'ler: 93
Tu-yü (A-pao-ki'nin oğlu): 158
Tümen: 446, 484
Türgeş Türkleri: 142
Türgeş/ler: 135, 143, 146, 365
Türk boyları: 214
Türk Harzemlileri: 25
Türk İmparatorluğu: 212
Türk Sultanlığı: 181
Türk Timuroğulları: 25
Türk-Çağatay edebiyatı: 504
Türkçe: 48
Türk-Fars imparatorluğu: 192
Türk-Fars: 457
Türkistan beğleri: 450
Türkistan Hakanlığı: 496
Türkistan Hanlığı: 449, 451
Türkistan Moğol Kırallığı: 364
Türkistan Moğolları: 353
Türkistan toprakları: 453
Türkistan Türk İmparatorluğu: 494
Türkistan: 6, 7, 8, 9, 17, 19, 20, 23, 26, 31, 32, 33, 56, 57, 96, 112, 119, 122, 130, 143, 155, 183, 193, 197, 250, 252, 255, 258, 261, 264, 271, 287, 288, 295, 304, 305, 311, 328, 330, 331, 332, 343, 351, 353, 363, 364, 370, 371, 395, 396, 408, 415, 424, 427, 428, 443, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 459, 460, 461, 464, 465, 466, 468, 471, 472, 476, 477, 478, 479, 481, 482, 494, 495, 496, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505
Türkistanlılar: 486
Türk-İtalyan ticareti: 493
Türkler: 6, 13, 20, 25, 113, 117, 119, 122, 129, 131, 135, 137, 142, 153, 155, 156, 170, 171, 177, 182, 190, 210, 212, 217, 218, 219, 221, 247, 265, 269, 427, 432, 445
Türkmen aşireti: 502
Türkmen bozkırı: 191
Türkmen tehdidi: 192
Türkmen: 13, 177, 182, 185, 187, 190, 192, 212, 269, 429, 470, 474, 490, 499, 501, 502
Türkmenler: 142, 177, 183, 190, 192, 458, 470, 471, 502
Türk-Moğol animizmi: 250
Türk-Moğol aşiretleri: 127, 153, 218
Türk-Moğol Avrupası: 205
Türk-Moğol cemiyeti: 254
Türk-Moğol Çengizoğulları: 25
Türk-Moğol çobanları: 13
Türk-Moğol hânedânları: 336
Türk-Moğol ırkı: 34
Türk-Moğol imparatorlukları: 18
Türk-Moğol kavimleri: 19, 26, 47, 51, 82, 231, 281, 286, 319
Türk-Moğol kıralları: 89
Türk-Moğol kırallıkları: 88, 92
Türk-Moğol otlakları: 288
Türk-Moğol/lar: 50, 109, 114, 131, 155, 158, 200, 201, 203, 205, 223, 224, 246, 279, 286
Tver: 300, 435
Tyuçta köyü: 95
Tzurulu (Çorlu): 202

U

Ub-sa-nor: 218
Uç-Ferman: 464
Uç-Turfan: 69, 75
Ud: 485
Uddiyana: 94
Ukenc: 368
Ukrayna: 29, 38, 51, 300, 301
Ukuna (Moğol elçisi): 270
Ulakçı (Kıpçak Hanı): 437
Ulaklar: 356
Ulca ırmağı: 233
Ullö: 204
Ulski: 42

Ulu Gök Tengri: 248
Ulu-dağ: 475
Uluğ İşbara Kağan: 131, 132
Uluğ-beğ: 457, 496, 499, 500, 501
Uluğ-dağ: 245, 433, 446, 479
Ulungur gölü: 234
Ulyasutay: 49
Ulye-Ata: 123, 149
Umay: 115
Unghvar: 301
Ur mezarları: 35
Ural (Yayık) nehri: 210
Ural dağları: 31, 42, 206, 433
Ural havzası: 432
Ural nehri: 35, 210, 213, 315, 433, 447, 480
Ural: 107, 206, 280, 433, 434
Ural'lar: 20, 38, 105
Uralsk: 289, 432
Ura-tepe: 64
Urbain V (Papa): 357
Urfa: 399
Urga: 17, 53, 68
Urgenc kuşatması: 276, 461
Urgenc surları: 190
Urgenc: 269, 272, 274, 288, 373, 434, 460, 461
Urmiye gölü: 397
Urtupa çayırları: 480
Uruk-hatun (Dokuz-hatun'un yeğeni): 411, 421
Urumçi: 124
Urungu ırmağı: 149, 234
Urungu: 91, 110, 119, 290, 308, 350
Urus-han (Ak Ordu Hanı): 447, 475, 476, 481
Uru'ud: 222
Uryangkatay (Sübötey'in oğlu): 319, 320
Usruşna: 64
Usun (şaman): 249
Usuri ormanları: 158, 164
Usuri'li Tunguz halkı: 163
Utangaç Boleslas: 439
Uturgur Hunları: 108, 200
Uturgur: 108
Uvarkhonit: 111
Uveys Celâyir: 429
Uygur Çağataylıları: 457
Uygur Devleti: 151
Uygur elçileri: 152
Uygur İmparatorluğu: 140, 141, 151, 152
Uygur Kağanları: 150, 157, 291, 357
Uygur kâtipleri: 286, 291
Uygur kitabeleri: 225
Uygur komutanları: 150
Uygur müşavirler: 286
Uygur Türkçesi: 218
Uygur Türkleri: 19, 91, 130, 131, 149, 157, 173, 217, 252
Uygur ülkesi: 266, 277, 289, 368
Uygur yazısı: 140, 335, 390, 414
Uygur/lar: 6, 109, 119, 138, 141, 149, 151, 152, 153, 154, 158, 163, 178, 193, 199, 208, 218, 224, 225, 242, 247, 252, 263, 265, 266, 284, 286, 315, 389, 457, 464, 465
Uyguristan: 8, 246, 342, 368, 374, 405, 461, 464, 501, 502
Uz: 177
Uzak-Doğu: 10, 18, 57, 78, 83, 84, 93, 115, 169, 250, 292, 307, 308, 311, 314, 325, 329, 343, 350, 352, 440, 455, 458, 459
Uzindur: 108
Uzkend hükümdarı: 173
Uzkent: 500
Uzun Hasan (Anadolu valisi): 428, 499, 501, 502

Ü

Ügeçi: 346
Ürdün nehri: 403
Üst-Yurt yaylası: 192
Üveys (Uzun Hasan'ın oğlu): 428

V

Vâciheddîn Mes'ud: 429
Vaks nehri: 451
Valens (İmparator): 77
Valentinos (Bizans elçisi): 114, 117, 200, 201
Valentiyanus III: 106
Van Gölü: 296
Van: 474
Varadin: 302
Vartan (Ermeni rahibi): 394, 395, 396, 398, 399, 404
Vartopu kültürü: 32
Vasellus, Jacques: 409
Vassâf: 371, 377, 422
Vasudêva: 61
Vatikan arşivleri: 306
Vatikan: 231, 306, 412, 413
Vend'ler: 200
Venedik: 347, 350, 353, 354, 440, 445
Venedikli tacirler: 482
Venedikliler: 280, 344, 443, 445
Verkhne-udinsk: 40
Vicaya, Şa-ban: 326, 327, 347
Vimalaşka: 79
Visigot orduları: 106
Visigotlar: 90, 103, 104, 105
Vistül nehri: 301
Vistül: 103
Vithimer: 104
Viyana: 303, 458
Vladimir Yaroslav (Rus prensi): 435
Vladimir: 280, 300, 448, 476
Vladimirstov: 221, 223, 224, 225, 230, 231, 232, 233, 236, 240, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 254, 280
Vogul'lar: 206
Voja: 446
Volga (İtil) nehri: 210, 433, 440, 480
Volga: 31, 38, 43, 68, 102, 103, 113, 200, 201, 208, 210, 213, 280, 289, 299, 300, 303, 305, 306, 314, 317, 432, 433, 435, 437, 440, 442, 444, 459, 480, 481, 483
Von Le Coq: 125, 152

Voronej yöresi: 38
Voronej: 33, 38
Vozdvijenskaya: 103
Völkerwanderung: 43

W

Wahân: 344
Wahlstadt: 301
Wakhan (Küçük Pamir): 70, 148
Wa-li-pu: 165
Wan Tu-kueyi (Tabgaç generali): 92
Wang Çeng-kien (Çin generali): 143
Wang Çong-tsö (Çin generali): 147
Wang Ngan-şe: 333
Wang-han (Tuğrul Han): 7, 220, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 246, 248, 309, 395, 455
Wan-yen Çeng-huei (Pekin valisi): 262
Wan-yen kıraliyet aşireti: 165
Wan-yen Wu-şe: 168
Wan-yen: 164, 165
Wei hânedânı: 84, 95
Wei havzası: 168, 292, 293
Wei ırmağı: 121
Wei kırallığı: 83, 92
Wei sanatı: 93
Wei Topa: 90
Wei Ts'ing (Çin generali): 63
Wei vadisi: 293
Wei/ler: 90, 91, 93, 265, 319
Wei-çeu: 130, 136
Wei-Ts'ing: 63
Wen-tjong (Ko-tjong'un oğlu): 325
Witowt (Litvanya prensi): 483
Worksla ırmağı: 483
Wu Heu (Çin imparatoriçesi): 135, 136, 157
Wu-çang: 321
Wu-çe-lö (Türgeş Hanı): 135
Wu-çeu: 165, 166, 320, 346
Wu-huan'lar: 69, 83
Wu-ki-mai: 165, 168
Wu-ley: 67
Wu-Ling (Çao kıralı): 48
Wu-lo: 169
Wu-suen: 57, 82
Wu'suen'ler: 58
Wu-suen'ler: 58, 63, 67, 70, 74, 82
Wu-t'ai-şan: 162
Wu-ti (Han imparatoru): 62, 63, 64, 66, 68
Wu-tu-pu (Kin kıralı): 262
Wu-wey: 64

Y

yabanî kedi: 53
Yabgular: 50, 55, 62
Yafa Kontluğu: 397
Yahudi hahamlar: 209
Yahudiler: 209, 417
Yai-şan adası: 324
Yakub (Germiyan beği): 493
Yakubîler: 395, 406
Yakut'lar: 20
Yang Kien T'u-li: 119
Yang Ye: 161
Yang-çeu: 152, 340, 346, 354, 361
Yangiu: 348
Yang-şao-ts'uen: 30
Yang-ti (Çin İmparatoru): 120, 127
Yang-tseu nehri: 166, 168, 294, 320, 323, 348
Yang-tseu: 169, 319, 340, 342, 348, 361
Yang-tseu-kiang: 347
Yao Çang: 89
Yao Şu: 319
Yarkand halkı: 74
Yarkand: 18, 67, 69, 70, 72, 74, 77, 79, 81, 125, 130, 344, 465, 499
Yaroslav (Rus dükü): 211, 300, 301, 305
Yasavur (Çağatay prensi): 378, 379, 426, 426
Yasodharman (Hint hükümdarı): 100
yay: 17, 18, 47, 105, 116, 256, 416
Yayık (Fransisken rahibi): 315
Yayık (Ural): 480
Yazı nehri: 463
Yazig'ler: 103
Ye (Çang-tö) şehri: 88, 89, 90
Yedi-Kardeş: 42
Yekeceren (Kerait generali): 239
Yelets: 482
Ye-liü C'u-tsai (Ögedey'in Maliye Nazırı): 304
Ye-liü Çe-lu-ku: 195, 265
Ye-liü Ç'u-ts'ai (Kin prensi): 264
Ye-liü Ç'u-ts'ai: 264, 285, 286, 291, 292, 293
Ye-liü Hien (Kıtay Hanı): 160, 161
Ye-liü Hieu-ko (Kıtay generali): 160, 161
Ye-liü kabilesi: 157
Ye-liü King: 160
Ye-liü Liu-ko (Kıtay prensi): 260, 284
Ye-liü Long-siü (Kıtay Hanı): 161, 162
Ye-liü Şe (Kara Kıtay nâibi): 195
Ye-liü Ta-şe (Kıtay hükümdarı): 193, 194, 195
Ye-liü Tö-kuang (Kıtay Hanı): 159
Ye-liü Yen-hi (Kıtay Hanı): 165
Ye-liü Yüan: 160
Ye-liü'ler: 157
Yelmiş (Güyük Kağan kızı): 339
Yenisey: 20, 31, 35, 44, 47, 69, 95, 140, 153, 154, 157, 177, 194, 218, 237, 245, 246, 322
Yen-king: 160
Yen'ler hânedânı: 89
Yen-lo: 119
Yen-men kalesi: 120
Yen-men: 62
Yer-Su: 115
Yesi: 479
Yesun Kağan: 336
Yesun-Temür: 336, 353, 355, 356, 359
Yesügey (Moğol başkanı): 220, 227, 228, 232
Yeşil Tepe: 355
Ye-tai: 96

Ye-tai-i-li-t'o (Akhun kıralı): 97
Yeu-çeu: 159, 160
Yezd: 343, 353, 429, 471, 472
Yezdigird II: 97
Yezdigird III (Sâsânî hükümdarı): 144
Yıldırım Bâyezid: 490
yırtıcı kuşlar: 45
Yısu-Mangu: 310
Yısu-Temür (Bo'orçun'un torunu): 329
Yi-çi-si Yabgu: 63
Yi-lie: 195
Ying-çang: 363
Ying-p'an: 71
Yisu-Mangu dönemi: 367
Yisu-Mangu: 307, 366, 367
Yi-sun: 67
Yi-tsi-nai: 163
Yi-wu: 71, 76, 77
Yo Fei (Çin generali): 168
Yong lo: 494, 499
Yong-p'ing: 136, 157, 262
Yorgi Pakhimeres: 439
Yorgi Terterii: 442
Yotkan: 77
Yuan hânedânı: 324
Yukarı Amu-Derya: 70
Yukarı Asya medeniyeti: 79
Yukarı Asya: 27, 56, 107, 130, 132, 138, 151, 190, 199, 208, 217, 231, 328, 343, 464
Yukarı İrtiş: 245
Yukarı Kerulen: 137
Yukarı Moğolistan: 13, 17, 19, 52, 64, 66, 82
Yukarı Orhon: 218, 291
Yukarı Yenisey: 234
Yulduz: 18, 75, 96, 109, 111, 112, 113, 114, 123, 128, 201, 376, 453, 459, 461, 462, 464, 500, 501, 502
Yu-lin: 54
Yu-men kuan geçidi: 64, 70
Yunan kıralları: 58
Yunan kumaşı: 53
Yunan kuyumculuğu: 42
Yunan kültürü: 43
Yunan Ortodoks Kilisesi: 441
Yunan paraları: 77
Yunan tarihçileri: 32, 34, 56
Yunan: 51, 79
Yunan-Buda eyaletleri: 99
Yunan-Buda medeniyeti: 82, 99
Yunan-Buda sanatı: 77, 78, 81
Yunan-Buda: 93
Yunan-Çin kaynakları: 71
Yunan-İskit hayvan realizmi: 45
Yunan-İskit vazoları: 34
Yunan-İskit: 40
Yunanlılar: 33, 35, 56, 58, 59, 60, 61, 396
Yunanlılık: 38
Yunan-Roma baş resimleri: 45
Yunan-Roma coğrafyacıları: 70
Yunan-Roma kırallığı: 103
Yunan-Roma sanatı: 77
Yun-çong vilâyeti: 134
Yun-kang budist mağaraları: 93
Yunnan İmparatorları: 26
Yun-nan: 319, 320, 345
Yun-nan-fu: 319
Yunus (Timuroğlu): 501, 503
Yurek (Kubılay'ın kızı): 339
Yu-ri (Riazan prensi): 300
Yuri II (Suzdalya dükü): 300
Yuri Kalka: 280
Yuriel: 448, 476
Yusuf Hâs Hâcib: 176
Yusuf Sufî: 460, 461
Yüan'lar: 375
Yüan-şe: 227, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 261, 262, 263, 264
Yüce Han: 247
Yü-çeu: 135
Yüe-çe: 50
Yüe-çi aşiretleri: 57, 61
Yüe-çi Şe-kao (misyoner): 78
Yüe-çi: 56, 59, 60, 61
Yüe-çi'ler: 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 70, 74, 75, 78
Yün-çong: 339

Z

Zabergan ordusu: 108
Zabergan: 108
Zafernâme: 380, 381, 382, 383, 384, 428, 433, 449, 451, 453, 454, 455, 458, 462, 463, 464, 467, 471, 473, 475, 476, 478, 479, 480, 480, 482, 483, 484, 488, 490, 492
Zagros: 197
Zarenc: 468
Zaysan gölü: 245
Zaysan-nor: 218
Zayton: 349, 351, 352, 353, 354
Zebur: 352
Zemarkos (Bizans elçisi): 113
Zencân: 278
zencefil: 348, 349, 350
Zerdüşt: 250
Zerdüştlük, Zerdüşt dini: 33, 150, 151
Zerîn: 403
Zeynelâbidîn (Muzafferî prensi): 471, 472
zırh etekliği: 43
zırh: 43, 81, 116, 127, 136, 256, 491
Ziebil: 208
Ziştovi: 106
Ziyâd İbn Sâlih: 149
Zodan (Avar başkanı): 203
Zubov: 43